Mareșalul Jukov
între legendă
și adevăr
2
EDITURA MILITARA

MAREŞALUL JUKOV - ÎNTRE LEGENDĂ ŞI ADEVĂR

VOL. 2

Ediţie îngrijită şi introducere de **GEORGE G.** *POTRA*
Traducerea textelor, note şi glosar : **PAR***ASCHIVA BĂDESCU*
GEORGE G. POTRA

EDITURA MILITARĂ,
BUCUREŞTI, 199
1Coperta : VICTOR ILIE
ISBN 973-32-0166-9 ISBN
973-32-0188-
XGHEORGHI KOSTANTINOVICI JUKOV
văzut de
K. SIMONOV N. G.
PAVLENKO N.
HLEBODAROV S. P.
MARKOV V. P. SIM1N E.
RJEVSKAIA A. D. MIRKIN

AN.G. PAVLENKO

CONDUCĂTORUL DE OŞTI LA „MASA ROTUNDĂ«

Una din problemele complexe care i-a confruntat pe istorici în perioada postbelică a fost insuficienţa documentelor. Aceasta s-a datorat nu numai faptului că multe din ele erau secrete, că nu s-au întocmit nici un fel de procese-verbale ale şedinţelor Marelui Cartier General, dar şi pierderii multor documente pe front, în primele zile ale războiului. Parţial, această lipsă a fost suplinită prin literatura memorialistică, care însă se referea în esenţă la verigile operativ-tactice ale comandamentului.

Istoricii, desigur, ştiau că multe „pete albe" privind activitatea Comandamentului Suprem puteau fi înlăturate cu ajutorul mareşalilor G. K. Jukov şi A. M. Vasi- levski. Dar nu se cădea să li se adreseze lor, pentru că G. K. Jukov era în dizgraţie, iar A. M. Vâsilevski era nu numai prietenul, ci şi cuscrul acestuia. Se ştie că nimeni din numerosul colectiv al redacţiei volumului *Istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei al Uniunii Sovietice* sub conducerea lui P. N. Pospelov nu s-a adresat lui G. K. Jukov pentru ajutor sau informaţii.

Prima care a rupt-o cu această inepţie a fost redacţia revistei „Voenno-istoriceskii jurnal". Ea a publicat, în 1965, un articol semnat de G. K. Jukov cu privire la operaţiunea Berlin, iar în 1966 trei articole cu privire la bătălia Moscovei. Publicarea acestor articole a defrişat calea pentru mulţi doritori de a se întîlni cu conducătorul de oşti.

Redacţia revistei a fost extrem de bucuroasă la primirea articolului lui Jukov *Contraofensiva de lîngă Moscova*. Articolul îngloba un foarte bogat material istoric, dar esenţialul era dat de conţinutul său veridic. G.K. Jukov a expus convingător în acest articol procesul transformării contraloviturilor în contraofensivă. A introdus în circuit ştiinţific noi date cu privire la

elaborarea planului ofensivei generale de la începutul anului 1942.

A avut loc discutarea articolului. Din fericire, redacto- rul-şef adjunct al revistei „Voenno-istoriceskii jurnal", colonelul V.M. Kravţev, a notat aceste discuţii. Redăm parţial intervenţiile membrilor colegiului de redacţie ai revistei şi cele ale autorului articolului, mareşalul Uniunii Sovietice, G. K. Jukov :

În cuvîntul de deschidere, preşedintele (redactorul-şef al revistei) a atras atenţia istoricilor prezenţi asupra a două probleme principale din articole :

Prima problemă. Cu privire la planificarea contraofensivei. Istoricii militari au căutat timp de un sfert de veac documente în această problemă, dar nu le-au găsit. Şi iată că, în articolul lui Gheorghi Konstantinovici, se vorbeşte de faptul că nu s-au elaborat planuri pentru contraofensiva de lîngă Moscova, ca atare nici nu trebuie să fie căutate. Contraofensiva s-a dezvoltat din contra-lovituri. Acest punct de vedere este motivat destul de temeinic în articolul mareşalului.

A doua problemă. Majoritatea celor prezenţi aici nu ştiu de consfătuirea din 5 ianuarie 1942, care a avut loc la Marele Cartier Gentral al Comandamentului Suprem, unde s-a luat hotărîrea privind ofensiva generală. Mi se-pare că este o problemă foarte importantă. Cred că mem-brii colegiului de redacţie vor avea şi alte întrebări legate de apărarea Moscovei, precum şi în legătură cu distruge-rea inamicului. Gheorghi Konstantinovici, veţi avea putere şă ne răspundeţi vreo două ore la întrebările noastre ?

G.K. Jukov. Depinde ce întrebări vor fi. Unele între-bări pot „ucide" în cinci minute. Dacă vor fi uşoare, cred că voi rezista.

Profesor V.G. Pozniak (Academia Marelui Stat Major), tn articol este arătat convingător întregul proces de trecere de la apărare la acţiuni ofensive. într-adevăr, este un proces complex. Cine se putea gîndi la contraofensivă, cînd trebuia oprit inamicul ? Apoi, trebuia dată o contra- lovitură şi, de abia după aceea, să se treacă la contraofensivă. Autorul a arătat în mod convingător cauzele nefinalizării operaţiunilor. Articolul' conţine şi unele critici privind lipsurile Marelui Cartier General în

conducerea trupelor, unele observaţii critice la adresa comandamentului şi a Consiliului militar al frontului.

Profesor A. A. Strokov (Academia politico-militară ..V. I. Lenin"). Articolul lui G. K. Jukov umple un gol în literatura militaro-istorică. Se exprimă dorinţa ca G.K. Jukov să delimiteze în timp contralovituril§ trupelor sovietice şi contraofensiva, să prezinte concluzii privind strategia şi arta operativă.

Profesor I.E. Krupcenko (Academia trupelor de blindate). Nu sînt de acord cu acea parte din articol unde este vorba de faptul că inamicul, înainte de contraofensiva noastră, ar fi fost extenuat, epuizat şi oprit. Dacă lîngă Stalingrad am oprit inamicul practic peste tot, acelaşi lucru a avut loc şi lîngă Kursk, în schimb lîngă Moscova, pînă la lovitura noastră hotărîtoare, iniţiativa acţiunilor aparţinuse totuşi inamicului. Cu vreo zece ani în urmă, mareşalul nu vedea în contraofensiva de lîngă Moscova nişte particularităţi deosebite. Or, în articolele discutate de noi, aceste particularităţi sînt reliefate foarte just. Poate că tocmai dumneavoastră ar trebui să arătaţi rolul contraofensivelor lîngă Moscova, Stalingrad şi Kursk care au fost puncte de cotitură în Marele Război pentru Apărarea Patriei.

General-colonel în rezervă F.A. Samsonov. Articolul lui G.K. Jukov este, în primul rînd, veridic, de aceea este un eveniment în literatura noastră militaro-istorică. Articolul produce o bună impresie şi pentru că, pînă acum, în presă au apărut nu puţine tratări greşite ale problemelor legate de contraofensivă. Au fost şi cazuri cînd unii profesori militari încercau să ne convingă că retragerea către Moscova a fost, ca să zic aşa, concepută de la bun început pentru „atragerea" inamicului, că tot atunci a fost concepută şi viitoarea contraofensivă, ca o prevedere genială a desfăşurării evenimentelor. G. K. Jukov dă un răspuns corect la această întrebare : „Evenimentele determinau adoptarea hotărîrilor, iar acestea trebuie să le analizăm dacă au corespuns sau nu situaţiei".

în două rînduri, autorul îl critică pe comandantul suprem, fără să găsească nici un cuvînt pozitiv la adresa lui. Or, în timpul contraofensivei şi al trecerii la ofensivă generală pe direcţia strategică principală Moscova,

Marele Cartier General a făcut ceva şi a încercat într-o oarecare măsură să dirijeze mersul evenimentelor. Şi nu totdeauna atît de fără succes ca, de pildă, la 5 ianuarie 1942. (în acea zi a avut loc consfătuirea la care Stalin a luat hotărî- rea cu privire la dezvoltarea succesului pe toate direcţiile frontului savieto-german. în urma dispersării nejustifi- cate a forţelor şi a mijloacelor, multe operaţiuni n-au fost finalizate). Mi se pare că un membru al Marelui Cartier General, comandant de front, trebuie să lămurească această problemă.

în articol nu sînt arătate convingător motivele ritmurilor lente ale ofensivei trupelor noastre din iarna anului 1941—1942. Cauza, probabil, constă nu doar în faptul că, în cursul ofensivei, Frontul de Vest a fost slăbit (o parte a forţelor sale a fost transmisă altor fronturi), că lipseau rezervele operative şi prevalau atacuri frontale. Cauzele au fost mult mai complexe. în realitate, nu existau drumuri pentru a manevra. Şi, de fapt, nici riu aveam cu ce să manevrăm, pentru că mijloace de comunicaţii şi auto- transport aproape nu existau... Şi pe ce să manevrezi ? Pe două picioare ? Nu erau drumuri. M-am convins ulterior, la Stalingrad, că nemţii ştiau excelent să facă drumuri cu forţele populaţiei noastre locale. Or, noi, cu forţele propriei noastre populaţii, nu ştiam să facem drumuri pentru Armata Roşie, iar unităţile de geniu nu se pricepeau la aceasta. De aceea, în zona de acţiune a fronturilor de Vest şi Kalinin, în iarna anului 1941—1942, eram nevoiţi să ne deplasăm practic prin coridoare înguste, unde era foarte greu să treacă două maşini.

în încheiere, F.A. Samsonov a exprimat următoarea idee. în acea perioadă, a spus el, cu toţii învăţam să luptăm. Aş fi dorit foarte mult ca autorul să fi scris măcar un rînd despre ceea ce a învăţat el în această iarnă. Ar fi fost foarte important. Şi cititorul l-ar fi privit pe autor cu foarte multă atenţie şi respect, dacă ar fi adăugat şi unele note autocritice.

După intervenţia generalului-colonel F. A. Samsonov s-a făcut o pauză, în timpul căreia mareşalului i-au fost puse o serie de întrebări importante. Cel mai mare interes a fost manifestat de către cei prezenţi faţă de părerea lui G.K. Jukov cu privire la componenţa Marelui

Cartier General al Comandamentului Suprem şi metodele de lucru ale acestuia. După pauză, G.K. Jukov a răspuns colegiului de redacţie la unele observaţii critice şi a expus considerente asupra unor probleme.

Mareşalul Uniunii Sovietice G.K. Jukov. Mulţumeşte celor care au luat cuvîntul pentru observaţiile critice şi consideră că acestea merită o atenţie serioasă.

Cu privire la aprecierea inamicului. În discuţia cu Stalin, am vorbit despre epuizarea inamicului. Trebuie ţinut seama de faptul că această apreciere se referea, în general, la acele grupări de şoc, care urmau să înfrîngă rezistenţa trupelor Frontului de Vest, să le depăşească şi să cucerească Moscova. La sfîrşitul lui noiembrie 1941, aceste grupări erau extenuate şi nu mai puteau să-şi îndeplinească misiunile. Nu întîmplător, trupele lui Guderian, fără ordinul Comandamentului suprem german, au început să se retragă. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi la nord-vest de Moscova. Trupele armatei de tancuri sub comanda generalului Hopner au început să se retragă, de asemenea, fără ordinul lui Hitler şi fără ordinul comandantului Grupului de armate „Centru". Ce dovedesc aceste fapte? Ele arată că grupările inamicului din flancuri nu mai puteau executa misiuni ofensive. Iar aceasta exprima epuizarea lor.

Eu nu spun că tot Grupul de armate „Centru" era epuizat. Dimpotrivă, aţi observat, probabil, că peste tot am subliniat specificul frontului nostru. El a trecut la ofensivă fără a avea superioritate în forţe şi mijloace. Dacă veţi lua literatura istorică germană, veţi găsi acolo, de asemenea, referiri la eşecul ofensivei pe flancuri, acolo unde acţionau grupările de şoc. Tocmai acest eşec a stîrnit reacţia feroce a Marelui Cartier General hitlerist, Tocmai în urma acestui eşec au zburat din posturile lor feldmareşalii Brauchitsh şi Busch, generalul Hopner. Mi se pare că nu trebuie introduse modificări în articol în ceea ce priveşte aprecierea inamicului. Întrucît însă problema aprecierii inamicului trezeşte îndoielile dvs., asemenea îndoieli pot apare şi la cititor. De aceeâ, ar fi bine să se includă în articol vreo două paragrafe în care să se spună că grupările de şoc ale inamicului au fost, într-adevăr, epuizate.

Problema contraofensivei. Cînd comandamentul Frontului de Vest a organizat, la sfîrşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie 1~941, rezistenţa şi a dat contra-lovituri, el nu-şi propunea o contraofensivă de o asemenea amploare cum avea să o dobîndească ulterior. Necesitatea contraofensivei s-a resimţit pe deplin atunci cînd, pe aripa de sud, trupele generalului Guderian au început să dea înapoi, iar pe aripa de nord, sub loviturile trupelor noastre, marile unităţi ale lui Hopner au început să se retragă spre vest. Asupra lor dădeau lovituri, din raionul Iahroma, trupele Armatei 1 de şoc, iar din raionul Kras-naia Poliana înainta brigada generalului Liziukov, care intra în componenţa Armatei 20. Armatele aveau misiuni de contralovitură : într-un loc să nimicească inamicul şi să recucerească Kriukovo, într-un alt loc, să recucerească Solnecinogorsk şi Klin şi alte puncte. Ca profunzime, aceste misiuni nu depăşeau 20—30 kilometri (Replica din sală : „Nu mai mult de 50 kilometri !"). În continuare, misiunile date trupelor erau expeditive. Toate au fost convenite între ele cam pe 8—9 decembrie.

N-am avut deci un asemenea ordin de contraofensivă pe care să-l fi dat din timp trupelor (pe 30 noiembrie sau pe 1—2 decembrie 1941). Aceasta pentru că aveam prea puţine forţe şi mijloace. Armata 1 de şoc a lui Vasili Ivanovici Kuzneţov, sosită pe front din rezervă, am început s-o introducem treptat încă pe 29 noiembrie, cînd • gruparea de tancuri a inamicului a trecut canalul Moscova-Volga în raionul Iahroma. Brigăzile se introduceau în luptă una după alta, iar la 6 decembrie a intrat în acţiune aproape toată armata. Ofensiva armatei a căpătat treptat o amploare tot mai mare.

Deci, contraofensiva din apropierea Moscovei nu seamănă cu cea de lîngă Stalingrad sau din alt raion. Lingă Moscova, contraofensiva s-a conturat din contralovituri. La dezvoltarea ei, desigur, a contribuit introducerea de noi mari unităţi şi loviturile aviaţiei asupra trupelor inamice.

Dacă au existat în statul-major al frontului şi în Marele Cartier General discuţii cu privire la contraofensivă ? Desigur, au avut loc asemenea discuţii. De exemplu, locţiitorul şefului Marelui Stat Major,

Vasilevski, discuta cu comandantul trupelor Frontului Kalinin, Konev, despre faptul că acest front trebuie, de asemenea, să se angajeze în contraofensivă. Această discuţie avea un caracter pur agitatoric şi demonstra că nu exista un plan elaborat în prealabil nici la statul-major al Frontului Kalinin, nici la Marele Cartier General al Comandamentului Suprem. După cîte îmi aduc aminte, Frontul Kalinin nu a primit nici un fel de mijloace de întărire.

În prima jumătate a lunii decembrie, contraofensiva pe flancurile frontului s-a desfăşurat cu destul succes. De exemplu, pe aripa stîngă a frontului, inamicul uneori o lua pur şi simplu la fugă. Alta era situaţia în sectorul central al frontului. Aici îl respingeam lent. Aceasta se explica prin faptul că armatelor care au acţionat în centrul frontului, trecînd de la contralovituri la contraofensivă, nu le-am mai dat în plus nici un soldat, nici o mitralieră, nici un tun. Tot ce primeam din rezerva Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem dădeam grupărilor de flanc. Ne-am străduit să slăbim la maximum armatele de tancuri ale inamicului, să ieşim spre flancuri şi în spatele frontului Grupului de armate „Centru".

Acum despre Marele Cartier General. Tovarăşii m-au rugat să prezint mai obiectiv activitatea sa şi să spun cîteva vorbe bune despre Stalin. Mie mi se pare că, înainte de toate, ar trebui să se spună mai mult despre Marele Stat Major, care a urmărit foarte atent desfăşurarea acţiunilor militare ale fronturilor Kalinin şi de Vest, a determinai la timp momentul slăbirii grupărilor inamice şi a surprins momentul trecerii de la contralovitură la contraofensivă.

Mi se pare că nu toţi înţeleg ce reprezenta Marele Cartier General al Comandamentului Suprem în anii războiului. Am fost membru al Marelui Cartier General din prima pînă în ultima zi a războiului. Dacă acesta s-a întrunit vreodată pentru discutarea problemelor strategice şi a altor probleme ? Nu ! Cine era în Marele Cartier General şi ducea discuţiile acolo ? Stalin. Stalin era Marele Cartier General. Marele Stat Major era aparatul său. Stalin chema la Marele Cartier General pe cine

considera necesar şi cînd considera necesar, fie că era un membru al Marelui Cartier General ori un comandant. îl chema împreună cu~şeful Marelui Stat Major sau cu locţiitorul acestuia. Tot aici se audia părerea comandantului şi a Marelui Stat Major în problema respectivă.

Aveţi dreptate, apreciind că s-a spus puţin despre „Suprem". Trebuie spus mai mult despre el, întrucît rolul său în apărarea Moscovei a fost mai mare decît se menţionează în articol. Aş vrea să rog redacţia să reintroducă paragraful pe care l-a scos şi în care se afirmă : „Mi se punea deseori întrebarea unde era Stalin în timpul bătăliei Moscovei". Şi eu răspundeam : „Stalin a fost la Moscova, a lucrat şi a acţionat să obţină aproape imposibilul în organizarea apărării Moscovei". După părerea mea este cea mai mare laudă pentru comandantul suprem. Or, acest punct a fost scos. Cred că trebuie reintrodus. împărtăşesc îngrijorarea tovarăşilor : reiese că atît comandantul frontului cît şi Consiliul militar au lucrat, iar Marele Cartier General era undeva pe planul doi*.

Aţi observat, probabil, că am folosit cuvintele „am fost nevoiţi să cerşim" „şi ni se dădea ceea ce era posibil (este vorba de completarea cu oameni, armament, muniţii etc.). Deci, „Supremul" urmărea, într-adevăr, posibilităţile

* Iată cum arăta pasajul reintrodus din revista „Voenno-istorticeskii jurnal", nr. 10/1966, p. 85 : „Unde era Stalin în timpul bătăliei Moscovei ? Stalin era la Moscova, organizînd forţe şi mijloace- pentru zdrobirea inamicului lîngă Moscova. Trebuie să-i dăm ce i se cuvine. Bazîndu-se pe Comitetul de Stat al Apărării, pe membrii Marelui Cartier General şi pe colectivul de creaţie ai efectivului de conducere al comisariatelor poporului, el a efectuat o mare activitate de organizare a rezervelor strategice şi a mijloacelor tehnico-materiale. necesare pentru lupta armată. Prin exigenţa sa crudă, obţinea, se poate spune, aproape imposibilul. În perioada bătăliei Moscovei era foarte atent la sfaturi, dar, din păcate, uneori adopta hotărîri care nu corespundeau situaţiei. Aşa era cu introducerea în rezervă a Armatei 1 de şoc, cu desfăşurarea ofensivei fronturilor" – n. red. ruse.

şi cererile frontului şi le satisfăcea. Poate ar trebui spus şi în legătură cu aceasta cîteva cuvinte. Dar nu cred că ar fi oportun să se adauge mai mult. Cred că am lămurit problema Marelui Cartier General. M-am străduit aici, cum se spune, să exprim mai obiectiv punctul meu de vedere. Desigur, au fost şi momente destul de neplăcute în activitatea Marelui Cartier General, dar consider că nu este cazul să fie prezentate în paginile revistei. De aceea, nu trebuie să vorbim mai mult despre' ele.

Cu *privire la cotitura psihologică*. O dată cu începerea ofensivei, desigur, cu toţii am înregistrat şi o cotitură psihologică – şi comandanţii, şi soldaţii. Cînd a început să se contureze succesul, acesta i-a cuprins şi pe soldaţi şi consiliul militar al frontului. Toţi aveau o bună dispoziţie, toţi erau bucuroşi şi mulţumiţi de faptul că a început mişcarea înainte. Să se gîndească şi să sugereze redactorul cum să fie prezentată mai bine această cotitură psihologică.

Dacă nu s-ar putea delimita în timp contralovitura şi contraofensiva ? În realitate n-a fost o asemenea delimitare. Aceste evenimente s-au împletit strîns, unul decurgea din celălalt (contraofensiva decurgea din contralovitura). Nu cred că aici s-ar potrivi măsura academică de delimitare a evenimentelor. Articolul reflectă evenimentele aşa cum au fost în viaţă. Cred că nu pierde din această cauză. Aceasta demonstrează, de asemenea, faptul că am sesizat fiecare moment potrivit pentru nimicirea inamicului.

S-a pomenit aici şi faptul că acum vreo zece ani am spus altceva despre contraofensivă. Nu-mi amintesc detaliile acestei discuţii. Dar am spus atunci, şi repet şi acum, că lîngă Moscova nu era acea contraofensivă clasică, cum o înţelegem noi. Nu era nici ca o etapă distinctă. Acest tip de acţiuni militare a apărut în însuşi cursul evenimentelor. Dacă inamicul ar fi opus o rezistenţă mai serioasă contralovitурilor noastre, desigur, n-ar fi fost nici o contraofensivă. Marele Cartier General ar fi fost nevoit să concentreze noi forţe şi să regrupeze din nou trupele pentru a înfrînge rezistenţa inamicului. Atunci ar fi fost vorba de pregătirea contraofensivei. în acest caz, desigur, nu ne-ar fi ajuns numai armatele 1 şi 10.

De ce a fost introdusă în luptă Armata 20 ? La 22 kilometri de Moscova se află localitatea Krasnaia Poliana. Aici s-a format o spărtură în frontul nostru. Ea a fost închisă de brigada generalului Liziukov, venită din zona de apărare a Moscovei, Tot acolo, din ordinul lui Stalin, s-a deplasat Bulganin, membru al Consiliului Militar, cu misiunea ,,de a lua înapoi din mîna inamicului localitatea Krasnaia Poliana". Repet, era vorba numai'de Krasnaia Poliana, nu mai mult. Tot în acest timp, Stalin m-a trimis la Armata 16, la divizia lui Beloborodov, pentru a recuceri satul Dedovo*.

Acest episod reliefează cîteva trăsături ale caracterului comandantului suprem. Deşi în acest caz nu era vina lui. I s-a raportat greşit : se credda că inamicul a ocupat oraşul- Dedovsk.

Despre drumuri. Probabil, ştiţi bine, că noi recuceream sate, iar în sate, în afară de infirmi, nu era nimeni, toată populaţia aptă de muncă fusese deportată de către nemţi. Şi populaţia locală, ca atare, practic nici n-am

* La nord-vest de Moscova (pe direcţia Volokolamsk) se află orăşelul Dedovsk. Pe aceeaşi direcţie se afla sătucul Dedovo. în perioada luptelor, inamicul a ocupat acest sat şi în cele cîteva case ţărăneşti care au mai rămas s-a amplasat un pluton inamic. Prin nişte canale, la sfîrşitul lui noiembrie, i s-a raportat lui Stalin că orăşelul Dedovsk a fost luat de inamic, iar statul-major al Frontului de Vest trece sub tăcere acest lucru. încercarea lui Jukov de a-l convinge pe Stalin în discuţii telefonice că Dedovsk este în mîinile noastre nu a avut succes. „Supremul" i-a ordonat lui Jukov să-l ia cu el pi. comandantul Armatei 5, Govorov, să-meargă la armata lui K. K. Rokossovski şi să recucerească Dedovsk. Aşa s-au trezit aceşti generali sus-puşi (Jukov, Govorov, Rokossovski) la punctul de comandă al comandantului de divizie, colonelul A. P. Beloborodov. G. K. Jukov i-a ordonat acestuia să recucerească satul Dedovo. Beloborodov a atras atenţia comandantului frontului asupra faptului că acolo sînt doar cîteva case şi toate dincolo de o rîpă. Jukov i-a repetat ordinul. Beloborodov a trimis în sat o companie de puşcaşi cu două tancuri. în zorii

văzut-o, de aceea n-aveam pe cine folosi. Totuşi, în unele localităţi mari, în oraşe, populaţia a fost folosită suficient. De-sigur, mi-e greu să spun acum concret, nu intra în competenţa mea de comandant.

Despre schimbarea punctelor de comandă. Aici s-a afirmat că în acele condiţii nimeni n-ar l'i permis schimbarea punctelor de comandă ale frontului. Să-mi fie cu iertare, dacă comandantul frontului lua hotărîrea să schimbe punctul de comandă, Marele Cartier General nu obiecta. Amplasarea punctului de comandă trebuie să răspundă intereselor conducerii trupelor. Nu putea Marele Cartier General să-mi indice de unde trebuia să comand. Dar, desigur, înţelegeţi şi dumneavoastră, statul major al frontului era amplasat la o distanţă inadmisibil de apropiată de inamic, de fapt, în zona tirului de artilerie lungă. Desigur, acest lucru nu e bine. Dar noi, vorbind sincer, nici nu ne gîndeam atunci la aceasta. Cred însă că nu ar fi rău, pentru înţelegerea acestei probleme, să reflectăm mai mult asupra ei. Şi statele majore ale armatelor, desigur, de asemenea, erau la o distanţă foarte apropiată de inamic. State majore erau- multe şi dacă acest lanţ s-ar fi deplasat înapoi ce-ar fi spus soldatul ? „A, conducerea superioară începe să dea înapoi, n-ar fi timpul s-o facem şi noi ?" Este o slăbiciune foarte firească a omului.

A avut loc următorul episod. Lucrurile s-au petrecut pe 2 sau pe 3 decembrie, cînd în centrul frontului, la joncţiunea dintre armatele 5 şi 33, a pătruns un detaşament al inamicului şi a început ofensiva spre localitatea Aprelevka. Probabil era un regiment, poate chiar un regiment întărit." În pădurlcea de mesteceni, regimentul nostru de gardă al statului major al frontului a început: lupta cu inamicul. Desigur, a fost ajutat şi de ofiţerii statului major. Regimentul era puternic, în plus avea şi comandanţi experimentaţi şi energici. Trebuie spus că pătrunderea detaşamentului inamic i-a speriat pe unii. A venit la mine, de exemplu, I.S.' Hohlov, membru al Consiliului militar şi a declarat : „E timpul să ne luăm tălpăşiţa". Dar schimbarea punctului de comandă, atunci cînd inamicul ajunsese acolo, nu mai avea sens, trebuia să

zilei de 1 decembrie, compania a curăţat de inamic satul Dedovo.

ne batem. Aşa că momentele, desigur, nu prea erau corespunzătoare pentru o activitate liniştită a statului major. Dar acesta este un caz singular, în rest nu ne-a deranjat nimic.

\

în perioada luptelor de la porţile Moscovei, comunicaţiile Marelui Stat Major cu fronturile, inclusiv de la Arza- mas, unde se afla B.M. Şapoşnikov, erau deja bine puse la punct. Am vorbit de cîteva ori cu el pe telefonul scurt. La Moscova rămînea Vasilevski cu grupul operativ. (întrebarea din sală : „Oare nu acesta este motivul pentru care directiva a fost semnată de Stalin şi Vasilevski ?" Răspuns : „Da, acesta"). La sfirşitul lui noiembrie 1941, sub cabinetul lui Stalin din Kremlin a fost amenajat un punct de comandă. Vasilevski era ori acolo, ori la Marele Stat Major.

Cu privire la aprecierea armatelor din rezervă. N-am vrut să spun că aceste armate nu aveau capacitate de luptă. La ce foloseşte ? Iar în ansamblu, caracterizarea trupelor frontului aflate în ofensivă mi se pare că este realizată destul de bine. Ce obţinem dacă voi spune că Armata 10, în fruntea căreia era Golikov, venise atunci insuficient instruită etc., etc. ? Nimic. Mai ales că Golikov a scris el însuşi despre armata sa şi gradul ei de pregătire de luptă. Şi Vasili Ivanovici Kuzneţov a scris despre Armata 1 de şoc pe care a condus-o. Nu ştiu dacă trebuie să dezvoltăm această chestiune. Cred că nu.

(Din sală : „Era firesc în graba în care erau pregătite rezervele").

Da. Am introdus multe divizii, care nu erau pregătite deloc, erau prost înarmate, soseau astăzi pe front, iar a doua zi le băgăm în luptă. Desigur, rezultatele erau pe măsură.

Cu privire la hotărîrea privind ofensiva strategică. La 5 ianuarie 1542, la consfătuirea cu Stalin au participat : Voroşilov, Novikov (comandantul forţelor aeriene), Malen- kov,. Beria, Voznesenski (preşedintele Gosplanului), Şapoşnikov şi, cred, Vasilevski. Raportul cu privire la situaţia strategică pe frontul sovieto-german şi cu privire la hotărî- *;* rea comandantului suprem de a desfăşura o ofensivă strategică generală în iarna anului

1942 a fost prezentat de şeful Marelui Stat Major, mareşalul Uniunii Sovietice B.M. Şapoşnikov.

(Despre această consfătuire foarte importantă, G.K. Jukov a scris astfel în articolul său : „După cum a reieşit, comandantul suprem intenţiona, în afara contraofensivei fronturilor de pe direcţia Vest, să realizeze trecerea în ofensivă a trupelor sovietice şi pe toate celelalte direcţii, avînd drept obiectiv nimicirea inamicului lîngă Leningrad, la vest de Moscova şi în sudul ţării. în acest fel, contra-ofensiva din direcţia Centru trebuia să se transforme într-o ofensivă generală pe întregul front.

Lovitura principală se preconiza a fi dată asupra Grupului de armate «Centru«. Distrugerea acestuia trebuia să fie realizată de către trupele fronturilor Vest, Kalinin, de aripa stîngă a fronturilor Nord-Vest şi Breansk. în faţa trupelor Frontului Leningrad a aripii stîngi a fronturilor Nord-Vest şi Baltic stătea obiectivul de a distruge Grupul de armate «Nord» şi de a lichida blocada Leningradului. Trupele fronturilor Sud-Vest şi Sud trebuiau să zdrobească Grupul de armate «Sud» şi să elibereze Donbassul. Frontul Caucaz şi flota Mării"Negre trebuiau să elibereze Crimeea. Trecerea la ofensiva generală se preconiza să se realizeze într-o perioadă extrem de scurtă.

Rezumînd cele afirmate de Şapoşnikov, Stalin a spus :

— Nemţii sînt acum descumpăniţi de înfrîngerea de la Moscova, s-au pregătit prost pentru iarnă. Acum este cel mai buri moment pentru a se trece la ofensiva generală.

Planul ofensivei generale era foarte vast, dar pentru realizarea lui pe atunci nu aveam nici forţe, nici mijloace.

— Cine doreşte să-şi spună părerea ? a întrebat Stalin după ce şeful Marelui Stat Major a expus întregul plan.

Am cerut cuVintul şi am raportat că pe direcţia strategică Vest, unde s-au creat condiţii mai favorabile şi inamicul n-a reuşit încă să-şi restabilească capacitatea de luptă a unităţilor sale, fronturile trebuie să continue ofensiva. Dar pentru aceasta trebuie să fie completate cu

efective, tehnică de luptă şi întărite cu rezerve, în primul rînd cu unităţi de tancuri, fără de care obiectivele preconizate sînt greu de realizat. în ceea ce priveşte ofensiva trupelor noastre la Leningrad şi în direcţia Sud-Vest, acolo ele se află în faţa necesităţii de a străpunge o apărare' foarte serioasă şi fără existenţa unor mijloace de artilerie puternice nu vor reuşi acest lucru, ci doar se vor epuiza şi vor suferi pierderi mari, nejustificate cu nimic. De aceea, trebuie întărite fronturile din direcţia Vest şi des-, făşurată aici o ofensivă mai puternică, pe celelalte direcţii însă trebuie să ne abţinem deocamdată de la ofensivă.

Din replicile pe care mi le-a aruncat Stalin în cursul intervenţiei mele, am înţeles că hotărîrea fusese luata şi nu se va renunţa la ea. N.A. Voznesenski, care a vorbit după mine, s-a pronunţat împotriva ofensivei. A argumentat prin faptul că nu dispunem de posibilităţi materiale suficiente pentru asigurarea ofensivei simultane pe toate fronturile").

Amintind despre acest lucru, G.K. Jukov a continuat :

— Dar Malenkov şi Beria au obiectat imediat la cele spuse de Voznesenski, spunînd : „Totdeauna sînt nişte greutăţi imprevizibile, dar ele pot fi depăşite". Dar, în fapt, a continuat G. K. Jukov, au fost astfel de perioade eînd stabileam o asemenea normă de folosire a proiectilelor : 1 lovitură pe un tun şi 2—3 mine pe un aruncător de mine pe zi. înţelegeţi şi dvs., dacă un tun va trage o singură dată pe zi ce rezultat poate fi ? S-ar putea pune întrebarea : de ce comandantul frontului n-a găsit în el curajul să combată o asemenea hotărîre ? Desigur, asemenea acte curajoase au ayut loc în realitate.

Dar Stalin ne cerea să înaintăm ! Spunea : „Dacă astăzi nu aveţi rezultate, mîine veţi avea, mai ale? că-l veţi imobiliza pe inamic, iar în acest timp vor fi rezultate în alte sectoare". Desigur, aceste reflecţii sînt puerile. în realitate, nu aveam nicăieri rezultate : nici pe Frontul Kalinin, nici pe Frontul de Vest, nici pe cel de Sud-Vest. Dar, erau, oare, în general, succese de vreun fel în iarna anului 1942 ? După cum se ştie, Frontul Leningrad şi aripa dreaptă a Frontului de Nord-Vest, desfăşurînd ofensiva pe

direcţia Nord-Vest, n-au avansat cu nici un metru. Iar în sud ? Acelaşi lucru.

în final, au fost multe victime, un mare consum cîe mijloace materiale şi nici un rezultat general strategic. Or, dacă forţele şi mijloacele pe care le aveam atunci, le-am fi folosit în direcţia vest, rezultatul ar fi fost altul, îmi pun capul că inamicul ar fi fost zdrobit de noi şi împins cel puţin pînă la linia Smolenskuîui. Mai ales că în acest timp aripa stingă a Frontului de Nord-Vest s-a deplasat aproape pînă de localitatea Velikie Luki, şi chiar de Vitebsk. Ce-i drept, acolo inamicul n-avea nici o apâ- caro. Pe această direcţie puteau fi lansate încă două armate în plus, dînd de acolo o lovitură în flanc şi în spatele întregii grupări centrale. Dar n-aveam forţe.

Şi nu întîmplător a început să se îngrijoreze „Supremul” ; rezervele le risipise, iar apoi a scos de pe Frontul de Vest Armata 30 pe care a transferat-o Frontului Kali- nin. iar Armata 1 de şoc a pus-o în rezerva sa.

(Din sală : „Dar dumneavoastră de ce n-aţi protestat, Gheorghi Konstantinovici ?”)

Nu pot să mă laud *post-factum,* dar cred că nu a mai existat un altul care să-l fi contrazis pe Stalin atîta cît am făcut-o eu. Cred că acest lucru îl pol confirma toţi cei care au fost cu mine în Marele Cartier General. în legătură cu aceasta, Alexandr Mihailovici Vasilevski vă poate spune multe.

(Din sală : ,.Şi. totuşi, Stalin v-a luat Armata 1 de *şoc.* Cum ?”)

Foarte simplu. Stalin mi-a ordonat personal,' iar apoi m-a sunat Vasilevski, spunînd că Armata 1 de şoc trebuie scoasă şi trecută în rezerva Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. Am sunat la Marele Stat Major, a sunat şeful statului-major al frontului, Sokolovski. Răspunsul era : „S-a ordonat scoaterea”. L-am .sunat din nou pe Stalin. Mi s-a răspuns : „Scoateţi-o f,ără nici o discuţie”. Am argumentat că se slăbeşte gruparea de şoc.

— Aveţi multe trupe. Calculaţi cîte armate aveţi ?

— Calculaţi, însă, ce front avem, ne batem pe toate direcţiile. Doar are loc o contraofensivă, şi în loc de sporirea forţelor începe retragerea lor !

În aceste cazuri el închidea telefonul şi gata. Stalin avea, fără îndoială, un caracter deosebit şi ştia să ordone necondiţionat.

Cred că am răspuns la toate întrebările. Întrucît însă nu le-am luat într-o ordine, poate n-am abordat vreuna din ele.

(Din sală : „Despre zona de apărare a Moscovei, dacă se poate"). Da, în legătură cu zona de apărare a Moscovei. Artemiev, comandantul trupelor acestei zone, îmi era subordonat, avea prerogativele de locţiitor al meu. De «ceea, cînd era necesar, îl sunam pur şi simplu pe Artemiev şi el mă ajuta cu ce putea. Dar era un locţiitor aparte, care vorbea direct cu Stalin şi Beria. Ei aveau trupele N.K.V.D. ˝ şi se pregăteau de luptă chiar în Moscova. Desigur, încercam să tatonez şi la Artemiev, şi la Stalin, ce puteam scoate de acolo. Dar, sincer vorbind, - fără nici un rezultat. Asta e o chestiune aparte, la care vom reveni dacă va fi necesar.

* *N.K.V.D.* (Narodnîi Komisariat Vnutrennih Del) – Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne. A funcţionat între .8 noiembrie 1917 şi 15 martie 1946. în 1943, N.K.V.D. s-a despărit în N.K.V.D. (ordinea internă) şi N.K.G.B. (securitatea de stat) n 1946 cele două comisariate devin ministere : M.V.D. şi M.G.B- După moartea lui Stalin, cele două ministere au fuzionat într-un nou M.V.D., condus de Beria.

Nu ştiam ce forţe şi ce mijloace sînt la dispoziţia zonei de apărare a Moscovei. Ştiam, însă, că de ele se ocupă Beria şi Artemiev. Artemiev n-a fest niciodată în statul meu major şi toate discuţiile le-am purtat prin telefon, dar şi atunci de la caz la caz. Cel mai mult am avut de-a face cu Gromadin. Pe atunci el comanda apărarea antiaeriană a ţării şi, desigur, ne-a ajutat mult cu mijloacele sale antiaeriene. Mi-aduc aminte, pe direcţia Solnecinogorsk, în apărarea noastră s-a creat o breşă, în care s-au aruncat vreo treizeci de tancuri inamice pe direcţia oraşului. La cererea mea, Gromadin a ordonat să se scoată de pe poziţie un divizion de artilerie antiaeriană şi să-l arunce în întîmpinarea tancurilor inamice. Totul s-a desfăşurat cu o mobilitate extraordinară. Au fost distruse 8—10 tancuri inamice, iar celelalte au făcut cale întoarsă. Apărarea antiaeriană ne-a ajutat bine şi pe alte direcţii. (Din sală : „Povestiţi desprq operaţiunile «de slăbire» ale lu'Efremov şi Belov"").Trupele lui Efremov şi Beltnr n-au desfăşurat, de fapt, nici o operaţiune „de slăbire". Ele au trecut prin breşele din apărarea inamicului, apoi au acţionat împreună cu partizanii în spatele frontului. încercările lor de a realiza o ofensivă spre Veazma nu au avut succes, pentru că n-au avut artilerie grea şi duceau o lipsă acută de muniţii. De aceea, trupele frontului, care acţionau în raionul Veazma, au ajuns în situaţia de detaşamente de parti- . zani... Aşa că aici nu poate fi' vorba de o operaţiune „de slăbire", ci pur şi simplu nu au avut posibilitatea să desfăşoare o asemenea operaţiune.

* La sfîrşitul lui ianuarie 1942, pe direcţia Veazma, în apărarea inamică frontul a fost spart în cîteva locuri. Conducerea Frontului de Vest le-a folosit pentru a trimite în spatele frontului inamic Corpul 1 cavalerie de gardă sub comanda lui P. A. Belov şi unele unităţi ale Armatei 33 generalului M. G. Efre- mov. în zona de acţiune a acestor trupe a fost lansat şi un desant aerian (o brigadă cu cca 2 000 oameni). Inamicul, aducîndu-şi rezerve din spatele frontului, a închis toate breşele dift apărarea sa. De aceea, toate trupele noastre din raionul Veazma s-au trezit încercuite. La ieşirea din încercuire, o parte considerabilă a trupelor, în frunte cu generalul Efremov, a pierit – nota red. ruse.

în iarna anului 1942, acţiunile trupelor frontului se întindeau pe o distanţă de 600 km şi, desigur, era foarte greu să urmăreşti acţiunile cu caracter tactic... Efremov cu o parte a armatei a trecut printr-o „breşă". A lăsat în urmă forţele principale ale armatei. Nu puteam să urmăresc ce-a lăsat el pentru acoperirea flancurilor pe Ugra, iar el, pentru informarea dumneavoastră, a lăsat doar un detaşament de 90 de oameni – fără tancuri, fără tunuri, cu mijloace uşoare. Dacă împart răspunderea pentru; Efremov ? Desigur, răspund pentru toate trupele," dar nu răspund pentru acţiunile pe care nu le organizez. Ce trebuia să fi făcut Efremov ? Din forţele de bază ale armatei, care au rămas Ia uzina din Şansk, trebuia să pună vreo două divizii să-i acopere spatele. N-a făcut acest lucru. Ei, pe atunci aveam cu toţii căciula pe-o ' ureche, chiar şi eu am subapreciat starea grupării inamice de lia Veazma. Cred că, acolo, scriu despre greşelile noastre. Nuca a fost mai tare decît mă aşteptam. Dar cred că tm este necesar să-mi asum o răspundere mai mare, doar pentru a părea* aici autocritic... Dimensiunea acestui articol şi specificul său – articol jubiliar – îmi impun anumite rigori. Dar ceea ce am dorit, spre ceea ce am tins,, cred că în general am reuşit.

NIKOLAI HLEBODAROV

CONDUCĂTORUL DE OŞTI

în ultimii ani de viaţă, Gheorghi Konstantinovici Jukov nu se întîlnea cu presa, de aceea l-am rugat pe mareşalul S.M. Budionnîi, de trei ori Erou al Uniunii Sovietice, să-mi faciliteze această întîlnire. Ea a avut loc cu puţin înainte de 9 mai 1974.

Jukov răspundea prompt la întrebări. La sfîrşitul discuţiei a spus,:

— Despre război s-au scris multe şi multe, nu-mi plac. Pentru viaţă se mai poate înfrumuseţa cîte ceva. dar pentru istorie e nevoie doar de adevăr. După ce veţi scrie materialul, să mi-l arătaţi...

Peste cîteva zile i-am arătat materialul. L-a citit şi, fără să spună nimic, şi-a pus pe el semnătura în mod citeţ.

Din diferite motive, această discuţie n-a văzut lumina tiparului la timpul respectiv...

De la 18 iunie 1974, Jukov nu mai e cu noi. în această perioadă s-au scris multe materiale despre Marele Război pentru Apărarea Patriei, s-au făcut publice noi date şi evenimente, s-au descoperit noi documente, eroi, au apărut memoriile lui Jukov însuşi, în trei volume. Cu toate acestea, ultima discuţie cu el prezintă un interes incontestabil. Căci Jukov rămîne Jukov,

[1] – Gheorghi Konstantinovici, cum aţi devenit militar ? Cînd şi cum s-a decis soarta dumneavoastră ?

— Am lucrat la Moscova ca blănar. Am văzut cine şi cum trăieşte – duceam comenzile prin toată Moscova, în primul război mondial am vrut să fug pe front – nu puteam să „pricep" lozincile „patriotice". M-au cuprins şi pe mine stările revoluţionare, dar am început să le înţeleg de-abia după o simplă întrebare banală : „Pentru ce fugi să lupţi ? Pentru că maică-ta se umflă de foame ?"

Am fost chemat în armată în 1915. Am nimerit la cavalerie. Pe cei neascultători îi învăţau cu pumnul, dar călăria am deprins-o temeinic, m-am obişnuit să fac totul în mod solid.

După Revoluţie, am fost ales preşedintele comitetului soldaţilor, iar ulterior am intrat în primul detaşament al armatei socialiste cu un efectiv de 1000 de oameni. La plecarea noastră solemnă a luat cuvîntul V. I. Lenin, care a spus : „Salut în persoana voastră pe acei primi eroi-voluntari ai armatei socialiste, care vor crea o puternică armată revoluţionară".

— Dacă în viaţa dumneavoastră a fost vreun om care v-a ajutat să vă alegeţi calea ?

— A fost. Comisarul Gheorghi Jukov, Tizul meu, care avea şi acelaşi nume de familie. L-am cunoscut întîmplător : l-am ajutat să-şi stăpînească calul la dresaj. Am început să vorbim, mi-a explicat multe şi m-a sfătuit să învăţ şi să trec la activitatea politică. I-am răspuns că o prefer pe cea de front. Atunci mi-a recomandat să fac cursurile de comandanţi ai Armatei Roşii. Am fost de acord, dar m-au împiedicat luptele cu trupele Antantei: în 1923, comandam deja un regiment din divizia eroului

războiului civil G.D. Gai. Am fost trimis la Şcoala Superioară de Cavalerie din Leningrad.

— Cine a fost pentru dumneavoastră idealul comandantului ?

— Mihail Vasilievici Frunze. în luptele pentru Uralsk s-a interesat de regimentul nostru. A întrebat de multe lucruri, a povestit despre V.I. Lenin. Ne-a explicat obiectivele partidului pe fronturi. După aceasta am devenit comunist.

— Gheorghi Konstantinovici, care este prima vtetftrio pentru dumneavoastră ?

— Prima victorie o consider cea de la Halhîn-Gol. unde în zece zile am zdrobit armata japoneză. Aceasta a adus la realitate Japonia imperialistă. Pe undeva, a oprit-o şi de la o lovitură comună împreună cu fasciştii...

A fost o victorie grea : zona evenimentelor nu era pregătită din punct de vedere operativ – nu existau ^comunicaţii, puncte de comandă, terenuri de aterizare. Era o arşiţă sufocanta, n-aveai unde să te ascunzi ¡de ■mulţimile imense de ţînţari – pe mii de kilometri era teren descoperit. Iar tehnica şi muniţiile trebuiau transportate urgent la 600 km. Am creat un întreg sistem de dezorientare a inamicului : am imitat zgomotele difmitelor genuri de arme, am aplicat plase de camuflaj, am construit machete. Inamicul se „obişnuise" atît de mult cu toate astea, încît ofensiva puternică din 20 august 1939 a fost pentru el o surpriză totală. Era duminică şi mulţi generali şi ofiţeri erau chiar în alte oraşe, la odihnă...

— De ce credeţi că planul fascist de război a avut în vedere o campanie fulger ?

— Comandamentul hitlerist conta pe avantajele unui atac prin surprindere şi pe distrugerea principalelor forţe ale Armatei Roşii în zona de frontieră. Fapt este că vechile zone întărite erau amplasate prea aproape de frontieră. Armata realiza rapid noile zone, iar pe cele vechi Ic dezafecta. Forţele armate trebuiau să fie asigurate cu comunicaţii stabile, ceea ce nu am reuşit. Aşa că, în primele zile ale războiului, trupele erau greu de condus în împrejurări atît de complexe, aflate într-o

schimbare rapidă. Sistemul de apărare antiaeriană era foarte învechit. Totul trebuia pus la punct chiar în cursul războiului. De aceea, inamicul şi-a propus să zdrobească rezistenţa trupelor de frontieră printr-o lovitură puternică asupra liniei de apărare, urmînd ca apoi să înainteze aproape fără oprelişti...

— Dar ne pregăteam pentru război ! ?

— Acesta a fost un război al motoarelor. Inamicul a avut mai multe motoare – pentru el lucra toată Europa ! în cadrul economiei de pace, am dezvoltat totuşi intens industria de apărare, am creat rezerve materiale. De altfel, acest lucru ne-a şi ajutat în primii ani grei să ne asigurăm acel ritm şi acea amploare a producţiei necesare pentru ducerea războiului.

Trebuie spus că a fost creată o bază industrială în zonele de est, care apoi a asigurat armata cu tot ce era necesar...

Efectivul trupelor a crescut de 2,8 ori. dar înzestrarea lor putea fi mai bună.

— Ce aveţi în vedere ?

— Neavînd experienţă şi suficientă forţă de muncă calificată, industria de apărarie asimila lent producţia noului armament. Unele tipuri *se* învecheau înainte de a ieşi din fabrică. Se făceau aprecieri greşite chiar în alegerea armamentului...

— De exemplu ?

— Pornind de la experienţa nereuşită în folosirea de mari unităţi mecanizate – brigăzi şi corpuri de armată – în Spania, noi le-am lichidat. În schimb, Germania miza tocmai pe mari unităţi de tancuri.

N-au fost apreciate cum se cuvine nici celebrele „Katiuşe" *, a căror producţie a început de-abia în primii ani de r.război...

— Ce spuneţi despre atacul prin surprindere ?

* *„Katiuşa"* – denumire populară dată sistemelor mobile de artilerie cu. reacţie folosite de sovietici în timpul celui de-al doilea război mondial.

— Despre pregătirea Germaniei pentru războiul cu noi, desigur, ştiam. Urmăream şi deplasarea trupelor în Europa.

Despre data începerii războiului mai pot subzista păreri diferite, dar cu cîteva zile înainte nu era greu să o indici exact. Într-o discuţie pe care am avut-o cu I.V. Stalin, acesta, fără să vrea, mi-a spus că are informaţii privind intenţiile guvernului hitlerist... Fiindcă a venit vorba, ataşatul nostru militar la Berlin a informat, încă la 14 martie, că „începerea acţiunilor militare împotriva U.R.S.S. trebuie aşteptată între 15 mai şi 15 iunie 1941". Dar, în situaţia în care, la indicaţia lui Hitler din'februarie 1941, se desfăşurau uriaşe acţiuni de dezinformare, se puteau trage concluzii greşite.

Eu am aflat despre data atacului pe 21 iunie, de la şeful statului-major al Regiunii militare Kiev, gene- ralul-locotenent M. A. Purkarev, la care s-a prezentat un dezertor, informîndu-l că pe 22 iunie, dimineaţa, va începe războiul.

După o consfătuire la I.V. Stalin, trupelor de frontieră li s-a dat, în sfîrşit, ordinul ca spre zorii zilei de 22 iunie toate unităţile să fie gata de luptă. Transmiterea ordinului s-a încheiat de-abia în primele minute ale primei zile de război...

La ora 3,07 m-a sunat comandantul flotei din Marea Neagră, amiralul F.S. Oktiabrski, şi mi-a raportat că dinspre mare se apropie un mare număr de avioane necunoscute. S-a hotărît să fie întîmpinate cu focul apărării antiaeriene a flotei. La ora 3,30, şeful statului-major al Regiunii militare de vest, generalul V.E. Klimovskih, a informat despre atacul aviaţiei inamice asupra oraşelor din Bielorusia...

Comisarul poporului pentru apărare, S. K. Timoşenko, a ordonat să-i telefonăm lui I. V. Stalin.

Am sunat îndelung. Aflînd care era situaţia, I.V. Stalin a amuţit pentru mai mult timp. Atunci l-am întrebat „M-aţi înţeles ?" Din nou tăcere. În sfîrşit, a spus : „Veniţi la Kremlin cu Timoşenko. Spuneţi-i lui Poskrebî- şev să convoace toţi membrii Biroului Politic..."

La orele 7,15 trupelor li s-a transmis ordinul comisarului poporului pentru apărare de a distruge

unităţile inamice care au pătruns pe teritoriul nostru. Evident, era ceva nerealizabil.

— De ce ?

— Multe lucruri nu reuşiserăm să le terminăm. Războiul a surprins armata ţării în stadiul de reorganizare, reînarmare şi pregătire. Peste vreo doi-trei ani am fi dat poporului sovietic o armată excelentă. însă condiţiile foarte stricte ale acordului cu Germania fascistă nu ne-au permis să facem multe lucruri. De aceea, forţele părţilor erau departe de a fi egale. Diviziile noastre erau de două ori mai slabe. O parte considerabilă a artileriei se afla pe poligoane de încercare şi nu putea îndeplini misiuni de luptă. În armată au fost promovaţi masiv pe posturi de conducere o serie de comandanţi tineri, fără experienţă...

Începutul acţiunilor militare a fost pentru armata noastră extrem de nefavorabil ; cu toate acestea, inamicul n-a reuşit să avanseze, fără să întîrnpine rezistenţă, către centrele de importanţă vitală ale ţării. Deosebit de organizat s-au luptat flota de pe Marea Neagră, marile unităţi din raioanele Rava-Rusă. Vladimir-Volînsk, sec-toarele Frontului de Sud. Inamicul a suferit acolo mari pierderi...

— Deci, inamicul a avansat spre interiorul ţării şi a ocupat zone economice importante. Ce s-a întreprins din partea noastră ?

— Intrucît vîrful atacului era îndreptat spre Moscova, s-a constituit o apărare pe multe eşaloane, care-l sleia pe adversar. în trei săptămîni de ofensivă, fasciştii au pierdut circa 100 de mii de oameni şi jumătate din numărul tancurilor.

Istoria atestă că armata lui Napoleon 3 ajuns pînă la Moscova în două luni şi jumătate, or armata fascistă, cu maşini auto şi tancuri, a parcurs această distanţă în cinci luni şi jumătate. Principalul a fost faptul că ofensiva duşmanului spre Moscova s-a împotmolit deja la sfîrşi- tul lui iulie. După lupta de la Smolensk, armata fascistă a fost nevoită să renunţe pentru un timp la ofensiva spre capitală.

Lîngă Moscova trebuia să obţinem o cotitură în desfăşurarea războiului, să smulgem iniţiativa strategică

din mîinile duşmanului. Trebuia să găsim soluţii realiste , victorioase. Şi le-am găsit. S-a ţinut seama de faptul că inamicul îşi pierduse deja capacitatea ofensivă pe un front larg. S-au format „pungi" operative, care puteau permite lovituri diţi flancuri. Pentru a asigura lovituri prin surprindere, treceam imediat de la apărare la atac. fără obişnuita pauză operativă. Regruparea şi pregătirea trupelor pentru ofensivă se realizau deseori în cursul luptelor. Rezervele proaspete se aruncau acolo unde se întrevedea o superioritate evidentă a forţelor.

Scopul contraatacului era de a distruge grupările care ne erau cu mult superioare. Astfel, pe direcţia Kalinin, împotriva celor 56 tancuri, 210 tunuri şi aruncătoare de mine ale noastre inamicul avea 300 de tancuri, 910 tunuri şi aruncătoare de mine ; pe direcţia Kaşir – împotriva celor 45 de tancuri, 315 tunuri şi aruncătoare de mine ale noastre, hitleriştii au aruncat 400 de tancuri şi 810 tunuri şi aruncătoare de mine. Ţi se taie respiraţia la auzul acestor cifre. Iar într-o serie de locuri, pe linia întîi nu aveam nici un rînd de soldaţi...

Era necesară o lovitură la nord şi la sud de Moscova, pentru a-l îndepărta pe duşman de capitală. Contraofensiva a avut o imensă importanţă internaţională, a exercitat o influenţă hotărîtoare asupra desfăşurării ulterioare a războiului. Esenţialul este că bătălia de la Moscova a fost cîştigată în faţa unui adversar superior numeric. Mitul „invincibilităţii" armatei fasciste a fost spulberat...

— Care a fost perioada cea mai încordată din viaţa dumneavoastră ?

— În timpul bătăliei Moscovei n-am dormit mai mult de două ore pe zi, timp de aproape două săptămîni. Mă învioram schiind, făcînd exerciţii de gimnastică, bînd cafea tare. După aceea, însă, dormeam atît de profund, încît mult timp nu mă puteam scula la timp, chiar la telefonul lui Stalin. încordarea în activitate ajungea deseori la limita maximă, întrucît Stalin nu suporta răspunsuri la întîmplare. Iar răspunsuri perfecte, complete şi clare se obţineau după o muncă fără răgaz asupra datelor de pe toate fronturile, date care uneori erau contradictorii. în

cîteva ore, iar uneori în cîteva minute, se elaborau directive de cea mai mare importanţă...

— Vi s-a întîmplat să-l contraziceţi pe Stalin ?

.— De cîteva ori. Odată, i-am raportat analiza situaţiei, în care am fundamentat inevitabilitatea cedării oraşului Kiev. Nu vedeam o altă soluţie. „Ce-i neghiobia asta ? s-a înfuriat Stalin. Să cedăm Kievul inamicului ?" Eu i-am răspuns : „Dacă dumneavoastră consideraţi că şeful Marelui Stat Major este în stare să spună doar neghiobii, atunci n-are ce căuta aici...". „Nu vă înfierbîntaţi, a spus I. V. Stalin. Şi, de altfel, dacă aşa puneţi problema, ne descurcăm şi fără dumneavoastră..."

Peste 40 de minute am fost eliberat din funcţia de şef al Marelui Stat Major şi numit comandant al Frontului de Rezervă... Recomandarea mea n-a fost luată în consideraţie. Ulterior, trupele au plătit scump alte soluţii...

— Ce spuneţi despre bătălia Stalingradului ?

— La 26 august 1942, am fost numit locţiilor al comandantului suprem şi am fost trimis în zona Stalingradului. Care era situaţia acolo, se poate, judeca după telegrama pe eare am primit-o de la I. V. Stalin, pe 3 septembrie : „Situaţia Stalingradului s-a înrăutăţit. Inamicul se află la trei verste de Stalingrad. Stalingradul poate fi luat- astăzi sau mîine, dacă grupul de trupe din nord nu va acorda un ajutor imediat. Cereţi comandanţilor de trupe, aflate la nord şi nord-vest de Stalingrad, să lovească imediat duşmanul şi să vină în ajutorul Stalingradului. Nu este admisibilă nici o - întîrziere. O întîrziere acum este echivalentă cu o crimă. Aruncaţi toată aviaţia în ajutorul Stalingradului. La Stalingrad a rămas foarte puţină aviaţie".

Era un front neobişnuit: Fiecare casă se transforma într-un punct de rezistenţă. Se săpau şanţuri, se spărgeau pereţi şi prin ei se aruncau grenade în tranşeele inamicului aflate pe partea cealaltă a străzii. Deseori în acelaşi bloc eram şi noi şi fasciştii, iar cînd lupta se liniştea, se auzea ce spune inamicul. Metalul obuzelor a răscolit totul pe movila Mamaev, încît primăvara următoare n-a răsărit iarba. Totul era acoperit de metal şi stropit cu sînge...

Drumul nostru spre vest a început de la Stalingrad. Ofensiva se simţea. Soldatul avea semnele lui. În zilele

cele mai grele acesta era aprovizionat încontinuu cu toi ce avea nevoie. Toţi înţelegeau că trebuie să reziste o anumită perioadă. Şi au rezistat, deşi apărarea nu depăşea 500 m în adîncime. Pentru toţi era sfîntă lozinca : „Pentru noi nu există pămînt dincolo de Volga !”

Stalingradul a paralizat o imensă grupare germană, a hărţuit-o, cîştigînd timp preţios pentru contraatac. Rolul apărătorilor Stalingradului a fost înţeles pe deplin de către mulţi de-abia după încercuirea şi distrugerea armatei lui Paulus.

— Vă rog să vă referiţi la arcul de la Kursk. Prin ce v-a rămas în memorie ?Analiza situaţiei în zona arcului de la Kursk, efectuată împreună cu comandanţii fronturilor şi şeful Marelui Stat Major, A. M. Vasileyski, am trimis-o lui I.V. Sta- lin. Era evident că inamicul va miza pe diviziile sale de tancuri şi pe aviaţie. Am preconizat să întîmpinăm ofensiva lui cu mijloace puternice de apărare, să-l hărţuirn şi apoi să trecem la contraatac.

Pentru „atenuarea" loviturii ofensive a inamicului s-a hotărît să se răspundă înainte de atac cu un foc puternic de artilerie şi aviaţie. Contraatacul trebuia să fie întărit prin acţiunea Frontului de Stepă. Printr-o lovitură din spatele frontului.

Dar cu pregătirea artileriei ne-am cam grăbit, de aceea n-am obţinut efectul scontat. Caracterul bătăliei este bine redat în filmul *Eliberarea,* în care sînt prezentate şi multe ^lte operaţiuni militare. Bătălia de la Kursk a fost o confruntare militară uriaşă. Aici s-a manifestat pe deplin puterea Uniunii Sovietice. După această bătălie, armata noastră a dominat în întregime, în aer şi pe pă- mînt, pînă la Berlin.

— Ce a fost nou în operaţiunea de la Berlin ?

— Nimeni nu se îndoia că Germania a pierdut războiul. Trebuia însă înfrînt definitiv duşmanul chiar în bîrlogul său, care era foarte întărit. Hitler trăgea de timp, căutînd să încheie o înţelegere separată cu americanii şi englezii. Din corespondenţa lui Stalin cu F. D. Roosevelt şi W. Churchill rezultă ce planuri avea Churchill cu privire la organizarea postbelică a Europei, iar D. Eisenhower exagera considerabil meritele celui de-al doilea front, intenţiona chiar să cucerească Berlinul. Hitleriştii ar fi preferat acest lucru. De aceea, trupele noastre s-au pregătit foarte minuţios pentru operaţiunea Berlin. Înainte de ofensivă s-au efectuat exerciţii de comandă, pe hărţi şi machete ale Berlinului, cu participarea tuturor genurilor de armă. Pentru a-l lua prin surprindere şi a zdrobi inamicul s-a născut ideea atacului de noapte, cu folosirea unor reflectoare uriaşe.

Exact la ora cinci dimineaţa, loviturile „katiuşelor" noastre şi fasciculele, reflectoarelor au luminat tqtul, iar cerul a fost acoperit de către aviaţie. Un zgomot inimagi-

nabil creştea în intensitate, apoi a urmat asaltul. Cîmpul de luptă a fost luminat cu surse echivalente a peste 100 de miliarde de luminări, orbind inamicul şi scoţînd în relief obiectivele atacului. Niciodată n-am trăit o senzaţie atît de puternică.

La 30 aprilie, ora 21,50, steagul roşu a început să fluture deasupra Reichstagului, iar la 1 mai mi s-a comunicat sinuciderea lui Hitler.

La 9 mai 1945, orele 0,50, am închis şedinţa în care a fost primită capitularea necondiţionată a forţelor armate germane. Este greu chiar de descris ce se întîmpla pe 9 mai pe străzile Berlinului. în cinstea Victoriei se trăgea cu toate felurile de arme. Iar la 24 iunie, la Moscova, în Piaţa Roşie, am primit Parada Victoriei. Două sute de steaguri ale armatei germane au fost aruncate la baza Mausoleului V. I. Lenin. A fost cea mai fericită zi din viaţa mea...

— Ce faceţi în prezent ?

— îmi scriu memoriile şi le citesc cu interes pe ale altora. Corespondez cu veterani şi răspund la o mulţime de scrisori personale. Am destulă treabă. După apariţia cărţii mele *Amintiri şi reflecţii* sînt abordat de oameni de ştiinţă şi istorici, veterani ai armatei şi soldaţi de astăzi. Interesul faţă de Marele Război pentru Apărarea Patriei nu scade. Mă leagă o veche prietenie cu unii scriitori. Pe Konstantin Simonov l-am remarcat încă de pe vremea Halhîn-Gol-ului şi citesc toate operele sale. Printre ultimele mele lecturi se numără cartea sa *Ultima vară,* precum şi *Blocada* lui A. Ceakovski. în general, mă preocupă tematica militară şi, desigur viaţa de azi a ţăi'ii.

— Gheorghi Konstantinovici ! Permiteţi-mi să vă pun o ultimă întrebare : cum priviţi războiul modern ?

Trebuie să alegem : ori vom exista, ori nu ! Omenirea este capabilă să renunţe la război, dacă va înţelege că un război nuclear în ziua de azi e o nebunie. Trebuie să creăm o opinie publică împotriva războiului. Şi fiecare dintre noi trebuie să-şi aducă contribuţia personală. Numai un nebun poate renunţa de bună voie la o viaţă frumoasă pe planeta noastră atît de mică...Jukov a fost numit nu întîmplător Mareşalul Victoriei. Gheorghi Konstantinovici stăpînea perfect arta militară.

Camaradul său de arme, de două ori Erou al Uniunii Sovietice, mareşalul A. M. Vasilevski, a spus odată că Jukov se înscrie, fără nici un fel de îndoială, în rîndul conducătorilor de oşti pe care omenirea nu-i va uita. Nu numai un comandant de mare talent, ci şi cu o imensă bărbăţie, stăpînire de sine, voinţă uriaşă. Jukov nu s-a temut de răspundere. Iar răspunderea care a revenit tuturor, de la Soldat pînă la Mareşal, se cîntărea cu cea mai înaltă măsură – soarta Patriei.

Fiecare timp naşte eroii săi. Cel mai mult dăinuie amintirea celor care au apărat libertatea poporului lor. Un astfel de erou a fost Soldatul şi Mareşalul Gheorghi Konstantinovici Jukov.S. P. MARKOV

ANII DE DUPĂ RĂZBOI

Un soldat nu-şi alege unde face serviciul, îl face acolo unde primeşte ordin.

La terminarea şcolii de ofiţeri şi acordarea gradului de sublocotenent, în mai 1943, am fost trimis în grupul de asigurare a securităţii mareşalului Uniunii Sovietice^ G.K. Jukov.

Să faci parte din acest grup era o mare cinste pentru oricine, dar aceasta impunea şi o răspundere deosebită.

La 20 februarie 1944, G.K. Jukov s-a deplasat pentru coordonarea acţiunilor fronturilor 1 şi 2 ucrainene, în oraşul Fastov. Am fost luat în grupul care pleca pe front.

După rănirea generalului N.F. Vatutin, comandant al Frontului 1 ucrainean, mareşalul Jukov a fost numit comandant al acestui front. Sub conducerea sa nemijlocită

s-a şi desfăşurat operaţiunea ofensivă de primăvară, începută la 4 martie 1944, în Ucraina.

Jukov lucra foarte mult, se scula devreme, se culca tîrziu. Ne miram cum de-i ajungeau puterile.

În afară de activitatea propriu-zisă din statele majore, mareşalul se şi deplasa mult în unităţi şi mari unităţi. Cînd era necesar, mergea şi în linia întîi.

Jukov cerea cu stricteţe ca planurile viitoarelor operaţiuni ofensive să fie aduse la cunoştinţa executanţilor – întregul corp de comandă al marilor unităţi, unităţi

şi subunităţi, de sus pînă jos, considerînd necesar, de asemenea, ca obiectivele concrete să fie puse şi în faţa ostaşilor.

Pentru o înţelegere mai bună a unei operaţiuni ce urma să aibă loc, Jukov considera necesar să se facă exerciţii militare de stat major.

Asemenea exerciţii se desfăşurau într-o atmosferă de lucru, firească. Mareşalul se purta simplu, asculta atent, urmărea pe hartă, uneori punea întrebări, îşi exprima părerea, sugera şi indica esenţialul.

În pregătirea planurilor de operaţiuni, cerea studierea detaliată a inamicului, a forţelor şi mijloacelor sale. a părţilor slabe şi tari. Acorda o mare importanţă problemei dezinformării inamicului, era foarte atent la datele serviciilor de informaţii.

De regulă, Jukov reuşea să prevadă acţiunile inamicului şi să preîntîmpine planurile şi manevrele sale, de aceea acţiunile sale erau surprinzătoare pentru inamic.

Circulau zvonuri neruşinate cum că Jukov n-ar tolera obiecţii. Nu-i adevărat. Dacă obiecţiile conţineau propuneri judicioase, le aprofunda şi le accepta întrutotul, de la oricine ar fi venit. Dimpotrivă, nu suporta oamenii indiferenţi. Aprecia oamenii pasionaţi.

În conceperea operaţiunii „Berlin” s-a hotărît ca, după- pregătirea de artilerie, atacul general să se desfăşoare la lumina a 140 de proiectoare – o mare de lumină.

Cu mult înainte – era încă zăpadă pe cîmp –, statul major al frontului a făcut exerciţii tactice, la 100—150 de kilometri de linia frontului. Unităţile militare comunicau

între ele – unele erau „în apărare”, altele erau „în atac”. Noaptea, Jukov, împreună cu statul major ai frontului şi comandanţii. de armate, a sosit la manevre.

Uriii generali se îndoiau de avantajele luminii proiectoarelor şi Jukov a rugat să sei repete manevra cu lumina. A cerut părerea soldaţilor. Soldaţii care acţionau „în atac” spuneau că văd bine inamicul pe care-l atacă, iar cei „în apărare” confirmau că au fost brusc orbiţi, că şi-au pierdut vizibilitatea, că s-au

zăpăcit. Cu toţii au aprobat această noutate

.Pe Jukov îl caracteriza mai ales un mod direct de a fi ; uneori era aspru, dar asprimea sa nu era niciodată o urmare a proastei dispoziţii, ci avea întotdeauna motive concret legate de unele stări de lucruri.

Cu toată asprimea şi intransigenţa sa, era un om binevoitor. Cu tot caracterul său sever, îi trecea repede supărarea. Avea o minunată calitate umană – nu era ranchiunos.

Niciodată nu purta sîmbetele cuiva.

Nu suporta nicăieri dezordinea, neglijenţa – nici în treburi de serviciu, nici în aspectul exterior al oamenilor, nici în relaţiile dintre ei.

Era deosebit de exigent atît faţă de sine, cît şi faţă de subalterni. Exigenţa sa deosebită nu era supărătoare, intrucît era un om drept. Nu era suficient să lucrezi bine cu Jukov, ci trebuia să te dăruieşti întrutotul misiunii încredinţate, să ai spirit de iniţiativă, creativitate, să lucrezi cu pasiune.

Avea o autoritate imensă.

Mareşalul a fost totdeauna un exemplu de disciplină şi spirit de acţiune, nu suferea birocratismul, obtuzitatea şi tărăgăneala, ura superficialitatea şi parada.

Gheorghi Konstantinovici avea o memorie extraordinară, ţinea minte o mulţime de evenimente, cunoştea sute de oameni, nu uita să manifeste grijă faţă de subalternii săi de orice grad, se purta foarte afectuos cu soldaţii.

în aprilie 1946, a fost rechemat din Grupul trupelor sovietice din Germania. în iunie 1946, Stalin, în mod surprinzător, l-a trimis pe Jukov să comande Regiunea militară Odessa, unde a rămas pînă în decembrie 1947.

La 13 iunie 1946, mareşalul Jukov a sosit la Odessa şi, după o scurtă perioadă de activitate în statul major al regiunii militare, a început să facă deplasări frecvente ia trupe.

în august 1946 a primit primul concediu de după război, pe care a hotărît să-l petreacă, împreună cu familia, pe litoralul Mării Negre, la Soci. Curînd, a sosit «colo şi K.K. Rokossovski.

Astfel, în concediu, s-au întîlnit cei doi mari conducători de oşti pentru prima dată în vreme de pace. Întîlnirea a fost foarte prietenească şi plină de amintiri. Aveau într-adevăr ce să-şi amintească şi despre ce să vorbească^

Mareşalul ţinea atît de mult la trupele sale, încît vedea în ele însăşi viaţa sa, se simţea cumva mai bine în mijlocul acestora ; de aceea, fiind comandant al regiunii militare, majoritatea timpului o petrecea în unităţi. într-o deplasare la unităţi şi-a serbat şi aniversarea a 50 de ani de la naştere – la 2 decembrie 1946.

în unităţi şi la manevre, Gheorghi Konstantinovici se deplasa în orice anotimp şi pe orice vreme. îmi amintesc cum, în februarie 1947, a plecat la manevrele de stat- major de la Tiraspol, cu trenul. Pe drum ne-a prins un viscol puternic, calea ferată a fost înzăpezită. Circulaţia s-a oprit.

Desfăşurarea manevrelor putea fi anulată sau amînată cu o zi, două. Dar nu era în caracterul lui Jukov. S-a pus problema cum să mergem mai departe la Tiraspol ? Şi atunci, ca" şi în anii luptelor din Marele Război pentru Apărarea Patriei, la indicaţia mareşalului au fost chemate avioane mici „AN-2". Pe viscol, au decolat de pe un teren mic, rudimentar, şi în curînd au aterizat în apîopierea oraşului.

Manevrele de stat-major au început exact atunci cînd fuseseră prevăzute.

Jukov a traversat în lung şi în lat tot teritoriul regiunii, dar cel mai des a vizitat Nikolaev, Tiraspol, Chişinău, Bălţi, Bender. în toată această perioadă, preocupările lui nu se reduceau la treburi pur profesionale, militare. Mergea regulat la teatru, la spectacole de operă şi balet, de dramă, operetă, nu pierdea nici un film nou.

în decembrie 1947 a fost convocat urgent la Moscova. Nu se ştia cauza chemării sale.

La Moscova, mareşalul a fost chemat la C.C. al P.C.U.S. A urmat o perioadă tulbure, în care, practic, stătea mai mult în apartamentul său, uneori la vilă ; si-

tuaţia era ciudată, grea ; venind la serviciu, nu ştiam ce-l aşteaptă pe mareşal, deci şi pe noi.

După cum s-a aflat ulterior, erau plasele lui Beria întinse jur-împrejurul lui Jukov. Fuseseră deja arestaţi generali care avuseseră însărcinări deosebit de importante şi care lucraseră cu Jukov în perioade diferite : generalul- locotenent Miniuk, generalul-locotenent Varennikov, Erou al Uniunii Sovietice, generalul-locotenent Kriukov, gene- ralul-maior Filatov, adjutant-colonelul Semocikin, şi chiar generalul-locotenent C.F., Teleghin, membru al Consiliului militar al Frontului 1 bielorus, şi mulţi, mulţi alţii. Aşa, treptat, strîngeau cercul în jurul lui Jukov.

Atunci, inima mareşalului n-a mai rezistat, a făcut primul infarct şi, la începutul lui ianuarie 1948, a fost spitalizat.

În această perioadă groaznică, Jukov putea fi salvat de către un singur om – de către Stalin însuşi.

Curînd după ieşirea din spital, mareşalul a fost numit comandant al Regiunii militare Ural, la Sverdlovsk.

Cînd G.K. Jukov primea o nouă însărcinare, ea ne implica şi pe noi toţi cei care lucram cu el. Am început şi noi să ne pregătim pentrur noul loc de muncă.

Şi această numire mareşalul a primit-o ca un soldat al partidului. împreună cu soţia, Alexandra Dievna, a plecat, la 12 februarie 1948, din Moscova la Sverdlovsk cu vagonul său de stat-major folosit în timpul războiului.

Jukov îi cunoştea personal pe toţi generalii veniţi să-l întîmpine la gara din Sverdlovsk, cu unii avusese ocazia să lucreze în timpul războiului.

Uralul l-a primit cu un ger puternic – minus 30 de grade. Dar nici această nouă însărcinare, nici gerul puternic n-au putut frînge voinţa şi curajul acestui om puternic. Mareşalul era într-o dispoziţie bună, glumea, nu se vedea deloc c-ar fi fost supărat pentru o asemenea numire.

A doua zi, la ora 9 fix, noul comandant, a sosit la sta- tul-major al regiunii şi a început să ia imediat în primire.

Cam peste o săptămînă, fostul comandant a eliberat căsuţa – gen vilă – în care, apoi, s-a mutat Jukov.

Pînă atunci, a locuit în acelaşi vagon de serviciu în care a avut statul-major de lucru pe toată perioada războiului.

Luînd în primire regiunea şi făcînd cunoştinţă cu statul major şi cu serviciile regiunii, G.K. Jukov a plecat curînd în unităţi.

în Regiunea militară Ural, ca şi la Odessa, în timpul deplasărilor la unităţi, mareşalul avea deseori întîlniri neprevăzute cu oamenii sovietici, care nutreau sentimente sincere de dragoste şi respect pentru eminentul conducător de oşti, vroiau să discute cu el problemele ce-i frămîntau. Se legau discuţii aprinse, mai ales dacă se nimerea ca unul dintre aceştia să fi fost participant direct la război. Mareşalul întreba în ce sector al frontului a luptat, cum o duce, unde lucrează.

Răspunzînd la întrebări, nu ascundea adevărul, nu tindea să edulcoreze situaţia grea în care se trezise ţara în timpul războiului sîngeros.

în 1950, cu ocazia propunerii de candidaţi pentru Sovietul Suprem al U.R.S.S., Uzina de motociclete din Irbit l-a desemnat pe Gheorghi Konstantinovici Jukov drept candidatul ei.

Se pregătea să se deplaseze la întîlnirile preelectorale. Călătorea, de obicei, în vagonul de serviciu, dar la unele din aceste întîlniri s-a deplasat şi cu jeep-uri, iar în lo^ calităţile greu accesibile, chiar cu sănii ruseşti trase de cai. A fost în locurile cele mai îndepărtate.

în iulie 1951, mareşalul a făcut parte din delegaţia guvernamentală care a întreprins o vizită în Republica Populară Polonă cu ocazia sărbătorii naţionale a acestei ţări – aniversarea Renaşterii Poloniei. La Varşovia, delegaţia a fost întîmpinată de membri ai guvernului Republicii Populare Polone, inclusiv de ministrul apărării naţionale al acestei ţări, mareşalul K.K. Rokossovski.

în ajunul sărbătorii, la Teatrul de operă a avut loc adunarea festivă a reprezentanţilor oamenilor muncii din oraş şi ai Armatei Poloneze. Printre oratori a fost şi G.K. Jukov.

A doua zi, la Varşovia, a avut loc parada Armatei Poloneze. Ea a fost primită de K. K. -Rokossovski. Se întîlneau din nou camarazii de arme, fiecare dintre ei într-o postură oficială complet nouă !

Atunci, în vara anului 1951, pentru prima oară după anul 1946, mareşalul Jukov reapărea pe arena internaţională. Ne bucurau din suflet aceste schimbări, atitudinea ceva mai caldă faţă de el şi ne puneam mari spe- : ranţe în viitor.

La plenarele Comitetului regional Sverdlovsk al . P.C.U.S.. la conferinţele de partid şi cu activul de partid, G.K. Jukov se întîlnea deseori şi discuta îndelung cu un veteran bolşevic, P. P. Bajov, povestitorul din Ural.

În 1952, organizaţia de partid din Sverdlovsk l-a ales pe Jukov delegat la cel de-al XIX-lea Congres al P.C.U.S., iar la congres a fost ales membru supleant al C.C. . al P.C.U.S.

După Congresul al XIX-lea, Jukov s-a întors la vechiul său post din Sverdlovsk, iar spre sfîrşitul lui februarie 1953 a fost rechemat la Moscova.

în martie 1953 – imediat după moartea lui Stalin – mareşalul Uniunii Sovietice G.K. Jukov a fost numit prim-adjunct al ministrului apărării al U.R.S.S. şi comandant al trupelor de uscat. Ocupa acelaşi post în care fusese numit în martie 1946.

în 1954, colectivul Combinatului metalurgic-din Nijnii Taghil l-a propus, candidat pentru Sovietul Suprem al U.R.S.S. A plecat din nou la Sverdlovsk şi apoi la Nijnii Taghil.

Întîlnirile preelectorale au fost foarte calde şi cordiale, îmi amintesc că, în perioada campaniei electorale, vi- zitînd secţia de laminate a combinatului metalurgic, Gheorghi Konstantinovici a observat că muncitorii aveau mănuşi rupte, palmele fiindu-le arse în timp ce mînuiau, cu cleşti de oţel, blocurile de metal încins. Jukov a dat imediat ordin comandantului Regiunii militare Ural să cedeze combinatului mantalele soldăţeşti de postav reformabile, din care ulterior s-au confecţionat mănuşi corespunzătoare pentru muncitori.

în calitate de comandant al regiunii militare, mareşalul acorda multă atenţie pregătirii fizice şi sportului în unităţile militare. Nu întîmplător, din rîndul acestor militari au ieşit sportivi minunaţi, aşa cum a fost halterofilul A. Vorobiov.

Iar echipa de hochei cu mingea a Clubului Sportiv al Armatei din Sverdlovsk a fost deseori printre medaliaţii campionatului Uniunii Sovietice.

înainte de plecarea echipei de hochei pentru cantonament şi concurs la Moscova, mareşalul se întîlnea nu o dată cu membrii acesteia, se interesa de ce ajutor ar avea nevoie.

La Sverdlovsk erau teatre minunate : Teatrul de operă şi balet „Lunacearski" ; Teatrul de comedie muzicală ; Teatrul dramatic. Gheorghi Konstantinovici mergea deseori la spectacole, dar cel mai mult la Teatrul de comedie muzicală. Îi plăceau foarte mult artiştii acestui teatru.

Deseori mergea şi la Casa ofiţerilor regiunii, unde îşi dădeau adesea concursul artişti din Moscova, îmi aduc aminte că mareşalul a fost la concertul lui A. Vertinski, la gale de filme.

Citea mult – literatură istorică, beletristică şi, mai ales, militară, atît de autori sovietici, cît şi de autori străini.

Era la curent cu toate evenimentele ce aveau loc în lume, pe care le urmărea permanent.

La sfîrşitul anului 1952, G. K. Jukov m-a transferat din Sverdlovsk la Moscova, iar din ianuarie 1953, am lucrat la comisariatul militar al raionului Krasnaia Presnia.

în aprilie 1953, mareşalul m-a chemat pentru o discuţie.

Cînd am intrat în cabinetul său, mareşalul s-a ridicat de la birou şi s-a îndreptat spre mine. M-a întîmpinat cu multă căldură, salutîndu-mă părinteşte.

G.K. Jukov m-a chestionat amănunţit qlespre noul meu loc de muncă, despre viaţa mea şi a familiei mele – nu ne văzusem de 4 luni – iar în încheiere mi-a spus :

— Te cunosc, mă cunoşti pe mine şi îmi cunoşti şi familia, de aceea îţi propun să lucrezi din nou cu mine.

Am mulţumit pentru încrederea şi cinstea de a lucra din nou cu mareşalul iubit, în calitate de ofiţer cu însărcinări speciale.

Mareşalul mi-a spus că i-au fost propuşi unii ofiţeri cu care lucrase în trecut, dar că a răspuns că-şi va alege singur oamenii. Primul dintre ei am fost eu. Desigur,

auzind despre întoarcerea lui Jukov la Moscova, doream să-l văd şi năzuiam din toată inima să lucrez cu el. Să fiu sincer, aveam în minte speranţa că mareşalul nu mă poate uita. Plecînd din Sverdlovsk la Moscova, îmi spusese :

— Ştii unde stau, îmi ştii vila, poţi să vii oricînd. iar dacă ai nevoie de vreun ajutor, vino neapărat !

Am fost încîntat de această încredere, am apreciat-o în mod sincer, o voi păstra în inimă şi o voi ţine minte pînă la sfîrşitul vieţii.

Mi-am început activitatea cu forţe noi şi cu multă energie.

Curînd, mareşalul i-a chemat şi pe ofiţerul N.l. Puci- kov, care lucrase cu el din primii ani ai războiului, pe şoferul A.G. Kazarin şi alte cunoştinţe vechi.

Aşa s-a alcătuit un mic colectiv de oameni care gîndeau la fel şi împărtăşeau aceleaşi idei. Cu toţii îl cunoşteam bine pe mareşal, familia lui, ne cunoşteam unul pe altul, lucram bine împreună.

În 1956, la plenara C.C. al P.C.U.S., care a avut loc după Congresul al XX-lea al partidului, Jukov a fost ales membru supleant al Prezidiului C.C. al P.C.U.S.

În anul 1957, împreună cu N. I. Pucikov am avut fericirea să-l însoţim pe mareşal în India şi Birmania.

La 23 ianuarie, G.K. Jukov şi generalii şi ofiţerii care-l însoţeau au plecat de pe aeroportul Vnukovo spre Taşkent, iar a doua zi, au decolat de pe aerodromul din Taşkent cu direcţia Delhi.

Mareşalul Jukov a făcut vizite Preşedintelui Republicii India, doctorul Prasad, primului ministru al Indiei, Jawaharlal Nehru, şi ministrului apărării, doctorul Katdju.

În cabinetul lui Jawaharlal Nehru am văzut doi băieţi ; erau nepoţii săi. Unul avea pe atunci 12 ani. Era Rajiv Gandhi.

Poporul indian se pregătea, în acele zile, pentru sărbătoarea sa naţională. Capitala indiană era împodobită sărbătoreşte. La 26 ianuarie 1957, poporul indian marca cea de-a 7-a aniversare a proclamării Republicii India.

în piaţa centrală a oraşului se strînsese o mulţime de lume, în tribune erau numeroşi oaspeţi. Locuitorii oraşului Delhi au întîmpinat cu aplauze apariţia în tribuna centrală a mareşalului Uniunii Sovietice G. K. Jukov.

A început parada militară. După tehnica de luptă, a trecut o subunitate de cămile.

După parada militară, demonstraţia populară a fost deschisă de o coloană de elefanţi. Solemn, fără grabă, elefanţii înaintau împodobiţi cu valtrapuri pitoreşti.

Jukov a vizitat locul unde a. fost incinerat Mahatma Gandhi, eminentul om politic al Indiei, şi a depus o coroană de flori.

La Delhi a vizitat Fortul Roşu, unde, în 1947, Jawaharlal Nehru a ridicat steagul Indiei independente, iar în vechiul oraş Agra a vizitat celebrul Taj-Mahal.

Mareşalul a fost oaspetele multor instituţii şi unităţi militare, a fost pe nave, în şcoli militare.

A observat că în India se acordă o mare importanţă pregătirii fizice.

La exerciţiile de călărie, unul dintre elevi a dat dovadă de o bună pregătire, iar directorul şcolii, generalul Ha- bibula, i-a spus mareşalului că ceea ce făcuse acesta poate face şi el însuşi. Jukov a replicat :

— Daţi-mi un cal, o să vă arăt că pot şi eu.

Generalul a răspuns că nu se îndoieşte, întrucît ştie că, în trecut, Jukov a fost cavalerist.

Oriunde apărea – în instituţii militare sau în uzine, în parcuri sau grădini, la recepţii sau întîlniri – Jukov era primit cu aclamaţii.

În India, Jukov a văzut peste tot ofiţeri şi generali bine făcuţi, ordonaţi, cu o ţinută elegantă. A urmărit cu deosebită atenţie acest lucru şi, întors acasă, a emis un ordin prin care toţi ofiţerii de stat major, generalii şi mareşalii erau obligaţi să facă sport de trei ori pe săptămînă. Gheorghi Konstantinovici se ducea el însuşi, foarte regulat, la aceste exerciţii în grupul de mareşali, la bazinul de înot al Clubului ŢSKA. Jukov îi întreba pe mulţi mareşali dacă asemenea exerciţii nu sînt prea grele pentru ei ; toţi spuneau însă că le sînt foarte utile şi necesare, că le dau mai multă vioiciune, că le sporesc capacitatea de muncă, că le întăresc sănătatea.

În iunie 1957, Plenara C.C. al P.C.U.S. l-a ales pe G. K. Jukov membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S.

În iulie – august 1957, în Regiunea militară Bielorusia s-au efectuat mari manevre militare la care G. K. Jukov a asistat ca ministru al apărării.

înainte de începerea lor, a avut loc şedinţa activului de partid al participanţilor la manevre. Generalul-locotenent Pronin, locţiitor al şefului Direcţiei Politice a Armatei Sovietice şi al Flotei militare a U.R.S.S., a prezentat un raport privind concluziile lucrărilor plenarei C.C. El s-a oprit asupra modului cum s-au desfăşurat lucrările plenarei şi a spus că, datorită liniei ferme şi consecvente a C.C., sprijinită de ministrul Apărării, Jukov, principiile leniniste au putut fi apărate într-o luptă grea. A luat - cuvîntul şi primul adjunct al ministrului Apărării al U.R.S.S., mareşalul R.I. Malinovski, care a subliniat, de asemenea, rolul lui G.K. Jukov în activitatea şi hotărîrile plenarei.

După cum se ştie, la această plenară au fost scoşi din Prezidiul C.C. al P.C.U.S. şi din Comitetul Central, Malenkov, Molotov, Kaganovici şi o serie de alte persoane, care fuseseră implicate în crimele din perioada cultului personalităţii lui Stalin şi care se împotriveau hotărî- rilor Congresului al XX-lea al partidului.

La 3 octombrie 1957, mareşalul Jukov s-a deplasat la Sevastopol, iar în seara aceleiaşi zile, pe crucişătorul „Kuibîşev", escortat de două contratorpiloare, „Blestiaşcii" şi „Bîvalîi", s-a dus în Iugoslavia la invitaţia guvernului acestei ţări. îmi aduc aminte cum am ascultat pe crucişător ştirea TASS privind lansarea primului satelit artificial al Pămîntului, la 4 octombrie 1957 !

La Belgrad, G.K. Jukov l-a vizitat pe preşedintele Iugoslaviei, Iosip Broz Tit.o, şi pe secretarul de stat pentru apărarea naţională, Ivan Goşniak.

Mareşalul Jukov a călătorit mult prin Iugoslavia, a vizitat unităţi militare, a asistat la manevre.

Din Iugoslavia, mareşalul s-a deplasat cu avionul în Albania.

La sfîrşitul lui octombrie 1957, mareşalul Jukov a plecat spre Moscova la bordul unui avion „TU—104". La aeroport a fost condus de întreaga conducere a Partidului Muncii din Albania, pionierii i-au oferit buchete de flori.

Pe .aeroportul din Moscova, Jukov a fost întâmpinat de mareşalul Konev, care i-a transmis să se prezinte imediat la şedinţa Prezidiului C.C. al P.C.U.S., fără să mai troacă pe acasă.

îmi aduc aminte că mareşalul a întrebat :

— De ce atîta grabă ?

De la această şedinţă, mareşalul a ieşit foarte amărît ;
nu îl văzusem niciodată aşa în cei 15 ani de activitate în comun.

Ajungînd pe stradă Granovski şi ieşind din maşină, mareşalul mi-a spus :

— Astăzi, la orele 19, se va transmite la radio eliberarea mea din funcţia de ministru.

Iar peste o zi, Plenara C.C. al P.C.U.S. a hotărît scoaterea sa din Prezidiul C.C. al P.C.U.S. şi din C.C. al P.C.U.S.

Ce s-a putut întîmpla în aceste ultime patru luni ? mă gîndeam eu atunci. Căci, doar la plenara C.C. al P.C.U.S. din iunie 1957 Gheorghi Konstantinovici fusese avansat, fiind ales membru al Prezidiului C.C. al partidului nostru. Greşiseră oare atunci ? Nu, nu greşiseră. A săvîrşit oare ceva în ultimele patru luni ? Dar în întreagă această perioadă a fost la vedere. Probabil că cineva s-a speriat de ceva. Da, s-a speriat de principialitatea sa partinică, de cinstea şi de spiritul de dreptate ale lui Jukov.

Şi în lipsa lui, pe cînd se găsea în vizită de prietenie în Iugoslavia şi Albania, s-a pregătit destituirea sa din toate funcţiile.

Nu cred că cineva se aştepta la aşa ceva ! Chiar în cele mai rele timpuri pentru Jukov – în 1946—1947 – nu se intîmplase un asemenea lucru.

De ce şi pentru ce au avut o asemenea răfuială cu eroul naţional, cu celebrul conducător de oşti. de patru ori Erou al Uniunii Sovietice, mareşalul Uniunii Sovietice, Gheorghi Konstantinovici Jukov ?

După destituirea sa, G.K. Jukov, într-o plimbare pe care am făcut-o împreună, la vila sa, mi-a spus că la fiecare zece ani (1937—1947—1957) l-a ajuns o mare năpastă.

Jukov a fost trimis la odihnă. Dar într-o asemenea situaţie, în floarea vîrstei, putea oare fi vorba de'odihnă pentru marele truditor, a cărui viaţă a fost foarte strîns legată, din anii săi cei mai fragezi, de serviciul militar, de organizarea şi întărirea forţelor armate sovietice ? !

Mareşalul Jukov a primit demiterea din 1957 foarte greu, chiar mai greu decît numirea sa în calitate de comandat al Regiunii militare Odessa sau, ulterior, în aceea de comandant al Regiunii militare Ural. Acele numiri le acceptase ca un soldat fidel Patriei. Atunci continua să fie strîns legat de viaţa militară, pe cînd acum îl rupeau de munca sa iubită, de armata sa dragă.

G.K. Jukov, ca şi A.V. Suvorov, a iubit armata şi a crescut o dată cu ea, timp de mai bine de 40 de ani. Nu concepea viaţa lui în afara armatei. Din inima lui fusese acum smuls esenţialul.

Unii s-au străduit chiar să fie scos din evidenţa de partid a Ministerului Apărării. Pînă la sfîrşitul vieţii sale, el a figurat în evidenţa organizaţiei de partid a Uzinei constructoare de maşini electrice „Memoria revoluţiei din 1905", de pe lîngă comitetul de partid al raionului Krasnaia Presnea.

Am rămas cu el pînă la 15 martie 1958, cînd i s-a comunicat că este pus în retragere. Dar pot oare fi puşi în retragere asemenea oameni ? îmi amintesc că înainte mareşalii Uniunii Sovietice nu erau puşi în retragere. Se vede că împotriva lui G.K. Jukov au fost adoptate hotărîri arbitrare. Trezindu-se pe linie moartă, mareşalul Jukov m-a rugat să-i fac o listă de date şi locuri ale prezenţei sale pe fronturile Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Am găsit o asemenea listă şi am în- mînat-o mareşalului. Mi-a spus :

— Am să scriu cum a fost războiul pentru armata noastră şi pentru poporul nostru. Poate, după moartea mea, o va găsi vreun arhivar, o va citi şi va afla adevărul despre marea bătălie a . Armatei Roşii şi a poporului sovietic.

Autoritatea lui Jukov în popor a fost întotdeauna mare, indiferent de unde bătea vîntul. Mi s-a spus că, la o expunere organizată la Moscova, conferenţiarul a primit

un bilețel : „Unde este Jukov, de ce nu lucrează, cu ce se ocupă ?”

Conferențiarul a răspuns astfel : ,,A refuzat ce i s-a propus, iar acum se află la odihna binemeritată”.

La următoarea întîlnire cu mareşalul, acasă la el, i-am relatat această întrebare şi răspunsul dat. Mareşalul a zîmbit :

— Păi ce-ar putea să spună, dacă nu mi-au propus nimic ?

După o pauză lungă, mareşalul Jukov a apărut pentru prima dată în public, la Palatul Congreselor din Kremlin, la adunarea festivă consacrată celei de-a XX-a aniversări a Victoriei, în mai 1965. Am îndrăznit o dată şi l-am întrebat pe Gheorghi Konstantinovici :

— Cum se simt oare acum, întîlnindu-vă pe dumneavoastră, unii dintre militarii care s-au lăsat duşi de curentul din anii 1957—1960 ?

Mareşalul mi-a răspuns :

— Se simt ca nişte găini bătute de ploaie şi de piatră ; le-am spus însă că nu sînt ranchiunos şi că nu trebuie să se justifice faţă de mine.

Da, mareşalul totdeauna a fost cinstit şi sincer, şi-a apărat ferm punctul, său de vedere, nu s-a lăsat dus de nici un curent, oricît l-a costat acest lucru.

Raporturile noastre de serviciu s-au întrerupt la 18 martie 1958. Să fiu sincer, mi-a fost foarte greu să mă despart de el. Lucrînd cu dînsul, ne-am apropiat atît de mult, îmi era atît de familiar încît îmi era greu să-mi închipui cum voi putea lucra şi cum voi putea trăi fără Jukov, şi dacă aşa ceva se putea, în general. La despărţire, la vilă, mareşalul mi-a dat fotografia sa, în uniformă de gală, cu toate ordinele. Pe spate a scris o scurtă de-dicaţie :

„Pentru S.P. Markov G.Jukov, 15 martie 1958”

Mareşalul m-a sărutat călduros. Fără să vreau, mi-au dat lacrimile şi mi s-a oprit respiraţia. Gheorghi Konstantinovici mi-a spus :

— De ce te necăjeşti ? O să ne mai întîlnim, doar. Sună-mă şi treci pe la mine.

Nu-mi puteam reveni.

Acum, alături de această fotografie, în biblioteca mea este şi cartea lui *Amintiri şi reflecţii*. Pe foaia de titlu, mareşalul mi-a dat următoarea dedicaţie :

„Stimatului Serghei Petrovici Markov,
în amintirea muncii în comun.
G.Jukov 15. VII. 1969”

Desigur, acestea sînt cele mai scumpe cadouri, de neuitat. Dar tot atît de scumpă pentru mine este memoria care o păstrez în inima mea despre eminentul conducător de oşti – dîrz şi hotărît, exigent, dar drept, atent şi binevoitor, un om de omenie.

După prima ediţie a cărţii *Amintiri şi reflecţii,* cînd trebuiau precizate unele detalii privind rănirea generalului de armată N.F. Vatutin, m-a sunat Galina Alexandrovna.

Mi-a spus că va vorbi cu mine Gheorghi Konstantinovici. M-a prevenit să-l ascult cu atenţie şi să răspund la întrebări clar, fără să mă grăbesc. Apoi a transmis receptorul.

După acea discuţie cu mareşalul, m-am amărît foarte mult : în urma congestiei cerebrale pe care-o avusese, nu mai vorbea foarte clar, se vedeau urmele bolii grele.

În 1966, noi, ofiţerii care lucrasem mulţi ani cu mareşalul Jukov, am hotărît să-l felicităm pe Gheorghi Konstantinovici cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a zilei sale de naştere.

Am discutat - dinainte cu Galina Alexandrovna cum e mai bine să facem ; mă neliniştea cum o să privească toate astea sărbătoritul. Galina Alexandrovna a spus :

— Cred că lui Gheorghi Konstantinovici o să-i facă plăcere că nu l-aţi uitat. Veniţi de ziua lui.

Am pregătit un cuvînt de salut, am cumpărat un mic dar – un aparat de radio „Riga—10”.

La 2 decembrie, orele 12,00, am sunat la uşa locuinţei sale. Ne-a deschis Galina Alexandrovna. Eram opt persoane —r eu, N.I. Pucikov, M.E. Gromov, A.G. Kazarin, N.I. Batalov ş. a.

Gheorghi Konstantinovici 'ne-a întrebat pe fiecare cum o ducem. Galina Alexandrovna ne-a ihvitat la masă. Am rostit cuvîntul de salut în cinstea sărbătoritului, în numele tuturor i-am urat multă sănătate, succese în activitatea de definitivare a cărţii, precum şi sănătate şi bunăstare întregii familii şi i-am oferit cadoul. Gheorghi Konstantinovici a mulţumit pentru felicitări şi urări, spunînd :

— Voi faceţi totul ca la carte.

— Şcoala dumneavoastră, am răspuns noi.

Am trecut apoi la amintiri, mareşalul era bine dispus, ţinea minte perfect evenimentele din perioada războiului. Peste puţin timp au venit să-l felicite reprezentanţii revistei „Voenno-istoriceskii jurnal". I-am mulţumit lui Gheorghi Konstantinovici pentru primirea călduroasă, ne-am luat rămas bun şi am ieşit din apartament. Această aniversare a mareşalului am reţinut-o pentru totdeauna. E drept, acum mulţi dintre noi nu mai sînt în viaţă.

Exact peste un an, în ajunul zilei de naştere a lui Gheorghi Konstantinovici, i-am făcut o vizită şi l-am felicitat. Am vorbit de treburi curente şi Gheorghi Konstantinovici mi-a spus că în a doua jumătate a lunii decembrie pleacă cu Galina Alexandrovna la odihnă, în Podmoskovie, la sanatoriul „Arhanghelskoe".

în timpul odihnei la sanatoriu, i s-a întîmplat o nenorocire – Gheorghi Konstantinovici a avut o nouă congestie cerebrală şi a fost transportat în stare gravă la spital.

A ieşit din spital peste o jumătate de an, locuia la vilă,, avea nevoie de. tratament şi era sub observaţia atentă a medicilor şi, în primul rînd, a Galinei Alexandrovna.

Odată, eram la mareşal acasă. A venit de la şcoală Maşa ; era pe atunci în clasa I sau a Il-a. Gheorghi Konstantinovici a spus:

— Maşa este încă mică, iar anii mei zboară.

— Galina Alexandrovna e tînără, i-am răspuns eu.

— Aş fi vrut s-o ştiu pe Maşa cu studiile complete.

S-a întîmplat însă că părinţii ei au dispărut unul după altul, cînd de-abia terminase clasa a zecea. A intrat la institut, l-a terminat cu brio. Fata a îndeplinit dorinţa tatăiui

.M-am străduit să menţin contacte cu fiicele lui Gheorghi Konstantinovici : Era, Ella şi Maşa.

De fiecare dată cînd vin la locuinţa lui G.K. Jukov, mă cuprinde emoţia. Totul aminteşte aici, încă, de prezenţa gazdei binevoitoare. Acolo, însă, mă întîmpină acum, uneori, fiul Măriei Gheorghievna – nepotul mareşalului, Egor, elev în clasa a II-a, care mă roagă adesea să-i povestesc despre bunic.

Tot ce este mâi bun în viaţa mea este legat de mareşalul G. K. Jukov. Sînt foarte fericit că soarta m-a legat de dînsul.V. P. ŞIMIN

ÎNTÎLNIREA CONSĂTENILOR

Într-uria din serile lui august 1939, după un meci de fotbal, am venit acasă la noi cu prietenul meu de şcoală, Jenia Timonin, ne-am spălat pe faţă şi am început să cinăm. Tata citea ziarul „Izvestiia" şi nu era atent la discuţia noastră despre fotbal. Mama gospodărea lîngă o plită rusească. Deodată, tata spuse înflăcărat :

— Mamă, uită-te, Egor Jukov a devenit Erou al Uniunii Sovietice J

•— Care Egor ? bombăni mama de lîngă plită.

— Cum care, al nostru, din Strelkovka, fiul-Ustiniei.,.

— Ei nu ? ! Păi ăsta de tînăr era viteaz, nu era ca alţii de-o seamă cu el.

Tata şi-a adus aminte cum, în tinereţe, venind de la Moscova – unde lucra atunci într-un atelier de blănărie – să-şi vadă părinţii, în sat, Gheorghi, împreună cu un prieten de-al său, s-au dus la dans, la Uzina Ugodski, şi a invitat-o de cîteva ori la rînd pe Mania Melhikova.

S-a apropiat atunci de el un flăcău, Filia, a scos pistolul tip „Nagan" (lucra la poştă, transportă valori poştale şi avea permis de port-armă) şi l-a amenînţat pe Gheorghi :

— Dai de dracu, dacă mai dansezi o dată cu Mania '

Egor, fără să stea pe gînduri, i-a luat din mînă pistolul şi l-a aruncat în urzici, s-a dus din nou lîngă Mania şi au reînceput să danseze.

Peste 33 de ani, Gheorghi Konstantinovici rni-a povestit acelaşi lucru. Era la vila mareşalului din Sosnovka...

Pe vremea aceea însă, în satul nostru tot timpul se discuta că, iată, avem şi noi acum un Erou al Uniunii Sovietice.

De atunci am început să tai din ziare şi reviste articolele în care se vorbea despre Jukov. Aceste tăieturi le-am păstrat pînă în septembrie 1943. în noaptea spre 30 septembrie 1943, Regimentul 37 puşcaşi de gardă, în care luptam, a trecut Niprul. în lupte crîncene, pe malul drept al Niprului, mi-am pierdut ranița, în care aveam acest jurnal atît de drag inimii mele.

La sfîrşitul anului 1944, armata noastră, a 61-a, a fost transferată lîngă Varşovia, în componența Frontului 1 bielorus, aflat sub comanda lui G. K. Jukov. Eram mîndru că fac parte din trupele aflate sub comanda lui. Se spunea despre el pe front : „Unde-i Jukov, e şi victoria !"

Pînă la sfîrşitul războiului, n-am avut însă norocul să-l văd pe Jukov.

Am fost inclus în lista celor care plecau la Moscova pentru a participa la Parada Victoriei.

Am sosit la Moscova la 4 iunie 1945. A fost constituit un regiment reprezentînd Frontul 1 bielorus. Locuiam la Sokolniki, ne pregăteam de paradă, făceam cunoştință cu Moscova. Şi, iată, în sfîrşit, repetiția generală pe aerodromul central. Ştiam deja că mareşalul Uniunii Sovietice, G. K. Jukov, fusese împuternicit să primească Parada Victoriei, şi că mareşalului Uniunii Sovietice, K. K. Rokossovski, îi fusese încredințată comanda acesteia.

Pe aerodrom au fost aduse două camioane „Studeba- ker". La tribuna improvizată din aceste camioane, a urcat mareşalul Jukov. Mi s-a tăiat respirația : acesta este, oare, eroul războiului, consăteanul meu drag ? !

S-a dat comanda : „Pentru defilare... !" Am trecut prin dreptul tribunei. Văd fața lui fermă, privirea dură, bucuria pe care ochii nu i-o puteau ascunde.

Toate acestea s-au repetat în Piața Roşie şi senzația ¿i fost de o sută de ori mai puternică. Nu-mi

venea să cred că e adevărat ; de noi s-au apropiat, călare, mareşalii Jukov şi Rokossovski ; Jukov ne-a salutat, ne-a felicitat, pe noi, ostaşii, cu ocazia Victoriei. Apoi cuvîntarea de
neuitat rostită de G. K. Jukov de la tribuna Mausoleului.

Aşa l-am văzut pentru prima dată pe Jukov.

După război, m-ara întors în locurile natale, am lucrat ca adjunct al preşedintelui comitetului executiv raional şi apoi ca secretar al comitetului raional al P. C. U. S. Prima vizită i-am făcut-o lui Jukov la sfîrşitul anului 1966, cînd l-am invitat pe mareşal la adunarea solemnă consacrată celei de-a 25-a aniversări a eliberării localităţii Kaluga. Jukov ne-a primit cu căldură, dar n-a putut veni din cauza bolii.

Cam pe la mijlocul lunii am primit un pachet recomandat în care se afla cartea lui G. K. Jukov, *Amintiri şi reflecţii*. Sub dedicaţia „Soldatului sovietic" erau cuvintele „Consăteanului meu Viaceslav Simin, drept amintire. Cu cele mai bune urări. G. Jukov".

Chiar acolo, la poştă, m-am aşezat la masă şi i-am scris o scrisoare^ de mulţumire, iar venind acasă am început să citesc imediat această • carte minunată. într-adevăr, această carte nu îşi află egal între celelalte - cărţi dedicate Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

La sfîrşitul lui noiembrie 1971, seara, a sunat telefonul :

— Vorbeşte Klavdia Evghenievna (soacra'lui Jukov). Pe 2 decembrie, cu ocazia celei de-a 75-a aniversări a zilei de naştere, Gheorghi Konstantinovici invită la el la vilă pe consătenii săi. Ar dori să vă vadă şi pe dumneavoastră.

Emoţionat, am rugat-o să-i transmită mulţumiri lui Gheorghi Konstantinovici.

Şi iată, am găsit vila, am intrat pe poartă. Se aflau acolo deja trei maşini cu număr de Kaluga. Deci, consătenii mei sosiseră. Intrînd am văzut un grup de oameni prinşi într-o discuţie. Printre ei – primul secretar al comitetului raional de partid Ugodsko-Zavodsk, O.F. Plastinin ; preşedintele comitetului executiv raional, A. P. Zîkin ; redactorul ziarului raional, S. A. Rattas. în faţa lor, în fotoliu, stătea zîmbitor Gheorghi Konstantinovici. în acel moment, primea felicitări de la primul secretar al comitetului orăşenesc

de partid din Obninsk, I. V. Novikov, şi de la preşedintele comitetului executiv al consiliului orăşenesc, N. S. Antonenko.

Am deschis mapa cu felicitarea, am scos o cutiuţă cu medalia jubiliară şi cu o voce sugrumată de emoţie, am s pus :

— Dragă Gheorghi Konstantinovici ! Permiteţi-mi, din partea consătenilor dumneavoastră din Ugodsk, care locuiesc acum la Moscova, să vă felicit din toată inima cu ocazia jubileului, să vă doresc multă sănătate şi toate cele bune !

Galina Alexandrovna ne-a invitat la masă. Gheorghi Konstantinovici s-a ridicat din fotoliu şi, sprijinindu-se cu greu în baston, s-a apropiat de masă. S-a legat o discuţie prietenească. Plastinin i-a transmis salutări din partea consătenilor. S-au depănat amintiri despre Marele Război pentru Apărarea Patriei. Unul dintre noi s-a referit la luptele crîncene. de lîngă Leningrad şi, prin asociaţie,' a venit vorba şi despre recent apărutul roman al lui A. Cea- kovski, *Blocada.* Gheorghi Konstantinovici ne-a spus că autorul l-a vizitat şi că i-a făcut acestuia o serie de observaţii critice în legătură cu volumul său, în speţă în legătură cu faptul că o serie de episoade, direct legate de el, şi mai ales întîlnirea cu Voroşilov, sînt prezentate inexact, adăugind că nici şedinţa Consiliului militar nu s-a desfăşurat deloc aşa cum este prezentată în roman.

Apoi discuţia a trecut la desfăşurarea bătăliei Moscovei. Gheorghi Konstantinovici a cerut amănunte cu privire la acţiunile detaşamentului de partizani din raionul Ugodsk- Zavodsk, despre moartea curajosului comisar, fost preşedinte al comitetului executiv raional, M. A. Gurianov, căruia i s-a decernat *post-mortem* titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

— în decembrie 1941, a spus mareşalul, am trimis două divizii de puşcaşi pentru eliberarea teritoriului raionului Ugodsk-Zavodsk şi a altor raioane din regiunea Kaluga, dînd personal instrucţiuni cum ar fi mai bine să se traverseze prin păduri.

Apoi, G. K. Jukov a relatat despre arestarea lui Beria.

— M-a chemat N. S. Hruşciov, în cabinetul căruia se afla G. M. Malenkov. Salutîndu-mă, Hruşciov a spus j

— împreună cu Gheorghi Maximilianovici am hotărît să-ţi dăm o misiune foarte importantă. Mîine va avea loc şedinţa Prezidiului C. C. al partidului. Pe ordinea de zi vor figura şi probleme militare. La şedinţă este necesar să fie arestat Beria. în afară de noi trei, nu cunoaşte nimeni acest lucru, şi nici nu trebuie să-l ştie. Problema este extrem de serioasă. Trebuie să-ţi iei oameni de încredere, de exemplu cum sînt generalii Batiţki, Moska- lenko şi doi aghiotanţi pe care-i ştii bine şi în care ai încredere. Să luaţi cu voi şi arme.

Am ascultat cu răsuflarea tăiată, iar mareşalul a continuat :

— Puteam să mă aştept la orice, la o misiune oricît de complicată şi de importantă ar fi fost, mă obişnuisem cu acestea pe front, chiar şi după război, dar aşa ceva...

Gheorghi Konstantinovici a făcut o pauză prelungită, s-a încruntat.

— Reflectînd puţin, am spus că misiunea este, .într-adevăr,. mai mult decît complexă, dar că va fi îndeplinită.

Am convenit că generalii Batiţki, Moskalenko şi alţii vor fi convocaţi la o anumită oră în holul de aşteptare din faţa sălii de şedinţe a Prezidiului C. C., iar aghiotanţii vor veni cu mine.

> Malenkov m-a avertizat încă o dată să nu spun ni- mănui absolut nici uri cuvînt despre operaţiunea ce urma să aibă loc, să stăm cu toţii în hol şi să aşteptăm semnalul -T— un sunet de sonerie din sala de şedinţe.

— De îndată ce va suna soneria, intraţi şi faceţi-vă treaba...

Seara, acasă, am luat din cabinet două pistoale şi încărcătoarele lor. Să fiu drept, nu puteam să-mi amintesc dacă trăsesem sau nu vreodată cu ele.

Dimineaţa, la birou, am chemat la mine aghiotanţii. le-am ordonat să stea pe loc şi să nu plece nicăieri fără permisiunea mea.

La ora stabilită, am sosit cu toţii în holul de aşteptare, am stat mult, am discutat între noi, generalii încercînd sa ghicească pe ce probleme vor fi audiaţi sau

ce însărcinări vor primi, nebănuind absolut deloc ce misiune urmau să îndeplinească. Deşi în aparenţă eram calm, în sinea mea eram foarte emoţionat şi încordat la limită. Timpul se scurgea, tensiunea nervoasă creştea, iar soneria nu se mai auzea. Puteţi să vă imaginaţi prin ce-am trecut în aceste minute (am aşteptat peste o oră), în capul meu erau tot felul de idei, prea viclean şi perfid era acest duşman cu care trebuia să ne luptăm şi neapărat, orice ar fi fost, trebuia să-l învingem.

Deodată s-a auzit soneria pe care o aşteptam cu atîta emoţie şi nerăbdare. Am dat comanda generalilor şi aghio- ianţilor.

— Drepţi ! Mergem să-l arestăm pe Beria.

I-am încredinţat un pistol lui Batiţki şi i-am ordonat să stea lîngă uşa ce ducea spre coridor, să nu lase pe nimeni să intre sau să iasă din holul de aşteptare. Al doilea pistol i l-am dat unui aghiotant.

— Cu toţii, după mine !

Am deschis brusc uşa spre sala de şedinţe şi m-am aruncat spre fotoliul în care era aşezat Beria, l-am apucat de coate. L-am ridicat printr-o smucitură în sus *. Aveam forţă-pe atunci, dar-aveam în mine şi o ură nemărginită faţă de el. Am spus cu voce tare :

— Beria, eşti arestat !

Camarazii mei i-au pipăit pe loc buzunarele costumului, de frică să nu aibă arme asupra lui. Am văzut pe masă, în faţa sa, o mapă groasă de piele. Gîndindu-mă ca ar putea avea în aceasta vreo armă, am împins-o cu forţa de-a lungul mesei. Glisînd în lungul mesei, mapa a căzut la picioarele lui Hruşciov. Beria s-a făcut alb ca varul. N-a reuşit să spună nici un cuvînt. L-am dus în camera alăturată. Am ordonat aghiotantului să-i scoată cureaua de la pantaloni şi să-i taie toţi nasturii (aşa făceam în timpul războiului civil, cînd conduceam prizonierii luaţi pentru informaţii).

Aveam o ură nemărginită faţă de Beria. M-am apropiat de el şi, privindu-l în ochii speriaţi, i-am spus :

---

* Asemenea gesturi ale lui G. K. Jukov se explică prin temerea ca Beria să nu apese butonul secret, aflat sub tăblia mesei, pentru **a** şi chema garda – **n.** red. ruse.

— Canalie ! Ai dat de dracu ! Ai vrut să bagi în puşcărie toată ţara, ai să răspunzi acum pentru tot !

Generalii – înalţi, solizi —” l-au înconjurat şi astfel l-am scos din clădire

.Ca să nu fim controlaţi la ieşirea din Kremlin, am hotărît să intrăm cu toţii într-o maşină. Garda ne ştia pe toţi după figură. Pe Beria, cu căluş la gură, l-am pus jos, în spate, între picioarele lui Serov, Batiţki şi Moskalenko. Presupunerea noastră s-a adeverit, garda ne-a salutat, dar n-a oprit maşina. Din Kremlin am mers direct la arestul garnizoanei, unde toată garda fusese schimbată cu ofiţeri şi unde fusese considerabil mărit jiumărul de posturi, atît în interior, cît şi în exterior.

A doua zi, sub o gardă întărită, Beria a fost transferat în buncărul din curtea interioară a statului major al Regiunii militare Moscova.

Curtea interioară a statului major, de formă pătrată, era înconjurată de clădiri ; în fiecare colţ fusese amplasat cîte un tanc cu echipaj alcătuit numai din ofiţeri. Ţevile tunurilor de pe tancuri erau îndreptate spre buncăr...

Gheorghi Konstantinovici şi-a încheiat relatarea, a, oftat adînc, şi a adăugat :

— Da, a fost o operaţiune extrem de serioasă şi complexă.

— Ce-a spus Beria la proces ?

G. K. Jukov s-a încruntat şi a răspuns tăios :

— Mi s-a ordonat să-l arestez pe Beria, l-am arestat ! L-a judecat, însă, mareşalul Konev. Întrebaţi-l pe el !

ELENA RJEVSKAIA

ÎN ACEA ZI DE TOAMNĂ TÎRZIE

Într-o dimineaţă, pe la ora nouă, mama m-a chemat la telefon. Şi, ea, care nu excela prin a avea o ureche foarte fină, a adăugat în mod neaşteptat : Un glas milităros !

— Elena Moiseevna ? Jukov la telefon. O voce plină, lipsită însă de emfază militară.

Acest simplu „Jukov", neîntărit de grad, riscînd să se confunde cu o mulţime de oameni neînsemnaţi purtînd acelaşi nume de familie, m-a cucerit.

— Bună ziua, Gheorghi Konstantinovici, i-am răspuns eu cu oarecare temere. Nu ştiam dacă-i spusesem bine numele întreg ; nu avusesem pînă atunci ocazia să-i vorbesc. îmi pare bine să vă aud.

Mi-a spus că ar vrea să ne întîlnim.

— Ce spuneţi ?
Am răspuns afirmativ. El, monosilabic :
— Cînd ?
Eu, după el :
— Cînd ?
— Puteţi mîine, la orele şaisprezece ?
Nu l-am auzit clar.
— La ora patru, a repetat el, coborînd la nivelul unui civil.
— Pot.
Şi-a notat adresa mea.

Am încercat să explic : o casă în spatele unui gard de fier.

— O s-o găsească ! m-a oprit el. Notaţi în agenda dumneavoastră : mîine, la orele şaisprezece.

Era 1 noiembrie 1965.

Telefonul ăsta nu picase chiar aşa neaşteptat. în aceeaşi toamnă, cu aproximativ o lună şi jumătate în urmă, într-o seară, mi-a telefonat o femeie,. necunoscută mie, Mirkina, redactor la A.P.N. * Mi-a spus că mă sună la rugămintea mareşalului Jukov, care mi-a citit cartea şi ar dori să mă întrebe dacă n-aş fi de acord să mă întîlnesc cu el în legătură cu memoriile la care lucra. Mirkina mi-a spus că Jukov îşi termină memoriile, pe care deja A.P.N. le cumpărase.

Am ezitat o clipă. Am răspuns afirmativ, explicînd însă că a doua zi dimineaţă plec pentru două săptămîni ia Casa de creaţie din localitatea Peredelkino. Ne-am luat rămas bun. Interlocutoarea mea mi-a spus că Jukov c „mare”. în perioada aceea nu se vorbea prea bine despre el.

Aflat în seara aceea la mine, fratele meu, aflînd despre ce e vorba, a tăbărît pe mine :

— Ce tot îi dai-cu Peredelkino ?! Ia te uită la ea ! Să ai posibilitatea să-l vezi pe Jukov ! Clum să pleci ? !

M-am întors de la Peredelkino după două săptămîni. Nu mă mai sunase nimeni din partea lui Jukov. Şi iată că peste o lună, cînd credeam că întîlnirea amînată de mine nu va mai avea loc, mi-a telefonat el însuşi.

Seara i-am dat telefon lui Mirkina – îi aveam numărul de la prima convorbire – comunicîndu-i că a doua zi mă duc la Jukov.

Auzind că am de gînd să mă duc împreună cu un cunoscut scriitor, care dorea-«ă-l vadă şi el pe mareşal, şi-a pierdut firea şi mi-a spus :

Imposibil ! Cu tot respectul pentru el, imposibil ! înţelegeţi-mă, chiar aşa este. Jukov este traumatizat, nu se întîlneşte cu nimeni. Pentru el, orice persoană nou cunoscută este un şoc. înţelegeţi-mă... Este un om în vîrstă, are 69 de ani. Este un om încăpăţînat.Z Agenţia de Presă „Novosti"c , Cu vreo douăzeci de minute înainte de ora fixată, a sunat telefonul. O voce plăcută de femeie :

— Vorbesc din însărcinarea lui Gheorghi Konstan- tinovici. Maşina va fi la dumneavoastră peste cincisprezece minute. Număriil maşinii este 34—27.

Cînd am coborît, lîngă trotuarul de dincolo de gardul casei noastre era o maşină mare, neagră, cu un aspect neobişnuit, avînd un far galben sub radiator.

Văzînd că mă îndrept spre maşină, şoferul mi-a deschis portiera, privind în afară :

— Ai noştri s-au dus să vă caute...

Imediat aveau să apară cei pe care el îi numise ,,ai noştri", o fetiţă mică şi o femeie în vîrstă, cu o faţă blîndă, ovală, îmbrăcată modest, cu un pardesiu închis şi o basma înflorată, de lînă, pe cap.

Ne-am dat mîna.

— Klavdia Evghenievna, s-a prezentat femeia.

Uitîndu-se la fetiţă, a adăugat : Iar ea este Maşa, fiica
lui Gheorghi Konstantinovici.

I-am întins mîna fetiţei, reprimîndu-mi un trecător sentiment de jenă : mai degrabă putea fi luată drept nepoata.

Bătrînul „ZIS" negru („Cu o maşină ca asta mergea şi Stalin", mi-a spus şoferul la întoarcere) a pornit. în pîntecele său uzat, gemînd, zdrăngănind, se simţeau adunaţi toţi kilometrii parcurşi pînă atunci. Simţeam că merg nu doar pe Prospekt Leningradski, spre centură, ci chiar în trecut, timpul derulîndu-se invers.

Priveam cu atenţie la însoţitorii mei. Nici unul din cei trei nu avea ceva anume care să arate că trăieşte în apropierea unui' om celebru.

Şoferul, lîngă care mă aşezasem, un om mic de statură, de-o şchioapă, era îmbrăcat într-un palton albastru ponosit. Capul, tras între umeri, îi era acoperit cu o pălărie uzată de fetru, de culoarea nisipului, cu o panglică îngustă,

cu boruri îndoite şi cu margini care, pe alocuri, atîrnau zdrenţăros.” Se vedea că fusese în armată după pantalonii săi de croială civilă, făcuţi însă dintr-o stofa albastră, cu ţesătura în diagonală, provenită dintr-o uniformă de ofiţer. Acceleraţia era apăsată de un pantof negru uzat. Nimic din înfăţişarea sa nu indica apartenenţa la ceata trupeşă de şoferi ai capitalei. Şi pălăria asta pe care, în general, nu ştiu dacă o mai poartă cineva în Moscova ? ! Era tăcut – nici aplomb, nici temperament specific oamenilor de profesia lui –, concentrat şi întru- cîtva înduioşător. Semăna cu un meseriaş sau era pur şi simplu un om fără rost. Pe undeva aşa şi era : odinioară îl ducea pe ministrul apărării, iar acum mai mult pe soţia lui, de la vilă la serviciu, şi pe fiică, de la şcoală şi „la muzică”.

Puştoaica avea o faţă deschisă, ochii cenuşii, iar numele Maşa i se potrivea de minune. Se vedeau dinţii din faţă, schimbaţi, mai mari decît ceilalţi.

Maşa era elevă în clasa a doua a şcolii speciale de limbă engleză de pe Prospekt Kutuzov. Doar 25 de minute cu maşina de la vilă.

— Ai aer curat, totuşi, la vilă, spuse femeia în favoarea vieţii în afara Moscovei.

Maşa era îmbrăcată modest, dar elegant : o căciuliţă de lînă roz pe cap, o haină albastră cu gaică, în carouri, lipsită de stridenţă, pantaloni albaştri. Se întorcea de la şcoala de muzică. Femeia o întrebă de notele pe trimestrul întîi, trecute în carnet. Pian – 4, solfegiu – 4.

— Păi, aşa. Toţi au la fel, răspunse dezinvolt Maşa.

Se simţea în purtarea femeii o anume distanţă. Am crezut că este educatoarea ; era, de fapt, soacra lui Jukov. Pentru ea, însă, Maşa era în primul rînd „fiica lui Gheor- ghi Konstantinovici” şi abia după aceea nepoata ei.

Anturajul modest, simpatic, al mareşalului Jukov – nici un fel de excese – m-a surprins plăcut, eu aş- teptîndu-mă să văd cine ştie ce altceva.

În această companie neîmpovărătoare mă apropiam de obiectivul călătoriei.

Nu avusesem ocazia să-l văd pe Jukov în timpul războiului. Eram traducătoare la statul major al unei armate care intra în componenţa Frontului 1 bielorus pe care-l comanda. Atunci, şi mai ales după război, am auzit nu o dată că era dur, sever, necruţător cu oamenii ; de aceea,

atitudinea mea faţă de el era complexă. Aceleaşi sentimente le încercasem şi în maşină, în drum spre el.

Ulterior, aveam să citesc următoarele rînduri scrise de el : „Mi s-a reproşat că eram exagerat de exigent, dar eu consideram că aceasta era o calitate indispensabilă a unui comandant-bolşevic. Privind în urmă, cred că, într-adevăr, uneori eram exagerat de exigent şi nu totdeauna reţinut şi tolerant faţă de faptele subalternilor mei…

Desigur, acum aceste greşeli au devenit mai evidente, experienţa vieţii te învaţă multe.”

Maşina mergea pe linia de centură. Am depăşit indicatorul spre Rublevo. Curînd am ieşit din şosea şi am intrat în pădure.

Înaintam pe un drum îngust, asfaltat, ce tăia o pădure rară de foioase. Era uscat şi destul de cald. Pe margine – mesteceni cu trunchiuri subţiri. În stînga noastră, dincolo de mesteceni, o tînără pereche se strecura prin pădure. Nu se simţea prezenţa pazei. Şoferul l-a claxonat pe un miliţian care mergea pe bicicletă în faţa maşinii în care ne aflam şi acesta a cedat drumul. în rest – nici maşini, nici pietoni.

Vila lui Jukov nu era departe de linia de centură. Am ajuns drept în faţa porţii verzi de lemn. Şoferul a coborît din maşină s-o deschidă. La poartă, ciudat, nu era nimeni – nici portar, nici pază.

Maşa, care, pe măsură ce ne apropiam de sfîrşituî drumului, „devenea tot mai neastîmpărată, a vrut să iasă din maşină şi s-o ia la fugă, dar femeia a reţinUt-o.

Am intrat pe teritoriul vilei trecînd pe lîngă ghereta paznicului, în care nu se afla însă nimeni. Şoferul a mai coborît o dată să închidă poarta. Alături de gheretă, un pavilion de serviciu, de două etaje, destinat pazei – mi-a explicat şoferul la întoarcere – de asemenea nefolosit, în stînga, după un gard de lemn sculptat, începea o livadă, desfrunzită acum de toamnă.

Mă pregătisem să fiu cu ochii în patru, să privesc în jurul meu, dar mi s-a

întîmplat un ghinion.
Chiar cîn

dam trecut de poartă, mi-a sărit un nasture de la haină. M-am aplecat după el, l-am găsit, iar cînd m-am îndreptat, l-am văzut pe Jukov chiar în faţa mea, în dreptul casei, pe cărarea asfaltată. – E tata. a spus Maşa.

3

Distanţa de la poartă pînă la casă era foarte mică. Maşina mergea încet. Nu mă mai uitam în jur – în faţă era spatele negru al lui Jukov în haina de piele. În aşteptarea noastră, se plimba tinereşte, cu pas uşor ; în- depărtîndu-se de casă, nu a auzit din primul moment zgomotul roţilor maşinii. Dar, iată-l, s-a întors. Maşina s-a oprit lîngă treptele casei şi fetiţa a sărit prima. Am ieşit şi eu. Jukov a venit politicos în întîmpinarea mea, m-a salutat şi mi-a spus :

— N-am avut ocazia să ne întîlnim atunci ! Avea în vedere Frontul 1 bielorus, Berlinul.

I-am răspuns că de la mine pînă la el era o distanţă uriaşă şi am lăsat să cadă nasturele de la palton în buzunar.

Dacă acolo, pe front, aş fi apărut în faţa lui fără un nasture la manta, aş. fi terminat întîlnirea aceea destul de ciufulită.

Am urcat scările cu pantă dulce. Faţada casei cu două niveluri avea în dreptul intrării principale o colonadă din acelea care încă de pe atunci erau considerate drept exces arhitectural. Dar, chiar din momentul în care am urcat în maşina neagră, veche, hodorogită, intrasem într-o lume materială diferită de acest punct de vedere.

Uşa cu glasvand ne-a lăsat să trecem în vestibul. în stingă – o scară ce ducea la etaj, în dreapta – un cuier.

Luîndu-mi haina şi observând că am urmărit-o cu privirea pe Maşa – care şi-a lepădat grăbită paltonaşul şi s-a apropiat de oglindă – Jukov m-a întrebat : „Poate aveţi cumva nevoie de oglindă ?” „Da, am răspuns eu cu degajare. Un mic moft”. Şi m-am privit în oglindă, urmînd-o pe Maşa.

Vestibulul, cam de trei metri lăţime, avea la ambele capete uşi cu glasvand, una spre exterior, prin care intrasem, şi alta spre interior, dincolo de care se întindea ceva grandios – un salon scăldat solemn în lumina puternică a lustrei de cristal, deşi de-afară venea încă suficientă lumină.

Ara intrat în salon.

— Ei, unde ne aşezăm ? a întrebat Jukov. Uite-aici, arătă el spre dreapta, unde, lîngă o fereastră frumoasă şi largă, ce începea aproape de la podea, se aflau o masă

lăcuită şi două fotolii. Pe masă, un număr din revista „Voenno-istoriceskii jurnal”.

– Vasilevski mi-a trimis articolul său, spuse Jukov arătînd spre revistă. Mai tîrziu, în timpul discuţiei, i-a lăudat articolele pentru că puneau la punct pe un militar celebru care relata fără scrupule o serie de evenimente.

Chiar din primul moment al întîlnirii, văzîndu-l pe Jukov de-aproape, am avut o nedumerire : unde a dispărut celebra bărbie din fotografii – aspră, voluntară, necruţătoare. Cu o jumătate de an în urmă, în zilele celei de-a douăzecea aniversări a Victoriei, cînd după mulţi ani a ieşit pentru prima dată în lume pentru a participa la banchetul de la Casa Centrală a Scriitorilor, l-am văzut de departe, în came şi oase, figura lui ne- părîndu-mi-se cu nimic deosebită de cea din fotografii. Iar acum – nu-mi venea să cred ochilor –, nimic din toate acestea, doar maxilarul neregulat şi bărbia puţin ieşită în afară.

Era ciudat, cu totul surprinzător, să-l vezi pe mareşalul Jukov în civil. Trebuia să mă obişnuiesc şi cu asta. În imaginaţia noastră el se contopea cu uniforma militară.

Trupul său plin era de-a dreptul comun în costumul maro, în carouri bleu-vert estompate. Fără cravată, gulerul moale al cămăşii maronii, închisă cu nasturi, nu strîngea, lăsa liber gîtul gros”, deja fleşcăit de ani, pe care gulerul tare al uniformei militare îl aduna în postamentul îndîrjit şi hotărît al feţei sale de medalie. Acum, cînd postamentul lipsea, faţa părea să-şi fi pierdut fermitatea trăsăturilor.

Figura exprimă încă o anumita vigoare. Ea este subliniată şi de tunsoarea scurtă, tinerească, a părului său cărunt. Ochii – nici mici, nici mari – atenţi. Trăsăturile feţei nu sînt prea mobile, maxilarul neregulat parcă le îngheaţă, reducîndu-i mimica, din eare cauză faţa pare aspră.

Cu atît mai surprinzător apare zîmbetul, sincer, tineresc, cuceritor.

Faptul că mareşalul Jukov era în civil conferea întîl- ' nirii noastre un caracter privat. Ea se desfăşura însă într-un salon, unde vizitatorului nu-i era simplu să se desprindă în întregime de o atmosferă solemnă. în concepţia arhitectului, era un salon festiv, oficial, cu ferestre mari, frumoase, care dădeau drept în grădină. Totul aici era colosal : masa, aşezată în lung spre uşa de la intrare, întinzîndu-se pe toată lungimea salonului, pe mijlocul acestuia. Un bufet masiv, aşezat într-o firidă largă, pe peretele din partea opusă ferestrelor, un covor imens.

Totul aici era din acele zile de demult, cînd am învins. Aici nu pătrunsese moda anilor ce au urmat.

Deasupra lambriurilor de stejar era plafonul cu un aspect strict funcţional. Lîngă pereţi – scaune simple, aşezate administrativ, putînd fi apropiate de masă pentru banchet sau pentru şedinţă. Se pare că salonul nu fusese aranjat de către el personal, ci de către administraţia care se ocupa de gospodărirea vilei şi aveai senzaţia că, dacă te mişti în fotoliu, vei auzi zgomotul uşor al numărului de inventar. în salon, elementele vieţii de toate zilele sînt minime – o fructieră cu mere mici, pe o masă imensă, acoperită cu o faţă de masă albă, scrobită.

Cînd am urcat treptele casei, şoferul a făcut un pas înainte, a salutat cu mîna la tîmplă, adresîndu-se de sub pălărie : Tovarăşe mareşal ! şi i-a întins lui Jukov un plie.
~ Ajuns în salon, Jukov a deschis plicul, a scos o fotografie, privind-o cu atenţie.

— Eu am rugat să mi-o trimită. Iată, aici sînt eu, a spus el, întinzîndu-mi fotografia.

Din dispoziţia sa, şoferul i-a procurat această veche fotografie de la una din rudele sale. Din fotografie te priveau doi tineri în costume demodate. Unul din ei, pe scaun, luat din profil, cu păr des, pieptănat cu cărare într-o parte ; din buzunarul de. la pieptul hainei de culoare închisă i se vedea o batistă.

— li recunoaşteţi ? a întrebat Jukov.

Observînd că tînărul care stătea jos avea o bărbie proeminentă, am răspuns afirmativ. Dar, privindu-l pe, cel de-al doilea, care stătea în picioare, am remarcat că şi acesta avea aceeaşi bărbie. M-am încurcat, care din ei o fi Jukov ? M-am ferit să fac precizări.

— Sînt eu, cu vărul meu. Clar, bărbiile erau asemănătoare, din familie, Ne-am fotografiat la Moscova, Deabia mă-ntorsesem din primul război mondial;
Sînt .moscovit.

Pe spatele fotografiei era menţionat : .,1917”'.

Jukov a întins fotografia fetiţei, care se Invîrtea „ pe lîngă noi :

ı- Ei, mă recunoşti ? Şi s-a mirat sincer că nu-I recunoaşte. Uite, ăsta sînt eu ! De parcă, peste aproape o jumătate de secol, ar fi trebuit să fie recunoscut în acel flăcău.

Avea o singură fotografie unde era foarte tînăr, a spus el. A luat-o Vail (parcă aşa l-a numit el pe cel despre care vorbea), ca să-i facă un portret. Dar Vail a fost arestat şi i s-a luat tot ce avea.

— Ce interesant e să vezi cum arătai !

Nu era indiferent faţă de fotografiile sale din tinereţe, ca şi faţă de portretele sale de mai-tîrziu, surprinzînd.u-l, totuşi, relativ tînăr. Şi acest sentiment se trezea în el de fiecare dată cînd apărea cea mai mică ocazie.

Într-un dosar german privind conducerea Armatei Roşii care îi căzuse în mînă – şi în care, spunea el, despre Uborevici şi alţii se afirma în încheiere : arestaţi, executaţi – era urmărită, de asemenea, întreaga carieră militară a lui Jukov, incluzînd şi un portret al acestuia.

— £ ■ **Mareşalul Jukov, v®]. II**Excelent portret, spuse el înflăcărat. De unde l-or îi luat ?! *

Chiar şi atunci cînd a venit vorba despre numirea lui în funcţia de comandant al Frontului de Vest, despre bătălia de lîngă Moscova – î-am spus lui, celui căruia în acei ani i s-a uzurpat gloria, că, răsfoind recent la biblioteca „V.I. Lenin" ziarele din anul 1941, am văzut sub portretul lui, publicat cu ocazia victoriei din decembrie, scris cu cerneală, cu litere mari de tipar de către unul din cititori : „Gloria şi conştiinţa noastră"[1] – Jukov a reacţionat prompt :

— Acolo eram tînăr !

— Păi toţi sînt tineri În acele fotografii – Rokossovski, Leliuşenko...

Era complexul unui om neconsumat, oprit din mers în toată puterea lui, aruncat în cea mai apăsătoare existenţă, în inactivitate, şi" care acum, cînd sconta să; se întoarcă la o viaţă activă, avea atîta nevoie de acei ani pierduţi.

în întreaga noastră discuţie, Jukov lăsa să transpară sentimentul omenesc al regretului faţă de tinereţea care s-a dus. Acest sentiment era, probabil, accentuat de tinereţea soţiei şi de vîrsta fragedă a fiicei.

Apoi, totuşi, cu un zîmbet vioi, a întrebat mai vesel :

— Şi. deci, se mai află încă acolo ? ! Se referea la ziarul cu acea însemnare sub fotografia lui. din -colecţia pe decembrie 1941 a Bibliotecii ,.V.I. Lenin".

* Despre „acest dosar. Goebbels – în acea vreme comandant fii apărării Berlinului – nota în jurnalul său. la 10 martie liMo : „Marele Stat Major mi-a prezentat un dosar conţinind biografiile şi portretele generalilor ¥i mareşalilor sovietici...". Uitînd de consideraţiile sale dispreţuitoare, insolente, din anul 1941. stupefiat, cu o lună şi jumătate înainte ele căderea Berlinului, încerca să găsească explicaţia ofensivei victorioase a trupelor sovietice : ,.Toţi aceşti generali şi mareşali nu au mai mult de 50 de ani. Au în spate o bogată activitate polilico-revoluţionară, sînt bolşevici convinşi, oameni extrem de energici, iar faţa lor arată că au rădăcini în popor... într-un cuvînt, sînt nevoit să ajung la concluzia neplăcută că în conducerea militară a Uniunii Sovietice se află oameni care, prin toate datele lor, sînt mai buni decît ai noştri."

Aceste însemnări conţin ecouri ale respectului trezit de forţa învingătorului şi ale dispreţului faţă de generalii săi, care se retrăgeau şi pe care, urmîndu-l pe Hitler, îi numea „trădători".

În cartea sa"*, a scris : „Cinci sînt întrebat ce am reţinut cel mai mult din războiul trecut, răspund totdeauna : bătălia pentru Moscova".

Zîrnbind, întinerea. Zîmbetul sublinia ceva simpatie, parcă păstrat înlăuntrul său. Acum nu mai semăna deloc cu oficialul mareşal Jukov, prezent la banchetul de Ia Casa Scriitorilor, cu toate decoraţiile pe pieptul uniformei, cusute, după unii, special pentru această a douăzecea aniversare a Victoriei, prima sa ieşire la manifestări publice după mulţi ani.

Ar putea părea că dau excesiv de multe detalii, că despre o mare personalitate trebuie scris numai esenţialul. Dar despre Jukov-comandantul, despre faptele şi planurile „sale strategice, despre bătăliile sale celebre vor serie, şi nu o dată, oameni competenţi. Eu, însă, aş vrea să relatez despre întilnirea cu el, cu toate acele detalii fără de care imaginea este lipsită de viaţă.

— Ai fost la muzică ? a întrebat-o el pe fetiţa care se aşezase alături de noi.

Răspunzînd afirmativ, aceasta a tulit-o imediat clupă carnetul de note, întinzîndu-i-l. Ţinîndu-l în faţa ochilor, Jukov şi-a pus ochelarii cu rama subţire, mîhnindu-se sincer la vederea notelor de „patru”.

Maşa, însă, aşezîndu-se în fotoliul aflat puţin în spatele lui, fără să se fistîceascâ cîtuşi de puţin, răspunse imperturbabil: „ – Toţi au aşa !

— Numai la purtare ..cinci”, dar de asta nu mă-ndo- iam, spuse el foarte concentrat.

A considerat necesar să-mi explice că profesoara are obiceiul de a nu pune de la început note de „cinci”, pentru a-i determina pe elevi să se străduiască.

Este bine întrucîtva, a spus el. Se vedea însă că era necăjit, căci pentru el succesele Maşei la şcoala de muzică într-adevăr erau foarte importante. În plus, îl afecta faptul că fusesem martoră a realizărilor modeste ale fetiţei.

* G. K. Jukov, *Vospominaniia* i *razmişleniia,* Izdatelistvo Agensţva Peciati Novosli, Moskva, 1969 g.

„Totdeauna i-am invidiat pe cei ce cîntă bine la acordeon”, scria în cartea sa Jukov. Copilăria i-a fost, însă, dură.

O cunosc pe profesoara Maşei. Mi-a spus că Jukov era de obicei prezent la serile şcolii de muzică consacrate examinării elevilor. Stătea, asculta, suferea pentru Maşa.

Maşa a fost chemată,

— Du-te şi mănîncă ! i-a spus el. - Maşa i-a luat carnetul dki mînă şi, trecînd pe lîngă masa imensă, l-a pus repede pe faţa de masă, iar deasupra o văzuţă înaltă şi subţire, fără flori – mama mea avea una la fel –, producţie a anilor '30.

*

Era uimitor cît de degajat se mişca fetiţa în acea sală măreaţă, îmbrăcată în fustiţă albastră cu pliuri şi un pulover de lînă, cu garnitură albă la gît.

Micuţă de statură, distona cu amploarea sălii şi sublinia imensitatea mesei, bufetului, covorului. Dar atitudinea ei familiară faţă de toate aceste obiecte arăta că sala, cu tot ce era acolo, era de fapt sufrageria familiei. Lustra de cristal din tavan, destinată să lumineze întreaga sală în timpul festivităţilor şi sărbătorilor, intervenea cu furia luminii sale în atmosfera intimă a familiei reunite în jurul mesei gigantice, acoperită cu o faţă de masă imensă.

Maşa a zbughit-o undeva.

Mareşalul Jukov trebuia să treacă la fondul şi scopul întîlnirii noastre. Am observat că mă studia atent. În pauza mică ce s-a creat s-a auzit dintr-o dată clipocitul apei, plescăituri, nişte zgomote vii, neaşteptate. Vizavi de noi, în deschizătura dintre bufet şi peretele frontal al sălii, ce ducea probabil spre bucătărie, se vedea o chiuvetă albă. Maşa dăduse drumul la robinet şi se spăla pe mîini.Jukov a spus că mi-a citit cartea *. Relatam în aceasta cum, în zilele căderii Berlinului, ostaşii noştri găsiseră cadavrul lui Hitler care se sinucisese,'ca şi despre anchetarea împrejurărilor sinuciderii sale şi identificarea cadavrului. Luasem parte la aceasta ca traducător militar.

— Mi-a plăcut cartea. Dar am simţit nevoia să vă vad totuşi. Ecu totul altceva...

Am vorbii despre evenimentele din Berlin, despre Cancelaria Reich-ului, ne-am oprit tangenţial asupra altor subiecte şi amintiri, comune. M-a întrebat, despre serviciul meu în armată.

— Şi eu scriu. Am ajuns cu relatările pînă la Berlin. Şi am vrut să mă vad cu dumneavoastră.

Se stabilea un ton confidenţial, iar discuţia se apropia încetul cu'încetul de'esenţial.

Amănuntele acestei întîlniri nu le reproduc din memorie, intrucît le-am notat chiar atunci, pe loc. La iei reproduc, pe bază de notiţe, afirmaţiile lui Jukov.

Mareşalul Jukov a spus :

— Nu ştiam că Hitler a fost descoperit. Dar, iată, am /citit despre asta la dumneavoastră şi sînt acum convins. Deşi nu faceţi referiri la arhive, aşa cum se obişnuieşte... Vă.cred însă, cred în conştiinţa dumneavoastrăvde scriitor. Eu scriu memorii, a repetat el. Am ajuns la Berlin..» Şi, iată, trebuie să hotărăsc cum să scriu despre asta, spuse el domol, fără inflexiuni, gînditor. Nu ştiam acest lucru. Dacă voi .scrie despre asta chiar aşa, că nu ştiam, se va interpreta că Hitler n-ar fi fost găsit. Dar din punct de vedere politic ar fi-greşit. Asta le-ar conveni naziştilor.

Tăcu o clipă, şi apoi spuse :

— Cum s-a putut să nu ştiu ?

Vroia să lămurească acest lucru cu ajutorul meu. Era principala lui întrebare pentru mine. Trebuia să prevăd cămi va fi pusă o asemenea întrebare. Nu ştiu însă ci*:

*Numea „carte" manuscrisul şapirografiat pe care'i-l dăduse A.P.N. care încheiase cu mine contractul pentru editarea sa în străinătate. Lucrarea nu apăruse încă la noi, fiind publicată doar în revista „Znamea".

ce, în drum spre mareşalul Jukov, nu m-am gîndit la acest lucru.

Într-adevăr, cum s-a putut întîmpla ca tocmai comandantul trupelor care au luat cu asalt Berlinul să nu ştie că ostaşii săi, cucerind Cancelaria Reich-ului, în subsolul căreia se afla Führerul cu rămăşiţele statului său major, l-au găsit pe Hitler care se sinucisese. Un fapt atît de important şi prestigios pentru un conducător de oşti, care şi-a adus trupele la Berlin !

Era îndreptăţit să întrebe şi altfel : cum au îndrăznit să nu-i raporteze despre aceasta ? Avea toate motivele să fie cuprins nu numai de perplexitate, ci şi de furia cea mai cruntă, dacă ar fi ştiut împotriva cui s-o dezlănţuie şi dacă multe alte lucruri din anii premergători întîlnirii noastre nu ar fi fost mai aproape de furia lui şi mai importante. El a întrebat doar : cum s-a putut întîmpla ?

Ştiam, în ce mă priveşte, că tot ce ţinea de descoperirea şi identificarea cadavrului lui Hitler în acele zile de mai era păstrat în cel mai strict secret şi că totul se raporta direct lui Stalin – din dispoziţia acestuia –, ocolind comandamentul frontului, .adică pe mareşalul Jukov. De ce aşa, ar fi putut explica doar Stalin însuşi.

— Nu se poate ca Stalin să fi ştiut, a respins Jukov hotărît. Eram foarte apropiat cu Stalin. El mă întreba -. L'nde-i Hitler ?

— A întrebat ? Cînd ?

— în iulie, pe nouă sau pe unsprezece iulie.

— La data aceea Stalin ştia totul demult, verificase şi se convinsese.

— Şi totuşi el mă întreba : unde e Hitler ?

— După cît se pare, nu vroia să dea de înţeles că el ştie.

— De ce ?

Era la 2 noiembrie 1965, în jurul orei cinci. „-Erau aprinse lustra strălucitoare şi aplicele de pe pereţi. Dincolo de fereastră era livada cu pomii cu trunchiuri înnegrite şi crengi desfrunzite, ici-colo cîteva frunze răsucite, ce păreau nişte pui de pasăre zgribuliţi. Stăteam în fotolii comode, moi, despărţiţi de o măsuţă rotundă – locţiitorul lui Stalin, eroul celebrelor bătălii, renumitul conducător de oşti care primise capitularea Germania- la Berlin, iar în Piaţa Roşie, la Moscova, călare pe un cal alb, parada Victoriei trupelor noastre şi o simplă traducătoare militară, implicată în ceea ce el trebuia să fi ştiut cu peste douăzeci de ani în urmă.

Puteam oare să cred că, vreodată, voi fi într-o asemenea situaţie în faţa lui ? Dar nu este oare incredibilă însăşi această situaţie ?

Mareşalul Jukov mă întreba : „De ce ?”

De ce trebuia să se ascundă de el. Poate că, hotărînd să nu facă public faptul, Stalin nu l-a împărtăşit nimănui. Este posibil ca un răspuns mai complet să se afle şi în complexitatea şi în instabilitatea relaţiilor dintre cei doi oameni. în acoste raporturi, Jukov apărea totdeauna cu francheţea sa organică, preţuită atîta timp cît fusese război. în mod firesc, nu m-am antrenat în discutarea subiectului şi nu dispuneam de un răspuns exhaustiv privind hotărîrea lui Stalin de a nu face public faptul. Acum văd aceste lucruri mai clar. Dar acesta este un alt subiect. Atunci am emis doar nişte presupuneri. Pe una Jukov a respins-o imediat, faţă de cealaltă nu a avut obiecţii, vedea un anumit sens în ea. Dar cum s-a putut să-i fie ascuns adevărul ? Această stupiditate era de neînţeles pentru el.

— Dacă această chestiune ţinea de N.K.V.D., Beria era doar de faţă la această discuţie cu Stalin. El tăcea, spuse Jukov, care credea sincer că, dacă tăcea, însemna că nu ştia.

în acel moment, nu mi-am amintit că în arhive există un document care stabileşte că Beria ştia. Răsfoind peste citeva zile unele documente, am dat din nou de acesta-: era o notă telefonică detaliată, transmisă pe „scurt”, adresată lui Beria la 23 mai al aceluiaşi an, 1945, cînd ancheta încheiată fusese din nou, pas cu pas, revorificată de generalul trimis de Stalin.

— Şi Serov doar se afla acolo, la Berlin. Stă şi acum cu mine în acelaşi bloc, pe strada Granovski. L-am întrebat. Zice că nu ştie.

Generalul Serov ştia însă, dacă nu chiar atunci, ceva mai tîrziu oricum. Documentele atestă acest lucru, lat pentru Jukov continua să rămînă un secretNu mă opresc acum asupra felului cum se'proceda' atunci, în mai. asupra felului cum se realiza informarea „în sus”. Aceasta ar necesita o prezentare detaliată şi m-ar îndepărta de întîlnirca cu Jukov. Mă gîndcsc, totuşi, că aş fi putut atunci, în discuţie, să-l ajut pe Gheorghi Konstantinovici să lămurească cîte ceva. Probabil că ar fi avut nevoie de aşa ceva. Dar, dintr-odată, discuţia noastră a luat o turnură neaşteptată.

— Aş vrea să vă rog, mi-a spus mareşalul Jukov cu aceeaşi voce egală, dar deja nu atît de meditativă, să mă ajutaţi cumva în această problemă. Si, apoi, accentuat, grav : Căci, de felul cum voi scrie eu *depindă soarta cărţii dumneavoastră.*

S-a lăsat în fotoliu, picior peste picior. Şi, dintr-odată, i-a apărut bărbia grea, ameninţătoare.

— Dacă voi scrie că acest lucru nu-mi este cunoscut, *va veţi fi crezută.*

A spus acest lucru mai dur decît reuşesc eu să-l redau aici. Nu este vorba numai de cuvinte, ci şi de felul în care sînt pronunţate, de atitudinea sa, de această bărbie, devenită dintr-odată grea. Nu mă ruga (deşi a fost pronunţat acest cuvînt), ci *mă determina*u mi se adresa, ci pur şi simplu mă silOa să execut, şi încă cu mult zel, întrucît formula o ameninţare.

S-a creat o pauză încordată. Odată terminată, Jukov m-a întrebat :

— Aveţi extrase din documente ? V-au rămas ?

■ – Doar în măsura în care le-am folosit, am răspuns sec, închizîndu-mă în mine. Mi-au reînviat vechile prejudecăţi.

— Altceva în plus ?

— Cîte ceva din jurnalele lui Goebbels.

— Dar fotografii ? !

— Nu am. Sînt însă în cartea mea, în ediţia italiana.

Cele publicate nu-l interesau.

Ceea ce mi-a cerut era de-a dreptul insignifiant. Ar fi întîlnit întreaga mea disponibilitate de a-l ajuta. Dar ceva s-a blocat în mine. Încrederea stabilită la început a dispărut, iar discuţia continua cu greu. îmi displăcea să-l ajut cu ceva, ca şi cum aş fi făcut asta din teamă pentru cartea mea. La vremea aceea, cartea mea era deja tradusă

în multe ţări, iar faptele relatate în ea erau recunoscute ca incontestabile. Am spus doar că martorii principali ai identificării – tehnicianul dentar al lui Hitler şi asistenta medicului său stomatolog – au dat declaraţii sub jură- mînt. în fala unui tribunal din R.F.G., că l-au identificat pe Hitler după dantură, adică exact ceea ce am scris eu în pai lea respectivă, confirmînd prin aceasta că Hitler a fost găsit de către noi. Aceste depoziţii, fotografia lor prestînd jurămîntul. amintirile lor – toate aceste materiale au fost publicate îii Occident.

— Ei, ce nu scriu acolo ! a bombănit Jukov.

Imediat după aceasta a repetat însă că a crezul. întru- totul ce am scris în cartea mea. Şi că nu se îndoieşte că Hitler a fosl găsit. îl frămîntă însă altceva. A recunoscut sincer că acum se află. după cum s-a 'exprimat.- într-o situaţie delicată. După Victorie, la Berlin, la o conferinţa de presă cu corespondenţii sovietici şi străini,' răspunzînu la o întrebare, a spus că nu ştim nimic despre Hitler, cum de fapt şi era pentru el la vremea respectivă. Şi acum, confiimînd că Hitler fusese alunei găsit, el s-ar fi contrazis. Aceasta îl neliniştea.

Anticipînd, voi spune că peste cîlva timp. mai exaet în februarie 1966, m-ă sunat redactorul A. Mirkina ; mi-a - spus că Gheorghi Konstantinovici şi-a terminat memoriile şi mi-a reprodus din manuscrisul său acel pasaj unde, vorbind despre Hitler, îl trimite pe cititor la cartea mea, ca şi cum s-ar solidariza cu aceasta. Această soluţie era generoasă, înlrucît nu înlătura-ceea ce-l preocupa. După cum am mai spus, discuţia noastră pe acest puncl a fost încordată, eu m-ani închis în. mine, riscînd a nu fi prea convingătoare.

Rîndurile sale erau destinate ediţiei pentru străinătate, care apărea înaintea celei în rusă şi, judecind după ecourile din presa străină, rămăseseră în textul iniţial. în ediţia pentru cititorul sovietic, aceste rîncluvi nu mai figurau : referindu-se pe scurt la acest aspect. Jukov scria : ,.M-am convins că nu există motive de îndoială în privinţa sinuciderii lui Hitler[4]":

Jukov nu fuma, cu de asemenea. În discuţia noastră, deloc uşoară, n-aveam de unde să aşteptăm să intervină un element de destindere, dacă n-ar fi fost Maşa. Ea a apărut însă din nou, a dat fuga din livadă, fără să-şi scoată paltonul, ţinînd în braţe un căţeluş cu părul lung şi creţ. S-a

aşezat la masa noastră, şi-a apropiat scaunul şi, ţinînd căţeluşul pe genunchi, îl strîngea tare.

— înceteazâ ! a spus Jukov.

N-a dat nici o atenţie ordinului său. Am continuat să discutăm. Jukov i-a repetat Maşei să înceteze.

■— Nu vezi ce murdar e ?!

Căţeluşul alb, mic, cu părul lung şi creţ, era într-adevăr foarte murdar, mai ales pe labe şi pe burtă. Dar Maşei nici prin gînd nu-i trecea să. se supună. întorcînd căţeluşul pe spate, ba îi închidea nările cu degetele, ba îl prindea cînd de-o labă, cînd de cealaltă, jucîndu-se cu ghearele sale murdare.

Tatăl ii repetă să lase căţelul în pace, dar Maşa continuă imperturbabilă.

Iar (îl, în faţa căruia tremurau toţi – şi ai noştri, şi inamicul (îmi amintesc poşta neexpediată, capturată la nemţi. ; scrisorile ostaşilor erau pline de luări de adio, întrucît în unităţile germane se aflase că aici, pe frontul nostru, apăruse Jukov ; şi era doar la mijlocul războiului), el, căruia i se supuneau fără să crîcnească toţi şi toate, de la general pînă la soldat, el, cu faima lui de cruzime şi cu voinţa lui de fier, era neputincios în a cere supunere unei fetiţe de opt ani. într-adevăr, aceasta era mai complicat decît să ţii în mînă o oaste de milioane *.

* Generalul M. A. Milstein – care era în statul major al lui Jukov în perioada bătăliei pentru Moscova, în calitate de locţiitor al şefului serviciului de informaţii – mi-a relatat următoarele : statul major era la Perhuşkovo, unde G. K. Jukov ocupa o clădire separată, înconjurată de cîteva rînduri de santinele. Apropiindu-se de această clădire pentru raportul de fiecare seară, Milstein era tentat ca, la ordinul santinelei : „Parola !" – şi aceasta se schimba de cîteva ori în douăzeci şi patru de are – să răspundă greşit cu riscul de a fi împuşcat ! Iaca, decît să intri în această clădire, uneori preferai să mori, o asemenea frică inspira Jukov. care, de altfel, îl aprecia pe Milstein.Jukov vorbea cu ea serios, molcom, fără o duioşie ascunsă, dar şi fără o intonaţie părintească, predicatoare sau, ceea ce era posibil la o asemenea diferenţă de vîrstă, slăbiciune de bunic, vorbea fără iritare şi fără zîmbet,. dar şi fără autoritate, ca de la egal la egaL

Fata nu încerca nici un fel de frică. Dar nici nu avea nimic sfidător în felul ei de a fi, nimic îndărătnic, sau pur şi simplu ceva de copil răsfăţat. Era altceva. Ea era liberă, nesupusă, fireasca. Şi vioaie. Şi, fără îndoială, cu instinctul său acut de copil, simţise de mult dependenţa lui Jukov faţă de ea.

La scurt timp după naşterea fetiţei, activitatea sa fusese brusc întreruptă şi singura măsură vie a scurgerii timpului era această fiinţă mică în creştere. Soţia pleca la serviciu în oraşul tumultuos. El rămînea acasă. Vă puteţi imagina, şi asta fără nici o exagerare, că el a crescut în izolarea sa această copilă, venită tîrziu, urmărind pas cu pas mugurii dătători de viaţă. Fata l-a ajutat fără să ştie. Ea este principalul personaj în microgarnizoana sa actuală, altădată atît de vastă.

Maşa a mai stat puţin, continuînd să se joace cu căţelul, apoi a plecat.

— Documentul acela al meu. către Stalin. nu-l aveţi ? a întrebat Jukov.

încă de la începutul discuţiei noastre i-am spus că în arhivă există un document conţinînd comunicarea descoperirii cadavrelor lui Goebbels şi ale membrilor familiei sale, trimis lui Stalin sub semnăturile mareşalului Jukov şi a membrului Consiliului militar al frontului, generalul Teleghin.

— Acesta îl am, deşi nu garantez că în întregime.

Continuînd să fiu afectată de tonul cu care abordase

pînă atunci subiectul, răspundeam sec, fără tragere de inimă. Scriu despre asta acum, conştientă că nu am fost sensibilă, că nu mi-am dat atunci pe deplin seama de situaţie. Şi aceasta nu era deloc simplă, nu era noimală. Mareşalul Jukov ini se adresa mie pentru documente care-i erau necesare lucrării sale, pentru documente de care nu dispunea, deşi sub unele din acestea stătea semnătura sa. Aceasta putea răni chiar şi un om care îşi făcea mai puţine scrupule. Jukov se purta însă simplu, firesc,
M-a întrebat de arhivele în care am lucrat. I-am spus. Despre una din ele mi-a împărtăşit nişte impresii mai vechi :

Acolo sînt lucruri serioase, esenţiale. Şi unele lucruri ciudate... Delicate, a adăugat el, cu zîmbetul. care-i împrospăta şi îi întinerea atît de mult laţa. ■

M-a întrebat din nou despre mine, despre serviciul în Mimată.

— Am fost acolo, în Cancelaria Reich-ului. în grădină, în ziua în care a fost luată. A doua oară pe 4 mai. Nu m-au lăsat jos, a spus el cu francheţea care-I deosebea avantajos de alţi autori de memorii. Acolo, jos, era periculos.

— Da. în subteran tot timpul răsunau împuşcături răzleţe.

— Am văzut în grădină acest rotund, cum îi zice... ?

— Buncărul hitlcrist ?

— Da !

— Probabil că atunci v-au şi informat că lîngă el au fost găsiţi Goebbels şi soţia acestuia. Judec dupăcomuni-«iUrea semnală în acest sens de dumneavoastră către St alin.

Ţine minte că i s-a spus despre Goebbels.

— Pe doi sau pe unu mai mi s-a raportat că un număr d<-> tancuri au ieşit din centura berlineză, într-o direcţie oarecare. Am ordonat să fie urmărite. Credeam că Hitler ar fi putut să plece cu aceste tancuri *.

* Vorbind despre acest lucru 'în cartea sa. Jukov scria : „în ssoi'ii zilei de 2 mai, un grup de tancuri a fost descoperit la 15 lini nord-vest de Berlin. O parte din ele au fost incendiate, o parte din ele au fost distruse. Printre echipajele moarte nu s-a descoperit nici

îşi mai aducea aminte că peste cîteva zile i s-a adus la cunoştinţă găsirea maxilarelor lui Hitler.

I-am spus că erau nişte ecouri deformate a ceea ce se întîmplase în realitate. Nu s-au găsit maxilarele separate. Expertiza medico-legală, întreprinsă cu ocazia autopsiei făcute lui Hitler, a stabilit maxilarele drept principala piesă anatomică pentru recunoaşterea cadavrului acestuia, operaţiunea de identificare propriu-zisă mergînd, de asemenea, pe această cale.

Oamenii implicaţi în această misiune au îndeplinit-o cu sentimentul unei imense responsabilităţi, înţelegînd că orice neclaritate în legătură cu moartea lui Hitler este periculoasă. Aceasta i-ar fi slujit intenţiei de a dispărea fără urmă, de a se transforma într-un mit şi,prin aceasta* de a-i agita şi de a-i activiza pe adepţii Fuhrerului. Poporul nostru, care a dat totul pentru victoria asupra fascismului, avea dreptul să ştie că s-a pus punct războiului. Pentru că fascismul era personificat în primul rînd de către Hitler.

— în orice caz, noi am aşteptat atunci foarte mult un comunicat oficial. Unii au sperat chiar la titlul de Erou, aşa cum a propus comandantul Berlinului, generalul Ber- zarin, pentru cel care îl va găsi pe Hitler.

— Nu aveau pentru ce să le dea titlul de Erou, bombăni Gheorghi Konstantinovici.

Aşa şi este. Cercetările nu s-au desfăşurat sub rafale de foc, nimeni nu şi-a riscat viaţa. A fost o şansă şi, mai mult decît atît, un noroc foarte mare, precum şi rezultatul perseverenţei unor persoane hotărîte să obţină dovezi exhaustive în timpul anchetei. Ani reuşit să realizăm acest lucru. Dar, printr-o hotărîre a comandantului suprem descoperirea cadavrului lui Hitler a fost transformată într-un secret de nepătruns. Iar cu, doar peste mulţi ani. am putut să fac cunoscută această „taină' a secolului" în paginile revistei „Znamea".

Atunci însă, în acele zile de mai, ziarele trupelor aliate de ocupaţie au publicat materiale cu titluri ca : „Ruşii au găsit cadavrul lui Hitler", „Căutările eroice între dărîmăturile Berlinului în flăcări s-au soldat cu succes". Neîntîlnind nici o confirmare în presa noastră, ei au tăcut,, considerînd poate că au fost induşi în eroare de către cei ce le-au pus la dispoziţie informaţiile.

unul **din"**capii hitlerişti".

în ce mă privește i-am spus că atunci exista impresia' că comandamentul frontului nu manifestă vreun interes deosebit pentru căutarea lui Hitler. Jukov n-a obiectat. Indirect, chiar, a confirmat, spunînd că i s-a raportat despre „găsirea maxilarelor". Nu știu de ce acest lucru nu l-a făcut să ceară să i se raporteze totul în această privință.

Cînd în noaptea de 30 aprilie—1 mai, în Berlinul asediat, s-a prezentat un parlamentar – șeful Marelui Stat Major al trupelor de uscat ale Wehrmacht-ului, generalul Krebs, cu solicitarea de a încheia un armistițiu și cu comunicarea scrisă a lui Goebbels, cu privire la sinuciderea Ivii Hitler, ambele raportate mareșalului Jukov, acesta l-a sunat pe Stalin. În cartea sa, Jukov a relatat astfel convorbirea avută :

„Am raportat comunicarea primită cu privire la sinuciderea lui Hitler... Am cerut indicații.

I. V. Stalin a răspuns :

— A dat de dracu, ticălosul. Păcat că n-ara reușit să-l prindem viu. Unde-i cadavrul lui Hitler ? '

— După comunicarea generalului Krebs, cadavrul lui Hitler a fost ars.

Transmiteți-i lui Sokolovski – a spus -«Supremul» – să nu ducă nici un fel de tratative, nici cu Krebs, nici cu alți hitleriști, să nu accepte nimic în afară de capitularea necondiționată. Dacă nu va fi ceva extraordinar, să nu mă sunați pînă dimineața. Vreau să mă odihnesc puțin. Astăzi avem parada de 1 Mai."Indicații privind anchetarea împrejurărilor sinuciderii lui Hitler și în legătură cu confirmarea acesteia nu s-au dat nici atunci, nici mai tîrziu. Numai după ce totul s-a încheiat, iar principalii martori ai identificării – nemții .și „probele materiale" – au fost trimiși la Moscova, comandantul suprem l-a întrebat pe mareșalul Jukov : dar unde-i Hitler ? Jukov nu avea un răspuns. Dacă această întrebare i-ar fi fost pusă mai înainte, se înțelege că mareșalul Jukov ar fi cerut date de la toate serviciile trupelor care intrau sub comanda lui și ar fi fost, în consecință, la curent cu cele petrecute. Întrucît însă alte întrebări n-au urmat, el putea să considere în mod greșit, că „Supremul" era satisfăcut de prima sa comunicare privind sinuciderea lui Hitler. Și cu asta, punct. În ziarele noastre de atunci au început să apară știri TASS, ba că Hitler, travestit în femeie, ar fi debarcat în Argentina, ba că se ascunde la Franco.' Problema dacă Hitler era în viață sau se sinucisese și mai ales dacă a fost găsit, a fost transferată

din rîndul chestiunilor militare în sferele politicii înalte, iar Jukov putea să se dea de-o parte şi delib&rat, căci nu mai era de competenţa sa. Mai ales că, în mai, mareşalul Jukov a fost extrem de ocupat cu toate acele probleme imperative care i-au revenit într-o situaţie cu totul nouă, unele din ele cu totul neobişnuite. Se înfăptuia o colosală reorganizare a întregii activităţi. Era nu numai comandantul şef al trupelor sovietice de ocupaţie, ci şi autoritate principală a administraţiei militare sovietice. Trebuia să cuprindă toate sferele : de la cele diplomatică, militară, politică, pînă la cea economică. într-un cuvînt, îşi intra în drepturi o zi nouă, cu probleme şi preocupări noi şi complexe, împingîndu-l pe învinsul Hitler în ziua de „ieri”.

Cam aşa îmi imaginez eu toate acestea.

Informarea privind ancheta în curs mergea direct la Slalin. Puteam să-mi imaginez cum anume.

— Oricum, ar fi trebuit să ştiu despre asia. m-a oprit Jukov. Eram doar locţiitorul lui Stalin.

Dar chiar el însuşi a scris în cartea sa că lucrurile se petreceau astfel. De exemplu, în ajunul războiului, şeful Direcţiei de informaţii, generalul Golikov. transmitea informaţii importante dar care nu mergeau la autorităţile corespunzătoare – şeful Marelui* Stat Major. Jukov, ministrul apărării, Timoşenko, ci, ocolindu-i, direct la Stalin. „Nu ştiu care anume din informaţiile culese îi erau raportate personal lui I.V. Stalin de către generalul F.l. Golikov”, scria Jukov. ..Ştiri importante de acest fel, pe care I.V. Stalin poate că le primea direct, nu mi le comunica.” Astfel că, referitor la acea perioadă, Jukov n-ar fi putut spune : „Eram foarte apropiat de Stalin”. Aceasta s-a realizat în timpul războiului. Şi acum îl interesa nu atît faptul însuşi al descoperirii cadavrului lui Hitler, de care nu se îndoia, cît mai ales ceea ce, în lumina acestui fapt, era greu de explicat pentru el. Ar fi vrut să creadă că Stalin însuşi nu ştia nici el acest lucru. Or, explicaţiile mele îl lipseau de o asemenea posibilitate. Iar cu francheţea sa, Jukov n-a putut întrezări în faptul că a fost ocolit semnul prevestitor al viitoarelor sale înlăturări atît de dure, care au urmat curînd. Căci întrebarea despre Hitler i-a fost pusă după parada Victoriei. în primul an după încheierea războiului, I.V. Stalin l-a rechemat pe Jukov de la Berlin şi l-a numit şef al trupelor de uscat; la puţin timp, a fost însă înlocuit din acest post şi, retrogradat, a fost trimis să comande o regiune militară.

— Cînd se pregătea parada Victoriei, credeam că „Supremul” va primi-o el însuşi, a spus Jukov. Era un om cu voinţă. Şi se pare, la început se pregătea pentru aceasta. A încercat. Fără succes.

În ce mă priveşte am înţeles lucrurile aşa : Stalin a încercat să se antreneze în călărie, dar fără sueces şi a renunţat în cele din urmă la intenţia de a primi parada, în anii aceia parada nu se primea altfel decît călare. Cu numai, cîteva zile înainte de paradă, Stalin l-a chemat pe Jukov şi, în mod surprinzător pentru el, l-a întrebat dacă nu s-a dezvăţat să meargă călare.

— Nu, nu m-ara dezvăţat !

—• Iată ce e, va trebui să primiţi Parada Victoriei. Parada o va comanda Rokossovski.

Am răspuns :

— Vă mulţumesc pentru o asemenea onoare, dar nu ar fi mai bine să primiţi parada dumneavoastră înşivă. Sînteţi comandantul suprem, prin drept şi obligaţii, dumneavoastră se cuvine <eă primiţi parada.

I.V. Stalin a spus :

— Sînt deja bătrîn să primesc parade. Primiţi-o dumneavoastră, sînteţi mai tînăr.

La zece fără trei minute eram călare pe cal sub arcadele turnului Spasski.

Rokossovski a comandat : „Paradă, drepţi !” La a zecea bătaie a ceasului din turnul Spasski, în ropotul aplauzelor, mareşalul Jukov a ieşit pe un cal alb în Piaţa Roşie. Fanfara a intonat „Slavă” de Glinka. Şi toată floarea armatei, care a făcut războiul, a aceleia care a supravieţuit, a încremenit în faţa lui. Viteji mareşali, generali, maiori, simpli soldaţi. Apoi el a urcat la tribuna Mausoleului alături de Stalin. Aparatul de fotografiat i-a imortalizat în această ipostază.

Autorul acestei fotografii, cunoscutul fotocorespondent E. Haldei, vizitîndu-l pe Gheorghi Konstantinovici în ultimii ani de viaţă ai acestuia, i-a dat nişte fotografii. Mi-a povestit, el însuşi. Privind această fotografie, în care se află alături de Stalin în tribuna Mausoleului, cu ocazia Paradei Victoriei, Jukov şi-a amintit : ploua, şi el a vrut să ducă mîna la chipiu pentru a înlătura apa de. pe cozoroc, dar, uitîndu-se la Stalin, n-a îndrăznit s-o facă. Stalin stătea imperturbabil şi imobil sub şiroaiele de apă. ce se scurgeau de pe cozoroc.

6

Cînd soacra a venit s-o cheme pe Maşa la masă, Jukov'i-a spus :

— Spuneţi să ne servească cafea. Beli cafea ?

— Da !

Peste puţin timp, ea însăşi a adus un şervet, potrivit ca mărime, făcut dintr-o pînză dură, l-a întins pe masa la care stăteam şi a pus în faţa noastră cîte o ceaşcă de cafea, farfurioare şi un platou cu „Petit four", cum se numeau acele prăjiturele pînă la război.

Am băut cafeaua, ■continuînd discuţia.

Stalin nu putea să se ascundă de mine, spuse Ju- kov cu încăpăţînare, cu fermitate soldăţească. Nu era simplu să accepte aşa ceva. Cunoşteam toate gîndurile .«ale. Am luat masa cu el de vreo sută de ori. Am lucrat la reşedinţa lui cînd era bolnav. Am fost foarte apropiat de el, ca nimeni altul, pînă la sfîrşitul anului patruzeci şi şase, cînd ne-am certat. Ultimele cuvinte le-a însoţit cu un zîmbet.

Poate că ar fi trebuit să nu mă jenez să-l întreb în ce a constat acea ceartă cu Stalin şi din ce cauză s-a produs. Mi-era penibil să-l întrerup însă cu o asemenea întrebare, şi, apoi, ar fi putut să se închidă în sine. Oricum, nărăvaşul cal alb, cu triumfătorul călăreţ pe el, mareşalul Jukov, care nu împlinise încă patruzeci şi nouă de ani, a fost şi el unul din acele puncte iritante, care au duş la ruptură.

Am întrebat doar :

— Scrieţi despre Stalin ?

Răspunsul a fost afirmativ.

Gheorghi Konstantinovici m-a invitat să servesc prăjituri, a servit şi el, iar cînd a terminat cafeaua a cerut şi ceai, întrebîn4u-mă dacă doresc şi eu. Am refuzat.

Soacra lui, o femeie încă nu bătrînă, de vîrstă mijlocie – puţin adusă de spate – i-a luat ceaşca goală şi s-a întors cu ea plină cu ceai tare.

— La începutul războiului, Stalin nu poseda suficiente cunoştinţe militare, avea doar experienţa războiu- lui civil. A mai învăţat după Stalingrad. Hitler l-a păcălit. Stalin n-a vrut război. Noi nu eram pregătiţi. Pînă în anul treizeci şi nouă, nu am avut de fapt o adevărată armată regulată, erau contingente teritoriale. Stalin nu dorea război. După părerea mea, el era gata să facă concesii. Cînd soseau informaţii că diviziile germane se grupează la frontierele noastre, Stalin i-a scris. Hitler i-a răspuns – am citit asta – că şi-a dat cuvîntul, iar cuvîn- tul lui e cuvînt. Asigura că are

alte intenţii. La noi se credea că se are în vedere operaţiunea „Leul” *.

Operaţiunea „Leul” – reprezenta planul de invadare a Angliei de către armata germană. Se ştie că această invazie era aşteptată în acea vreme au încordare.

„Toate gîndurile şi acţiunile sale – scrie Jukov despre Stalin din anii aceia de dinainte de război – erau pătrunse de un singur gînd, anume de a evita războiul, şi de convingerea că va reuşi acest lucru” ; „nimeni atunci nici măcar nu se gîndea să pună la îndoială consideraţiile sale şi aprecierile sale asupra situaţiei”. Probabil că şi Marele Stat Major, care din februarie 1941 era condus de G.K. Jukov, îl urma şi, odată cu informaţiile privind pregătirea atacului de către nemţi, pe masă erau puse şi prognozele care infirmau aceste date şi împingeau războiul nedorit undeva departe.

Acum, cînd scriu, mă gîndesc la reflecţiile lui Stendhal, care a servit în trupele lui Napoleon, cu privire la faptul că statului şi cîrmuitorului „îi poate servi drept reazem doar ceea ce este în stare să i se opună, şi că instituţiile reprezentative care nu opun nici o rezistenţă, atunci cînd e nevoie, practic nu există”.

Jukov a scris că nu încearcă „să-şi decline partea sa de răspundere pentru deficienţele din acea perioadă”.

Terminîndu-şi ceaiul, Gheorghi Konstantinovici şi-a luat vechea poziţie – picior peste picior, în mocasin

i* De fapt, See Lowe” – „Leul de mare”, moi, balansîndu-l uşor pe cel de deasupra în spaţiul liber dintre masă şi fereastră. Mîinile se odihneau pe genunchi, una peste alta. Prin gesturi mici, limitate, mîinile luau parte la discuţie. Ba punea mîna pe masă, mişcînd degetele parcă pentru a întări cele spuse, ba îşi acoperea cu palma mîna cealaltă, aşezată pe genunchi. Şi în această poziţie calmă continua discuţia. Vorbea tot aşa, cadenţat:

— Desigur, a distrus... A distrus toată fruntea armatei... Am intrat în război fără fruntea armatei. Nu mai aveam pe nimeni. Asta, desigur, nu este de iertat.

În ce mă priveşte, am spus că fărădelegile şi-au pus amprenta peste tot şi că este o ruşine. Jukov n-a obiectat.

A sunat telefonul. S-a ridicat, a mers în diagonală spre fundul sălii, unde, lîngă perete, de partea cealaltă, în dreapta bufetului, se afla un telefon. I-a răspuns cuiva : ,,E de gardă". Am înţeles că era vorba de soţie şi că, probabil, aceasta era medic. Mi s-a confirmat ulterior.

S-a întors şi a continuat să vorbească...

— E adevărat, Hitler l-a păcălit pe Stalin, a spus el, referindu-se Ia faptul că germanii au fabricat şi au strecurat documente care-l „demascau" pe 'Tuhacevski ca fiind colaboratorul lor. Dar cum a putut să nu-l cheme, să nu discute cu el ? !

,,Gigant al gîndirii militare – l-a numit Jukov pe M.N. Tuhacevski în cartea sa. Stea dfc primă mărime în pleiada militarilor patriei noastre".

Vorbesc din nou de fărădelegile comise şi de consecinţele tragice ale acestora pentru ţară. Jukov este de acord. Se simţea că a trăit profund Congresul al XX-lea al partidului.

După moartea lui Stalin, în 1953, mareşalul Jukov a fost transferat din Regiunea militară Sverdlovsk la Moscova, numit adjunct al ministrului, apoi

ministru al apărării al U.R.S.S. A fost membru al Prezidiului C.C. al partidului. A lucrat din nou cu toată capacitatea sa

.Acum însă era de opt ani scos din toate funcţiile, din rindurile Prezidiului şi ale membrilor C.C. al partidului, nu mai fusese ales deputat al Sovietului Suprem al U.R.S.S., fusese complet înlăturat de la orice activitate de stat, de partid şi obştească. Rămînea trecutul – ani de glorie eroică. Prin ei era legat de Stalin.

— Inexact scrie acest ambasador, a spus el, în dorinţa de a echilibra oarecum cele afirmate puţin mai înainte.

— Maiski ?

—' Da, el. Că Stalin a fost buimăcit, că o săptămină întreagă n-a primit pe nimeni. Se desfăşura o muncă de reorganizare generală, de aceea nu primea. Cît priveşte faptul că n-a vorbit el însuşi... Molotov era doar preşedintele Sovietului Comisarilor Poporului*. Stalin în general nu vorbea des. Era nevoie de ceva'timp pentru a vedea cum vor evolua evenimentele. De aceea, prima dată a vorbit pe 3 iulie. Dar buimăcit a fost doar două ore... Două ore a fost complet buimăcit. Două ore nu s-a adoptat nici un fel de hotărîre. Nu s-a întreprins nimic.

Două ore de război început, două ore fără ordin de a răspunde cu foc, de a lupta, de a rezista. Două ore în care ;>u pierit trupele noastre, avioanele noastre, care n-au decolat -*ir* pe aeroporturi, populaţia... Două ore de completă buimăceală – Stalin neputînd crede în „perfidia" lui Hitler – ne-au costat nenumărate victime şi le-au asigurat germanilor succes în înaintare.

Cît de dramatic sînt redate în cartea lui Jukov aceste ore în care s-a aşteptat permisiunea lui Stalin de a începe acţiunile de răspuns. Cînd aproape peste patru ore, în sfîrşit,. au început să se transmită către regiunile militare directiva ministrului apărării – şi anume de a-l arunca înapoi şi a-l distruge pe inamic – „în raportul de forţe şi situaţia creată – scrie mareşalul Jukov – o asemenea directivă s-a dovedit a fi în mod evident nerealistă şi n-a putut fi tradusă în viaţă". Era tirziu.

7

Grădina se pierdea după fereastră, seulundîndu-se încet în amurgul dens, pînă cînd a fost înghiţită de întunericul serii de toamnă. Trăgeam cu coada ochiului, nu

* Molotov îndeplinise această funcţie între 10 decembrie t930 – 6 mai 1941. La 6 mai I. V. Stalin devenise preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului.

mă uitam dircct pe fereastră, fiind prinsă -do interlocutorul meu.

Vorbea, destâinuindu-se cu plăcere, simţind nevoia să împărtăşească ceva ce-l obseda, ceva ta"nic şi, după 'eum mi s-a părut, pe care nu-l mai spusese pînă acum.

...— Situaţia era disperată. Nici nu vă puteţi imagina. Căci, practic, nu exista nimic : nici oţel, nici pulbere. Nimic. Şi totuşi le luam de undeva. De unde nu se lua ? Era un miracol. Eram de faţă eînd a venit Malîşev : ,,Nu avem oţelul necesar". Trebuia să facem tancuri. Stalin se uită la el şi-i spuse : „De ce-mi spuneţi mie asta ? Căutaţi! Aţi primit sarcina? îndepliniţi-o V1 Şi, închi- •puiţi-vă, au găsit! 300 mii tone. Şi atunci, Malîşev a scris : „Există 300 mii tone oţel. Rog aprobaţi folosirea lui". Era fundamentul Palatului Sovietelor. Stalin a pus rezoluţia : „Aprob. Cîştigăm războiul, îl construim din nou". Numai el putea aşa ceva *.

L-am întrebat dacă Stalin avea farmec personal.

— Nu, a spus categoric Jukov, dînd din cap. Mai degrabă, dimpotrivă. Era groaznic. Ştiţi ce ochi avea ? ! Ce privire tăioasă... Uneori era bine dispus. Dar asta se întîmpla rar. Cînd avea succese în treburile internaţionale sau în cele militare. Atunci i se întîmpla, uneori, chiar să şi cînte. Nu era lipsit de umor. Dar asta se întîmpla rar. Veneau la el cu groază. Da, cînd-chema, oamenii se duceau la el cu groază.

Redau aceste cuvinte în întregime, pentru a sublinia şi a da ce i se cuvine dîrzeniei lui Gheorghi Konstantino- vici Jukov. Din prima zi a războiului, prezentîndu-se în faţa

comandantului suprem, cu rapoartele zilnice, el şi-a apărat propria-i evaluare a evenimentelor, propriul plan de acţiune. I-a fost dat să cunoască „toată greutatea furiei

* Fundaţia Palatului Sovietelor s-a pus în locul catedralei lui Christos Mintuitorul în anii treizeci. Catedrala fusese construită în secolul trecut „drept recunoştinţă Bunului Dumnezeu" pentru victoria asupra lui Napoleon „şi drept amintire secolelor ce vor urma". Construcţia a durat vreo 50 de ani. Dar fundaţia Palatului Sovietelor, oricît metal i-au pus, se afunda în acel teren nepotrivit, unde rezistase catedrala. Construcţia s-a oprit. în acele zile hotărîtoare, fundaţia Palatului neridicat a fost folosită pentru tancuri. După război, pe • acest Joc s-a făcut bazinul, de. înot „Moskva".

lui 'Stalin", scrie el. „Ştiind că are dreptate într-o problemă sau alta. Gheorghi Konstantînovici putea să-i obiecteze destul categoric lui Stalin, lucru pe care nimeni altul nu l-ar fi îndrăznit" nota în memoriile sate generalul „Stemenko. Acelaşi lucru l-au scris Rokossovski şi alţi comandanţi.

J'ukov vorbea lent, încet, îritrcbîndu-mă uneori : „Poftim ?", iar eu eram nevoită să vorbesc tare.

Am fost prevenită că are o uşoară surzenie. Am crezut că aceasta a venit odată cu vîrsta. De fapt, în primul război mondial „suferise o contuzie puternică, fiindu-i afectat auzul ; în războiul civil fusese rănit la mînă şi la picior, iar în cel de-al doilea război mondial, în scur-- tele-i scrisori adresate acasă, publicate acum, recunoştea uneori că nu aude bine, că-l doare piciorul şi uneori capul. E puţin probabil ca vreun om, care l-a văzut p;; front pe holăritui, energicul, ncohyşnuit de mobilul Jukov, să bănuiască acest lucru. Unde nu l-a aruncat Marele Cartier General ! Apărea dintr-o dată în cele mai importante sectoare ale frontului. în Berlinul căzut îi spunea lui Konstanlin Fedin : şoferul a calculat că „am parcurs cu el în timpul războiului 175 000 de kilometri. Deci, d;> cile ori am ocolit Pămîntul ? Şi nu am mers doar cu el... S-au prăpădit de asemenea,-trei avioane, ca nişte cizme".

O mulţime de oameni au lucrat la G. K. Jukov în statele majore, l-au observat în diferite situaţii, de război şi de pace, au luptat sub comanda lui în zilele marilor evenimente, în zilele faptelor lui de comandant de oşti. Şi doar foarte puţini, aşa cum mi se întîmplă mie acum, l-au văzut pe Jukov în anii grei ai vieţii lui de cm retras.

în discuţia noastră, s-a referit la starea precară a lui Stalin după război. L-am întrebat dacă Stalin n-a fost cumva bolnav.

—■ După război, poate că a fost. Acesta l-a zguduit. El însuşi îmi spunea în patruzeci şi şapte (nu cumva Jukov a greşit menţionînd această dată, căci mai înainte îmi spusese că s-au certat în patruzeci şi şase ?) : „Sînt cel mai nefericit om. Mă tem .chiar şi de umbra mea”!” A fost zguduit de război. Beria îl chinuia, îl speria

.Că nu ştiu ce agent ar fi trecut graniţa' cu misiunea de a-l omori...

— Ca să demonstreze că îl apără, că îl salvează ? ! am întrebat eu. Ca să se afirme ? !

Jukov a confirmat că da, pentru asta.

— Şi, în acest scop, acţiona prin altcineva. Nu personal. Mai mult prin Malenkov. Am fost martor la aşa ceva.

Odată, Jukov îl însoţea pe Stalin.

— Geamurile de la maşină erau uite aşa (mi-a arătat cu degetele grosimea geamurilor, vreo zece centimetri), în faţă era şeful gărzii personale a lui Stalin. Stalin mi-a indicat să mă aşez pe locul din spate. M-am mirat. Mergeam aşa : în faţă – şeful gărzii personale, Vlasic, în spatele său – Stalin, în spatele lui Stalin – eu. L-am întrebat după aceea pe Vlasic de ce m-a aşezat acolo ? „Păi, mereu face aşa. Dacă vor trage din faţă, să mă nimerească pe mine. Din spate – pe dumneavoastră"'.

în toiul acestei discuţii, Maşa a apărut din nou din grădină, în palton, cu o căciuliţă tricotată. S-a îndreptat în fugă direct spre taică-său, arătîndu-i de la distantă un ou în palma desfăcută doar pe jumătate.

— Ai găsit ? a întrebat-o el cu interes, parlîcipmd la preocupările şi bucuriile ei.

A dat afirmativ din cap şi, fără să întîrzie, a zbughit-o abil spre bufet.

Am întrebat :

— Ce fel de ou e ? Mie mi s-a părut mic, ca de porumbel.

— De găină ! s-a mirat el de întrebarea mea. Avem zcce găinuşe. Le creştem. îi plac. Se bucură atît de mult cînd găseşte un ou, spuse el cu aparte şi profundă seriozitate,

Trăise la o scară atît de mare, încît mărunţişurile, lucrurilc obişnuite e puţin probabil că intrau altădată în cîmpul lui de vedere.

Şi, iată, zece găinuşe..:

Iar fetiţa vioaie, ou ochi cenuşii, cu o frunte luminoasă, aleargă spre bufetul uriaş, ea dintr-o poveste şi, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, pune pe el oul găsit.

— Pc mine Stalin m-a salvat, a spus ol dintr-o dată posomorit, Beria şi Abakumov vroiau să mă distrugă.

Au răscolit la el în cabinet, au deschis seiful. Au găsit ceva, ori hărţi operative ale războiului încheiat, ori ceva de acest gen – totul depăşit, învechit, însă care trebuia predat. Au fabricat un dosar. Pentru încălcarea instrucţiunilor privind păstrarea materialelor a primit mustrare sau mustrare severă (n-am auzit bine).

Mi s-a părut că el, cu francheţea-i specifică, credea sincer că acţiunile acestora erau independente, neaprobate într-un fel sau altul.

I-au arestat pe generalii care au lucrat cu el, printre aceştia pe generalul Teleghin, membru al Consiliului Militar al Frontului 1 bielorus.

— N-au reuşit însă să fabrice un complot antistali- nisl: avîndu-l drept cap pe Jukov, a spus el cu vioiciune.

L-am întrebat dacă scrie despre toate astea' în cartea sa. Jukov a tăcut. După aceea, a spus :

— Am dat două capitole unui redactor, să le citească (se pare, redactorului publicaţiei „Voenno-istoriceskii jurnal' ; tocmai avea în mînă această revistă, pe care o luase din nou de pe masă). Acesta a spus : „Sînt de nepreţuit. Dar imposibil de publicat. Cine va permite ?"

Vorbea despre aceasta, mîndrindu-se întrucâtva de cele. scrise şi simţindu-se liber în activitatea sa. Nu se trecuse încă la redactare, nu dăduse încă de dificultăţile legate de avizarea manuscrisului şi ale acelei situaţii, pe care o cunosc literaţii : *cine va permite?* Se manifesta rezervat, deşi, mai mult decît probabil, nu putea să nu-şi dea seama de dramatismul tăcerii din jurul său. Comandanţii trupelor aliate şi generalii germani îşi scriseseră memoriile. Multe din personalităţile noastre militare – de asemenea. Şi unii dintre ei – cu reproşuri la adresa sa, căci, deocamdată, el nu era în măsuiă să răspundă.

L-am întrebat dacă în cartea sa se referă numai la război sau la tot ce i-a precedat.

El, semievaxiv : »

• – Şi una. şi alta. Încă n-am terminat.

A adăugat ferm :

— Cartea mea nu va avea un caracter eroic. Cum au realizat soldaţii şi ofiţerii fapte de vitejie – c un lucru pe care nu î' veţi găsi în cartea mea. Scriu despre ceea ce s-a consuma* în sfera mea. Cînd citesc ce scrie un comandant de front, despre cum trăgea un ofiţer cu mitraliera, sau ceva de genul acesta... ştiu că n-a văzut cu

ochii lui aşa ceva, ştiu că a citit-o undeva. Asta nu ţine de sfera unui comandant de front. Trebuie să scrii doar despre ceea ce tu însuţi ştii.

— La noi se publică astfel de lucruri despre război, încît e imposibil să le citeşti, a spus el. Să luăm Istoria Războiului pentru Apărarea Patriei. Nu se poate ¿iti. Trebuie rescrisă.

Afirma că la noi se scrie greşit despre armata germană.

— N-o prezintă la valoarea ei. Nu se ştie cum ar fi evoluat lucrurile dacă ar fi luptat numai cu noi ; d tiu au luat în considerare că vor trebui să lupte pe două fronturi, cu noi şi cu partizanii.

— O asemenea armată nu mai fusese niciodată. în nici o ţară burgheză – a continuat el. Au întins frontul cînd au ieşit spre Volga, l-au rărit, l-au slăbit. Iar aceasta, se înţelege, este sortit eşecului.

Asta în ce priveşte Marele Stat Major. Pe soldaţii şi ofiţerii armatei germane, Jukov îi aprecia, însă. foarte mult.

— La. noi ei sînt prezentaţi caricatural, li se reduc meritele. Greşit ! Ce cîştigăm din asta ? ! împotriva cui am luptat ? Am luptat împotriva celei mai puternice armate. Asemenea soldaţi şi ofiţeri nu mai existaseră. Ei au luptat pînă la ultimul om. Au opus rezistenţă. Iată, în momentul capitulării, ei hotărăsc să nu ni se predea nouă, ci Aliaţilor, şi ies organizat, se strecoară.

— Am început să vorbim despre memoriile pe care le publicase un comandant. Jukov s-a referit la ele cu indignare :...Sînt seci ! Şi cum sînt scrise ! Fără nici un simţ autocritic. Nu are. nici o greşeală. Toată operaţiunea se desfăşoară ca la carte. Nici o singură greşeală. Şi cît de bine ar prinde asta ! Dacă s-ar aborda lucrurile cum trebuie. Cît de dificil este acest om, o ştiu bine. Cum de n-a pomenit nici măcar o dată despre greşelile sale ! A fost de două ori destituit. A deschis frontul lîngă Veazma, continuă el insistent. Au căzut în mîinile nemţilor şase sute de mii, au pierit. Şase sute de mii de oameni din vina lui. Iar el – nici un cuvînt despre asta. Nicăieri, nici un cuvînt. Ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. A deschis nemţilor calea spre Moscova. Totul a fost lăsat descoperit. Nu vă închipuiţi ce a „fost. Descoperit totul pînă la Moscova. Stalin a vrut să-l trimită în faţa tribunalului militar. L-am apărat eu : „Vom mai avea nevoie de el. Daţi-mi-l locţiitor..."

Jukov respingea cu indignare memorii de un asemenea fel, în care desfăşurarea evenimentelor militare era înfrumuseţată, lipsită de dramatism, fără greşeli, căderi, catastrofe. Se putea presupune că, spunînd acest lucru, avea în vedere propriile memorii, opuse unei asemenea scrieri lineare, memorii pe care în acel timp era pe punctul de a le termina. Ş-ar putea ca în prima variantă să fi fost mai multe exemple în acest sens. în cartea publicată scrie despre greşelile din operaţiunea „Berlin", ca şi despre alte greşeli.

Cînd a apărut această carte, cu numele autorului pe copertă, dedicată soldatului sovietic, ea a stîrnit un interes enorm şi a determinat un torent de scrisori adresate de cititori mareşalului Jukov. La vremea respectivă nu mai era acelaşi izolat, îl vizitau corespondenţi de presă, colaboratori ai muzeelor – şi ai editurilor.

în tot cursul lungii noastre discuţii, Jukov n-a spus niciodată : „Eu am luat hotărîrea" sau că, într-o împrejurare critică, a rezistat ori i-a înfrînt pe nemţi, cum se întâmplase de fapt. Or eu, auditoarea lui, făceam parte din breasla celor .care scriu. Dar el nu se preocupa să facă impresie. Iar dacă mă înşel, atunci o făcea foarte abil, încît n-am observat acest lucru.

Iată, sînt un număr de ani de cînd era nevoit să plivească de departe cum dispăreau sau se reduceau, cum erau ştirbite numele lui, meritele sale, prestigiul său. Nu se publicau fotografiile lui *. Dar despre aceasta n-a spus nici un cuvînt. Şi cu o demnitate firească, de asemenea, nici un cuvînt despre meritele sale.

O singură dată s-a lăudat, mai exact şi-a lăudat memoria. Dar şi atunci, indirect, criticîndu-l pe un militar care – spunea Jukov – îi atribuia lui Stalin, în memoriile sale, o intervenţie, pe care acesta, de fapt, n-o avusese în legătură cu aceasta, el mi-a spus :

---

* Am fost la vremea respectivă, şi mai tîrziu, în Muzeul Forţelor Armate. **În** mijlocul sălii Victoriei – uftiforma mareşalului Rokossovski, într-o vitrină de sticlă, uniformă pe care a purtat-o atunci cînd a comandat parada Victoriei. în sala Victoriei nu era însă nici o urmă a mareşalului Jukov, a celui care a primit această paradă,

— Am o memorie bună, extraordinară. Acum mai pot uita cîte ceva. Dar ceea ce a fost, ţin minte totul. După aceea, verific după documente, şi totul este. exact.

— Simulam pe atunci războiul cu Germania, a spus el. (Era un joc strategic, de stat-major). Cu puţin înaintea războiului. Eu comandam armatele germane. Am dat trei lovituri. Exact ca în planul „Barbarossa". „Militarii pot să plece", a spus Stalin în Biroul Politic. A ridicat mîna şi a plecat capul. Jukov l-a imitat. Aşa făcea el totdeauna, cînd îşi lua rămas bun.

Spunea asta în sensul că, în Biroul Politic, unde s-au (ras concluziile jocului de stat-major, Stalin n-a intervenit, în orice caz în prezenţa lor, şi că memorialistul acuzat de el a denaturat adevărul. Mie mi s-a părut însă interesant faptul relatat de el cu privire la acel joc de stat-major. Şi faptul că, ulterior, la Berlin, Jukov, care cîndva „comandase" „armatele germane" şi Hitler, în buncărul său, se aflau atît de aproape, fiecare cu statele lui majore şi cu planurile lui.

Am spus asta. M-a ascultat în tăcere. N-a reacţionat.

— L-aţi citit pe Eriomenko ? a întrebat el despre memoriile acestuia în care se afirma că, în elaborarea operaţiunii de la Stalingrad, în conducerea acţiunilor militare, au participat numai Hruşciov şi el, Eriomenko. Nu-i adevărat... L-am întrebat : „Cum ai putut să scrii aşa ceva ?" Iar el : „M-a rugat Hruşciov". Eu însă, oricine m-ar fi rugat, n-aş fi scris un neadevăr.

Era credibil.

Era hotărît să-şi apere punctul de vedere. A spus-o la 2 noiembrie 1965, cînd era pe punctul de a-şi termina memoriile, ^fcare au primit bunul de publicare abia la 24 decembrie 1968. între aceste două date, Jukov s-a zbătut pentru carte. Şi, bolnav, chinuit de dorinţa arzătoare de a-şi vedea lucrarea apărută în timpul vieţii, a cedat insistenţelor, sfaturilor, observaţiilor. Cîte ceva a dispărut din carte, pe-alocuri accentele s-au schimbat, cîte cev§ s-a adăugat : „Cartea mea nu va avea caracter eroic", spunea el chiar cu o anumită ostentaţie. „Scriu despre ceea ce a fost în sfera mea..." Şi totuşi, „ofiţerii cu mitraliere" şi soldaţii care s-au evidenţiat, prezenţi în memoriile comandanţilor de front, fapt criticat de el ca fiind un material închiriat, luat din cărţi, nu trăit de către aceştia, aşa cum ar trebui să procedeze un memorialist care se apucă de scris, au apărut pe alocuri în cartea sa, preluate probabil din rapoartele direcţiilor politice, datorită zelului unora.

Nu a apreciat exact capacitatea sa de rezistenţă faţă de o asemenea catastrofă cum ar fi fost interdicţia tipăririi cărţii.

Şi aceasta te duce cu gî.ndul la scriitori : n-au fost făcuţi dintr-un material tot atît de dur, iar prin natura talentului, ei sînt şi fragili, şi sensibili, şi labili ; şi totuşi, nu rareori rezistă. Poate că rezistenţa face parte din această profesie.

l)

Pe măsură ce timpul întîlnirii noastre se scurgea, ea devenea tot mai firească. Partea dificilă a discuţiei trecuse. Gheorghi Konstantinovici era tot mai deschis faţă de mine. Deseori se apleca spre mine peste masă şi-şi însoţea cuvintele cu un zîmbet vioi. Surîsul îi . lumina faţa, ochii afundaţi parcă ieşeau din pînda posomoritä, erau mai apropiaţi de interlocutor, priveau mai dispuşi, mai atent. Nici o rigiditate pe faţa lui, un Jukov viu, neînchistat, încă tînăr.

— Nemţii aveau ordinul să urmărească unde-i Jukov, a spus el. De aceea, telegramele cifrate adresate lui Sta- lin le semnam cu numele Konstantinov. Acum, dacă le găsiţi, nici nu vă veţi da seama că acest Konstantinov eram chiar eu. Konstantinov – fără nici o iniţială. Aveam eu însumi un comandant de corp de armată cu numele Konstantinov.

I-am povestit că eu, în calitate de traducător, aveam obligaţia să aflu de la nemţi, mai ales de la ofiţerii căzuţi prizonieri, părerile lor privind părţile noastre slabe şi tari. Nu rareori mi se evocau ca avantaje : tancul „T-34”, rezistenţa soldatului, Jukov...

Asculta concentrat, gîndindu-se la ceva.

Din cînd în cînd, undeva în partea din spate a casei, «una un alt telefon. De vreo două ori, în salon a apărut s:n om în vîrstă, foarte slab, în costum negru. Fără să se uite spre noi, a traversat salonul, pe lîngă perete, dispărînd spre bucătărie, şi reyenind de acolo. Probabil era vreo rudă sau cineva din personalul casei.

Jukov mi-a repetat că scrie acum despre operaţiunea ,.Berlin”.

— Mă refer acolo la dumneavoastră. La *Sfîrşitul lui Hitler...* Şi s-a poticnit, zîmbind, străduindu-se să-şi amintească titlul sofisticat al cărţii mele, dat de către APN

ediţiei pentru străinătate. *Sfîrşitul lui Hitler fără mit şi detectivism*.

Nu l-am întrebat la ce anume se referă. S-ar putea să fi avut în vedere chiar referirea pe care apoi mi-a citit-o la telefon redactorul cărţii sale.

Telefonul a sunat din nou, Jukov s-a ridicat greoi. dar[1] a traversat uşor tot salonul, îndreptîndu-se spre aparatul aşezat la o oarecare distanţă.

Intorcîndu-se, a întrebat zîmbind, fără să-şi ascundă curiozitatea :

— Pe dumneavoastră cum de nu v-a înrobit APN pan contract ?

îl preocupa faptul că, în afară de APN. cartea . mea apare şi într-o altă editură pentru cititorul sovietic, pe cînd manuscrisul lui aparţinea acum în întregime APN

.I-am explicat că, încă înainte de oferta APN de a edita cartea mea în străinătate, am avut contract cu editura „Sovetskii pisatei”, lueru pe care APN îl ştia.

M-a rugat să-i trimit noua mea nuvelă, de care am amintit în discuţie şi care trebuia să apară în curînd în numărul din noiembrie al revistei „Novîi mir”.

M-ain uitat la ceas.

— Am stat prea mult. Probabil aţi obosit.

A spus :

— Ei, pentru prima întîlnire... în sensul că, într-ade- văr, pentru prima noastră întîlnire, era suficient.

Dar nu mă lăsa să plec. Se vedea că nu se săturase de vorbit.

Am mai stat, am mai vorbit. M-a întrebat dacă-i dau acel document : al lui către Stalin despre găsirea cadavrului lui Goebbels (copia, bineînţeles).

Am promis.

Ridicîndu-mă să plec, am spus că mă flatează faptul că l-a interesat cartea mea şi că-l voi ajuta eu plăcere, pe măsura puterilor mele, dar nu pentru că de asta poate depinde soarta cărţii mele. Am să mă uit printre documente dacă nu e ceva care să-i poată fi de folos.

A trebuit să-i spun, de asemenea, că, în documentele semnate de el în acele zile tumultuoase, s-au strecurat greşeli, şi eu aş putea să-i atrag atenţia asupra lor. Jukov a primit cu plăcere propunerea mea *.

* Aşa, de exemplu, în comunicarea din 3 mai 1945, adresată lui Stalin, semnată de mareşalul Jukov şi generalul Teleghin, membru al Consiliului militar al frontului, se spune că trupul neînsufleţit al lui Goebbels, care se sinucisese, a fost găsit „pe teritoriul Cancelariei Reich-ului din Reichstag ! Au mai fost şi alte greşeli de acest fel. E clar că Jukov a semnat documentul citindu-l în fugă. (Şi aceasta arată cît de departe ei'a el de cercul de probleme cuprinse în comunicare). La o citire mai atentă, el n-ar fi putut să nu observe această scăpare, ca şi altele. Deşi punctul de comandă al frontului se afla destul de departe de Berlin, care căzuse în ajun, hărţile operative erau pe deplin valabile – şi acolo se vedea clar că sînt două clădiri diferite, Reichstag-ut şi Cancelaria Reich-ului, aflate la o distanţă de 500 de metri una de cealaltă, printre care trecea linia de delimitare a armatelor de asalt vecine. Mai tirziu, acest document a fost redat integral în memoriile publicate de către un comandant, fără comentarii).

— Simţeam nevoia să vă văd, a spus el, repetînd cuvintele de la începutul întîlnirii. E cu totul altceva...

Această frază, spusă de el la începutul şi la sfîrşitul întîlnirii noastre (că a te întîlni e „ceva mai mult” decît a te

cunoaşte după cartea citită) era singura consideraţie Vagă, neterminată, din toată discuţia. noastră şi, de aceea, cu atît mai cuprinzătoare, plasînd-o într-o altă categorie.

Am păşit pe covor, apoi pe preşul de pe parchet, către uşa cu glasvand, prin care se ieşea, din salon. Discuţia noastră durase aici peste patru ore. Şi, deşi atenţia mi-a fost concentrată asupra lui Jukov şi, întrucîtva, acaparată de el, ştiam că iau cu mine imaginea acestui salon, cu obiectele sale.

Am ieşit în vestibul. Am vorbit despre scriitori. A spus că-i cunoaşte personal pe Simonov, Smirnov şi Kremlev A lăudat proza militară a lui Simonov.

— Ne cunoaştem de la Halhîn-Gol, comandam acolo, iar el, pe atunci încă tînăr, era un ziarist începător. *Tovarăşi de arme* e mai slabă, dar în *Nimeni nu se naşte soldai* s-a întrecut pe sine.

Pe aceasta din urmă. Jukov a !ăudat-o foarte mult

— Cum vi se pare ?

De-abia începusem s-o citesc, aşa că i-am răspuns evaziv că vreau s-o parcurg toată,

— Iar eu citesc şi nimic nu-mi trezeşte nici o obiecţie, a spus el.

Am tăcut. în aer parcă plutea ceva nerostit. Cred că pentru el această întîlnire a noastră era ciudată. Se referise la o taină veche, la faptul că îi fusese ascunsă, că nu i se împărtăşise. Era o durere sesizabilă, deşi estompată de vreme.

în timp ce-mi ţinea haina să mă îmbrac, mă chestiona curios :

— Aveţi familie, copii ?

— O fată. Soţ.

— Ei, dacă aveţi o fată, sigur că aveţi şi soţ. Poate fi şi altfel.

— Şi soţul cu ce se ocupă ?

S-a bucurat aflînd că soţul meu este şi el scriitor. în acest moment, probabil, s-a clarificat pentru el cum a reuşit această femeie să scrie o carte. Sînt unii care îşi închipuie că pentru fiecare scrie altcineva. Şi nu s-a abţinut, m-a întrebat, nu fără viclenie, cum lucrăm.

— Fiecare pentru el însuşi, am răspuns eu, pricepînd, dar intrînd în jocul lui.

— Şi la maşină ? Cine din voi bate la maşină ? a continuat el vesel.
— înainte îi dactilografiam eu lucrările, acum a învăţat şi el.
— Mai veniţi să respiraţi aer curat aici, spuse el. Era deschis, drăguţ. Un om obişnuit. N-aveţi"vilă ?
— Nu.
— Deci, n-aveţi nici griji. Asta nu-i vila mea. Stau aici de douăzeci şi cinci de ani. Unde staţi vara ?
— închiriem la Zvenigorod.
Nu-i spunea nimic numele acestei vechi localităţi din suburbia Moscovei.
M-a rugat încă o dată în legătură cu documentele :
— Cînd le veţi pregăti, sunaţi-mă, aghiotantul meu va veni după ele.
A ieşit să mă conducă pînă la intrare, fără palton, doar în costum.
— (3 să răciţi.
— Sînt viguros, a spus el.
Maşina neagră era chiar la scară. Se pare că şoferul în acest timp n-a părăsit maşina.
Am coborît scările. Sus, în terasa descoperită de deasupra intrării, au apărut Maşa şi bunica ei, îşi luau zgomotos şi vesel rămas bun de la mine, unul dintre vizitatorii atît de rari în acea vreme.
Acolo, sus, probabil că toiul e altfel, mai cald, mai intim.
Cu voce joasă, puţin răguşită, şoferul l-a întrebat pe „tovarăşul mareşal" cînd să vină mîine.
Jukov s-a adresat celor de sus :
— Maşă merge mîine ?
Şi, primind un răspuns afirmativ din partea soacrei, i-a spus şoferului la ce oră să vină.
Ultima strîngere de mînă a hui Jukov. Maşina a pornit. Maşa şi bunica ei îmi făceau ciu mina. Farurile luminau cărarea dreaptă, asfaltată, flarucată de grădina întunecoasă, inaccesibilă vederii. Lumiina lor a căzut pe casa cu două niveluri, scufundată în întuneric, nelocuită, înainte destinată gărzii. Fără să stingă farurile, şoferul a oprit maşina, a deschis poarta, apoi s-a întors ; de partea cealaltă a porţii, a ieşit din nou, s-o închidă" Era ciudat faptul că în acest întuneric beznă, de toamnă, nu se simţea nicăieri prezenţa paznicului.
I-am împărtăşit şoferului ultima mea impresie :

— Gheorghi Konstăntinovici, slavă Domnului, este încă viguros.

M-a aprobat, adăugind de la sine ceva afirmativ.

Nu-mi puteam închipui că, peste şase zile, Jukov va avea un preinfarct, că eu, probabil, voi fi ultimul din oamenii din afara anturajului său care l-a văzut atît de viguros şi vioi, în cel mai bun moment al vieţii lui din ultimii ani : îşi termina cartea, scriind-o retrăia războiul, era fericit în viaţa personală şi, după cum mi s-a părut, spera să revină la activităţi de stat.

Am ieşit pe şoseaua de centură. Şoferul, cu pălăria sa veche, conducea concentrat maşina care gemea din cînd în cînd. Un bătrîn „ZIS”.

— Cu o maşină ca'asta mergea şi Stalin, spuse el.

A. D. MIRKINA

CU CAPUL SUS

în vara anului 1965, Editura Agenţiei de presă „Novosti" a primit o telegramă de la Biroul A.P.N. din Paris : „Editura parizianâ «Ôpera Mundi» este dispusă să .scoată o serie de 20 de cărţi ale celor mai cunoscuţi oameni politici şi militari din timpul celui de-al doilea război mondial".

Urma lista autorilor avuţi în vedere. Din această listă ne-a atras atenţia numele mareşalului Uniunii Sovietice, G.K. Jukov.

Editura A.P.N., care concură la editarea operelor autorilor sovietici peste hotare, a hotărît să se adreseze cu această propunere mareşalului Jukov. Dar cum s-o facă ? !

După Plenara C.C. al P.C.U.S. din octombrie 1957, G.K. Jukov fusese, în mod surprinzător, scos din Prezidiul C.C. şi din C.C. al P.C.U.S.. fuseşe eliberat din funcţia de ministru al apărării al U.R.S.S. În „Pravda" se publicase un articol foarte dur, plin de învinuiri, la adresa sa. Numele lui Jukov, cunoscut în întreaga lume, dispăruse cu desăvîrşire din paginile presei noastre, despre el se vorbea cu multă prudenţă.

Cum să pregăteşti în aceste condiţii apariţia memoriilor sale ? ! '

Ni se va permite, oare, să le publicăm ? ! Dar, ca şi în perioadele cele mai negre, s-au găsit oameni curajoşi, principiali, care «ju sprijinit intenţia Agen- ţiei **de** presă „Novosti" de a edita memoriile mareşalului căzut în dizgraţie. Ei înţelegeau cît de importantă poate fi o lucrare veridică despre Marele Război pentru Apărarea Patriei, eît de mult ar însemna ea pentru restabilirea adevărului istoric. Jukov este cel care putea să facă foarte mult în acest sens.

Din păcate, erau şi mulţi adversari.

Acest lucru avea să iasă la Tveală mai ales ulterior. Deocamdată, însă, directorul ne-a spus :

— Chestiunea a fost convenită. Acţionaţi !

E uşor de spus „acţionaţi", dar cum ? !

înainte de toate trebuia aflată adresa mareşalului J ukov.

Cineva ne-a spus că fiica sa, EU a, lucrează la Comitetul Unional al Radiodifuziunii.

Am luat-o pe strftda Piatniţkaia. Convenisem să ne întîlnim la intrare. A apărut o femeie tînără, foarte gra-

ţioasă, cu trăsături fine, care nu semăna deloc cu tatăl ei. Intenţionam să vorbim cîteva minute, dar ne-am plimbat în jurul clădirii Radioului mai mult de o oră. I-am vorbit de comanda primită, i-am spus că, în cazul că mareşalul îşi va da acordul, am putea edita această carte şi în U.R.S.S. şi în străinătate. Ella mi-a răspuns :

— Tata lucrează deja de cîţiva ani buni la memoriile sale de război. După cîte ştiu, a pus deja ceva pe hîrtie. Ce-i drept, nu speră ca ele să poată fi publicate acum ; scrie, după cum zice el, „pentru istorie”.

— O să ne zbatem ca această lucrare să fie publicată (cît de mult vroiam să cred ceea ce spuneam !). Vă rog să-i transmiteţi acest lucru lui Gheorghi Konstantinovici.

A trecut o săptămînă. Am trăit toate aceste zile ca pe ace : oare va fi de acord ? oare va primi ?

La 5 iulie, am primit mult aşteptatul telefon :

— Tata vă roagă să veniţi mîine, la orele 11, la vilă. Vă convine ?

N-am dormit aproape toată noaptea. „Derulam” în minte posibilele turnuri ale discuţiei pe care urma să o am cu mareşalul.

La ora 10,30 a venit să mă ia Ella Gheorghievna cu soţul, Victor Alexandrovici, într-o maşină mare, neagră, un. vechi „ZIS-110”. Această maşină, cu numărul MŞ 34-27, se află de mult la dispoziţia mareşalului Jukov.

De la locuinţa mea, situată pe Kutuzovskii Prospekt, pînă la vilă mareşalului, aproape de şoseaua Rublevskoie, erau vreo douăzeci de minute de mers cu maşina. Am trecut de spitalul Kunţevo, la' postul de miliţie am cotit la dreapta. Miliţianul a ieşit din cabină şi a salutat. Ştia a cui este maşina.

încă o cotitură la dreapta şi intrăm pe o minunată alee de mesteceni.

Iată şi vila. Un gard înalt, masiv, poarta verde, sub felinar o placă : „Strada Sosnovka, nr. 5”. Şoferul iese din maşină, deschide poarta. Intrăm pe teritoriul vilei. Din nou, şoferul iese să închidă poarta. Nu există paznic. Pe o alee asfaltată, maşina se apropie de intrarea unei clădiri cu două niveluri, flancată de aoloane.

Am ieşit din maşină. Jukov a venit în întîmpinarea noastră cu un pas ferm, larg, într-o cămaşă bleu-gri, cu guler rever, mînecă scurtă, cu pantaloni gri, viguros, în-

desat, cu trăsături puternice, expresive, o privire ageră, pătrunzătoare Am simţit cum mi se înmoaie picioarele.

Gheorghi Konstantinovici s-a apropiat de mine. Faţa i s-a luminat parcă din interior, iar el a devenit cu totul altul, simplu, abordabil, o gazdă ospitalieră ce-şi primeşte binevoitor oaspetele.

— Sînt bucuros să vă cunosc, mi-a spus el amabil, strîngîndu-mi cu putere mîna. M-a condus în casă.

în spatele unei uşi duble, cu glasvand, un vestibul nu prea mare. De acolo se intra în holul pe peretele căruia se afla o fotografie mare : comandantul Frontului de Vest, generalul de armată G.K. Jukov, în mijlocul statului major al frontului. în localitatea Perhuşkovo, lîngă Moscova. Din hol, se intra în sufragerie, o încăpere foarte mare, cu ferestre imense, pe tot peretele. La început, aceasta mi s-a părut împodobită festiv : o masă mare ovală, cu o faţă de masă albă, lîngă perete un bufet masiv de stejar, în colţul stîng – un ceas cu cuc, alături – o măsuţă cu bustul mareşalului, operă a lui Vucetici, şi o machetă a tancului „T-34” dăruită de muncitorii din Celeabinsk... Vizavi —* o măsuţă rotundă şi două fotolii comode. La o privire mai atentă, am putut remarca că totul are o
anume alură cazona şi învechită. Acoperirea pereţilor cu lambriuri din lemn de stejar băiţuit, aşa cum era la modă pînă la război, conferea încăperii aspectul unui birou de serviciu. Totul era făcut aşa ca şi cînd nişte mîini străine, indiferente, ar fi aranjat cîndva acest interior, l-ar fi predat şi ar fi dispărut.

Gheorghi Konstantinovici spuse :

— Vila este a statului, mobila la fel. După cum vedeţi, pe fiecare obiect au pus un număr de inventar. Vila asta- mi-a dat-o Stalin după bătălia Moscovei, pentru folosinţă pe viaţă. De îndată ce voi muri, o vor lua imediat înapoi. (N-a greşit. Nici nu s-a terminat înmormântarea,* că i s-a şi cerut familiei mareşalului – o fată de 16 ani. Mstşa'şi 'soacra, KTâvdiă',„ Evghenievna – să elibereze de îndată vila).

Am trecut în camera alăturată – un salon pentru oaspeţi. Un pian deschis, cu note pe el.

— Fata mea cea mică exersează. Vino încoace, Maşa-!

A intrat o fetiţă de vreo opt ani, blondă, cu ochi albaştri, care semăna foarte mult cu soţia mareşalului. Pe

perete – o fotografie mare a Galinei Alexandrovna, împreună cu mareşalul.

— Galina Alexandrovna este medic,-lucrează la Spitalul Militar Central ..Burdenko". Acum este de gardă.

Pe un perete întreg – copia de autor a celebrului, tablou *Odihna de după luptă* de I. Neprinţov, dăruită de către acesta mareşalului.

Vizavi —o fotografie din anul 1945 : un grup de comandanţi de front, avîndu-l în mijloc pe G.K. Jukov.

Am întrebai :

— Care dintre ei a rămas cu dumneavoastră după 1957 ?

— Niciunul ! a răspuns el dUr.

Nu era chiar aşa. Aveam să aflu, ulterior, că G.K. Jukov avea relaţii calde, prieteneşti cu mareşalul A.M. Vasilevski. Fuseseră în timpul războiului camarazi apropiaţi de arme. După război se încuscriseră, aveau două nepoate comune – Saşa şi Tania. Fidel şi prieten devotat pînă la sfîrşitul vieţii i-a rămas mareşalul I.H. Bagra- mean. Deseori acesta venea la vila lui G.K. Jukov şi nu o dată fuseseră împreună fa odihnă în sudul ţării. A avui înfîlniri şi cu alţi camarazi de arme.

În acel moment, însă. el a răspuns chiar aşa. Trecuseră doar cîţiva ani de la plenara din octombrie 1957, cînd Jukov fusese destituit din toate posturile. Rănile erau încă prea proaspete. În acel an groaznic pentru el, a simţit dintr-o dată un gol uriaş în jurul său.

— Iată cabinetul meu, aici lucrez.

Camera era foarte plăcută, plină de lumină. Biroul – acoperit cu postav verde, lîngă fereastra cu trei canaturi ; de-a lungul peretelui – un fotoliu comod. Juk6v s-a aşezat cu spatele la fereastră. Lumina îi cădea pe hîrtiile de pe birou.

— Luaţi loc. a spus el amabil. Haideţi să discutăm.

M-am aşezat în faţa sa, de cealaltă parte a biroului. Lingă pereţi – rafturi cu cărţi ; pe birou – cărţi deschise, foi de manuscris. O atmosferă de lucru, creatoare. Abia acum am simţit că mă aflu în casa mareşalului Jukov.

— Deci, doriţi să-mi propuneţi editarea lucrării. Mi-a comunicat Ella.

Am confirmat.

— A.P.N. ? ! Ce fel de editură c asta ? !

— Ediîura noastră e nouă, a fost creată în anul 19G4. Prin birourile pe care A.P.N. le are în diferite ţări, primim comenzi din pailea editurilor străine pentru-a pregăti manuscrise ale unor autori sovietici.

— Citesc multă memorialistică de război. Trebuie să .spun că în prezentarea războiului sînt destule denaturări atât la foştii generali hitlerişti, cît şi la aliaţii noştri. Există, de asemenea, multe inexactităţi şi în literatura noastră memorialistică. Eu nu pot să scriu decît adevărul. Vreau să scriu despre oameni şi fapte, aşa cum le-am văzut şi aşa cum le apreciez eu. E dificil. în timpul lui Stalin – o situaţie, în timpul lui Hruşciov – o altă situaţie. iar acum – o a treia. în plus, apar fapte noi, are loc reevaluarea şi reconsiderarea lor... Pe de altă parte, despre multe lucruri este încă prematur să se vorbească...

în acea zi, care a fost sortită să marcheze începutul colaborării de mai mulţi ani a mareşalului cu Editura A.P.N.. am stabilit parametrii viitoarei cărţi. în discuţia, te a durat peste trei ore, Jukov a fost surprinzător de deschis. Cu un om necunoscut ! Şi încă în situaţia complexă în (fere se afla ! După masă ne-am plimbat prin grădină.

— Ce frumos e aici ! am spus eu.

— Da, natura totdeauna este frumoasă, te împacă cu adversităţile. Uite, un cer atît de albastru deasupra capului îţi dă putere să trăieşti. Şi mestecenii, parc-ar fi din satul meu natal.

M-am însufleţit. Probabil că a surprins ceva, pentru că m-a întrebat imediat :

— Aţi fost prin părţile noastre ?

— Da.

— Cu ce ocazie ?

I-am povestit...

În locuinţa din Moscova, pe strada Sretenka, unde am stat cu părinţii pînă la război, trăiau în comun mai multe familii. înghesuiţi, dar în bună înţelegere. Sufletul micii noastre colectivităţi era Ekaterina Fedoţievna – tanti Katia, cum îi spuneam cu toţii. O femeie într-adevăr minunată : înţeleaptă, dreaptă, bună... Tanti Katia lucră la domiciliu – tricota nişte basmale mari. în serile lungi de iamă făcea franjuri la aceste basmale, prinse pe un taburet răsturnat şi ne povestea viaţa ei din sat, de undo fusese luată, la vîrsta de 16 ani, ca slujnică la Moscova, Nouă, copiilor, ne plăcea foarte mult să ascultăm despre „satul mătuşii Katia". Povestind despre năzdrăvăniile băieţilor, amintea de Egorka

– un băieţandru teribil de curajos, atamanul şi sufletul jocurilor, care totdeauna lichida cinstit certurile copiilor...

împreună cu fiul mătuşii Katia, cu care copilărisem, am început să mergem în vacanţele de iarnă şi de vară în satul mătuşii Katia, de lîngă Maloiaroslaveţ. Satul se numea Strelkovka. După cum ştiu acum milioane de oameni, acesta este satul natal al lui Gheorghi Konstan- tinovici Jukov. Iar acel Egorka, din amintirile mătuşii Katia, avea să fie viitorul mareşal al Uniunii Sovietice.

Mi-o amintesc bine pe mama lui Gheorghi Konstanii- novici – Ustinia Artemievna, o femeie viguroasă, impu- nătoare. Deseori, spre seară, cu mîinile muncite aşezate pe genunchi, stătea pe prispa casei noi şi mari, care ieşea în evidenţă printre celelalte izbe înnegrite de vreme. Această casă o construise Gheorghi Konstantinovici pentru mania lui, către sfîrşîtul anilor '30. *

Ultima dată, înainte de război, am fost la Strelkovka în vara anului 1940. Şi, deşi celor veniţi li se spunea cu mîndrie : ..Aceasta e casa Eroului Uniunii Sovietice, Jukov", faptul ny mi-a rămas întipării în memorie. Doar în timpul războiului, cînd noi, elevii de ieri, ne maturizaserăm dintr-o dată, iar numele comandantului Frontului de Vest, după zdrobirea germanilor lîngă Moscova, devenise larg cunoscut, ani făcut o legătură între toate acestea : povestirile mătuşii Katia despre Egorka, satul Strelkovka pe care îl îndrăgisem şi eroul bătăliei pentru' Moscova, generalul de armată Jukov.

I-am spus toate acestea lui Gheorghi Konstantinovici.

— Da, Katia Jukova era un om bun, o ţin minte, am fost prieten cu fratele ei, Gleb, iar cu sora mai mică, Nadia, am fost coleg de clasă. Nu sîntem rude, deşi ne cheamă Jukov. Pe tatăl meu, un prunc de două luni, l-au abandonat la orfelinat, de acolo l-a luat să-l crească o văduvă fără copii, Annuşka Jukova, din satul Strelkovka. De aici ne vine numele.

— Casa noastră din sat au ars-o nemţii în timpul războiului, a continuat Jukov. Au aflat că este casa mamei unui general şi atunci s-au grăbit s-o distrugă în primul rînd. Din fericire, reuşisem să-i scot pe ai mei, Nu era însă casa în care m-am născut. Aceea se dărîmase. Am fost foarte săraci. De-abia în anii '30, cînd eram comandant în Armata Roşie, am trimis materiale de construcţie şi bani pentru a-i ridica mamei o casă. După război, aproape de locul unde fusese cîndva casa noastră bătrî- nească, am

început să ridic o nouă locuinţă, cu două camere, cu trei ferestre pe o parte şi cinci pe alta. Le-am spus să facă din ea o bibliotecă. Iar serile să vină acolo fetele să danseze. Cînd eram tînăr îmi plăcea tare mult să dansez. Ce fete frumoase erau în satul nostru !

— Vă mai duceţi pe la Strelkovka ? l-am întrebat eu.

— Da, am fost anul trecut cu Galina Alexandrovna. M-am dus la mormîntul tatălui meu. M-am întîlnit cu consătenii. Numai femei ! Fostele mele prietene, cu care am dansat altădată – bătrîne, îmbrăcate îngrozitor de sărăcăcios. De ce. zic, trăiţi atît de prost, parc-aţi fi cerşetori ?

Păi sîntem cerşetori. După război, n-am reuşit să ne ridicăm case, nu avem nici izbe, ci doar nişte magazii. Grădinile ni le-au ciopîrţit, vacile ni le-au luat.

Am auzit că acum le o mai bine – au loturi ajutătoare, cresc animale.

Le-am spus :

— Luaţi casa mea, folosiţi-vă de ea.

— N-avem mijloace s-o terminăm.

I-am spus lui Voroşilov :

— De ce nu te duci la Hruşciov să-i spui în ce stare a ajuns satul ?

Mi-a răspuns : ,,Nu mă duc ! Vreau să fiu înmormîntat. în Piaţa Roşie".

— Iar eu am să cer să mă. înmormînteze la Ugodsk, lîngă tatăl meu...

Ne-am plimbat mult pe alei, am intrat în livadă.

Crengile erau grele de mere. în fundul livezii – o clădire, nici casă, nici magazie.

— E grajdul. Înainte, pe cînd eram ministru, aici erau cîţiva cai. Deseori, dis-de-dimineaţă, ieşeam la plimbare călare. îmi plac caii, sînt un vechi cavalerist.

Ulterior, au fost multe povestiri cu acest iz amar – „înainte" – deci „pînă atunci", în acea altă viaţă. În spatele casei —»o fîntînă arteziană abandonată (,,a.ici ţineam peştele viu adus de la pescuit"). În căsuţa cu două niveluri, aflată lîngă poartă, era înainte paza.

— Acolo, în corpul acela, locuieşte acum vărul meu, Mihail Pilihin, cu sofia. Oricum, e mai vesel aşa !

Ne-am întors în casă. Era încă destulă lumină, dar în sufragerie fusese aprinsă deja lustra. A fost pusă masa. Trebuie să spun că niciodată după aceea, poate doar în

ocazii festive, de sărbători, nu am mai fost servită atît de generos. Ulterior a fost ..prozaic". Zile de lucru obişnuite. În acea zi însă vroia să-şi sublinieze atenţia faţă de mine.

— Vă rog. luaţi loc, să gustăm ce ne-a dat Dumnezeu, a spus ospitalier Gheorghi Konstantinovici.

Luînd o sticlă cu coniac, s-a plecat peste masă. spre mine. în faţa mea era un păhărel mic şi un pahar mare de cristal. Mi-a turnat coniac în paharul mare.

— Ce faceţi, Gheorghi Konstantinovici 1 i am strigat eu fără să vreau. Eu nu beau !

— N-am nevoie de un redactor care nu bea, glumi mareşalul (el însuşi a băut în toată seara doar un păhărel mic).

— E lege, spuse el. Nu beau şi nu fumez. M-am lăsat de fumat încă înainte de război, după ce m-am îmbolnăvit de bruceloză. M-am lăsat aşa deodată. Am rupt paehetul de ţigări şi l-am aruncat. în timpul războiului şi după aceea, în cele mai grele zile, n-am fumat nici măcar o ţigară, deşi îmi crăpa buza.

Apoi, s-a încruntat din nou.

— în '47 aşteptam în fiecare zi să fiu arestat. îmi pregătisem un geamantănaş cu schimburi. Fuseseră închişi toţi colaboratorii mei apropiaţi. Ştiţi cum era pe atunci ? Soarta oamenilor se hotăra la masa de prînz sau la cea de seară. Discutau despre nişte treburi, pronunţau numele unor oameni. Deodată Stalin spunea ,,Lavrenti, măsuri !" Beria se ridica, ieşea în camera alăturată. Forma un număr de telefon : „Ivanov, Semionov, Ste- panov". În aceeaşi seară, aceşti oameni erau ridicaţi.

Cînd germanii atacau lîngă Moscova, vreo 200-300 de oameni din corpul de comandă superior al armatei se aflau închişi, din 1937, în temniţele de pe Lubianka. I-au împuşcat pe toţi atunci. Ce oameni au murit ! Iar pe front, în acest timp, regimentele erau comandate de locotenenţi. Cel mai rău îmi pare de Tuhacevski. Un om cu un imens talent militar. Deştept, educat, puternic – practica halterele – şi frumos.

Jukov s-a lăsat în fotoliu şi a repetat :

— Era surprinzător de frumos ! Am lucrat două luni cu el la elaborarea statutului pentru cavalerie la Inspectoratul de cavalerie al Armatei Roşii. Era un comandant cu o g'îndire cuprinzătoare, clarvăzătoare. încă în anii '30 prevăzuse că viitorul aparţine blindatelor şi aviaţiei, nu cavaleriei, cum gîndeau mulţi pe atunci. El a

fost, de ase-v! menea, la originea creării armelor noastre reactive.

Voroşilov însă nu-l prea avea la suflet. îl invidia pentru talentul, pentru cultura sa vastă. în ce-l priveşte, Voroşilov era un strateg mediocru. în războiul civil nu existaseră avioane, nu existaseră tancuri. El se face foarte vinovat de lichidarea corpului superior de comandă al armatei. El, Molotov şi Kaganoviei – toţi sînt vinovaţi, nu numai Stalin şi Beria. La plenara din iunie 1957, cînd a fost condamnat grupul antipartinic Malenkov, Molotov, Kaganoviei, ara dat citire scrisorii unui mare comandant militar, arestat în 1937. A fost un om extrem de cinstit, înainte de a fi împuşcat, i-a scris o scrisoare lui Stalin :

„Tovarăşe Stalin, mîine voi fi împuşcat. Nu sînt cu nimic vinovat. Am luptat cinstit pentru puterea sovietică şi n-am fost niciodată trădător". Apoi urmau cîtcva cuvinte calde la adresa lui Stalin.

Pe această scrisoare, Stalin a scris lăbărţat, într-un colţ : „Minte ! Să fie împuşcat ! Stalin".

Apoi urmau semnături :

„De acord. Molotov".

„De acord. Ticălosul ! Pentru un cîi'ne. o moarte de cîine. Beria".

„Monstrul. Voroşilov".

„Licheaua. Kaganoviei".

Ştiau cu toţii^foarte bine că era un om extrem de devotat partidului. Budionnîi se ţinea de-o parte. Nu se amesteca în nimic. Nu purta pică nimănui. îl înjurau, iar el doar îşi răsucea mustaţa. Am fost împreună la cursurile de perfecţionare a corpului de comandă. N-a făcut singur nici o lucrare. „Ce temă avem ? Ah, asta... Ei, eu am plecat la vînătoare !"

Revenind ! Nu-i adevărat că nu puteai să-I contrazici pe Stalin ! Eu l-am contrazis, i-am argumentat, şi nu o dată !

M-am contrazis cu el în legătură ou operaţiunea „Elnea". Planul meu : lovitura principală din stînga, iar „din spatele frontului să fie aduse trupele de rezervă.

(Desenează cu mîna pe masă planul avut în vedere).

„De ce de rezervă ? a spus Stalin. N-am luptat aja în timpul războiului civil".

N-am fost de acord. M-am contrazis şi iar m-am contrazis.

„Bine. plecaţi ! ■ Să fie cum ziceţi dumneavoastră, dar veţi răspunde cu capul !"

A fost de acord cu planul meu privind bătălia Moscovei, cu cel privind bătălia Stalingradului, de asemenea. (ín general, după Stălingrad s-a încrezut în mine şi nu mi-a mai pus beţe în roate. Am să. scriu toate astea. Nu ştiu încă cum, dar Stalin trebuie prezentat în două. planuri : pe de o parte, rolul său în timpul războiului, în calitate de comandant suprem şi, pe de altă parte, caracterul său contradictoriu, violenţa şi cruzimea sa... Unii spun că nu ştia nimic despre represiunile din 1937. Nu-i adevărat, ştia !

Arma principală era Beria. Un om groaznic, perfid şi viclean. Mă pîndea din toate părţile, urmărea cu tot dinadinsul să fabrice „un complot militar", strîngea la- •ţul în jurul meu. Dar Stalin i-a spus :

— Nu ţi—1 dau pe Jukov, îl cunosc.

Nu el m-a arestat pe. mine, ci eu .pe el. S-a purtat ca ultimul laş.

Jukov a tăc.ut. Gîndurile i â-au dus spre altceva.

— Ei, nu ! Dacă tot ţi-e dat să mori, atunci primeşte-ţi moartea cu demnitate !

Mi s-a părut că s-a îndreptat din tot corpul, a deve-' nit din nou inabordabil şi de o sobrietate maiestuoasă. Se simţea în el o uriaşă forţă lăuntrică.

S-a înserat. Am început să mă pregătesc de plecare. Am spus :

— Ella cu Victor Alexandrovici v-ar putea ajuta la lucrare. Sînt amîndoi ziarişti, oameni apropiaţi dumneavoastră, vor putea înregistra pe banda de magnetofon ceea *ce* aţi dori să vă amintiţi. Aceasta ar uşura şi ar grăbi redactarea cărţii.

Ah, cît de puţin îl ştiam atunci pe Jukov !

— Nu ! Voj scrie singur totul. Apoi, vom vedea.

l-au oferit ajutorul lor pentru redactarea cărţii atît Konstantin Simonov, cît şi Serghei Smirnov, dar Jukov ar refuzat. îl ştia bine şi-l aprecia pe Simonov, ca scriitor şi ca om, avea o părere excelentă despre Smirnov. înţe-. legea că, din punct de vedere literar, pr-în participarea lui Simonov şi a lui Smirnov, cartea ar fi avut de cîştigat. Dar aceasta n-ar mai fi fost opera lui, ci a scriitorului.

-Am să reflectez asupra propunerii dumneavoastră, a spus el strîngîndu-mi mîna. Ei, Annuşka, sunaţi-mă ! mi-a spus duios la despărţire.. îmi daţi voie să vă spun aşa, doar sîntem din acelaşi sat ? ! Am să reflectez asupra.propunerii Editurii A.P.N. Vă voi comunica hotărîrca mea.

Am fost fericită !

Desigur, ulterior, nici pomeneală de „Arinuşka" ! Au fost zile trudnice de lucru, activitate intensă, boală, necazuri, un caracter dur, lupte grele pentru adevăr. Dar pe atunci nu bănuiam încă nimic din toate acestea.

2

18 august 1965. De-abia m-am întors de la Sosnovka. Astăzi a fost semnat contractul cu mareşalul Jukov privind editarea cărţii. Am găsit şi un titlu de lucru : *Amintiri şi reflecţii.* Galina Alexandrovna era acasă. M-a în- tîmpinat foarte amabil. O femeie drăguţă, un tip de rusoaică autentică, se potrivea cu Jukov. Amabilă, prietenoasă, deschisă. în ochi, o umbră de nelinişte, de îngrijorare de neînţeles.

— Poftiţi, am adus proiectul contractului.

— Bine, să ne uităm !

Gheorghi Konstantinovici şi-a pus ochelarii cu rama subţire de aur şi a început să studieze atent, foarte serios, contractul.

— Ei bine, totul e în regulă. însă cu o condiţie *sine qnu non :* cartea trebuie să fie publicată înainte de toate în U.R.S.S., de-abia după aceea în străinătate.

Cu acest singur amendament, contractul a fost semnat

Anticipînd, voi spune că această condiţie a fost îndeplinită. Cartea mareşalului Jukov. *Amintiri şi reflecţii,* a fost editată în 27 de ţări, în 18 limbi. Prima dată însă, ea a apărui în Uniunea Sovietică, în aprilie 1969. De atunci, a fost editată în ţara noastră de nouă ori în limba rusă, cu un tiraj total de peste 6 milioane de exemplare ; a fost publicată în şapte republici unionale, în limbile naţionale respective.

De data aceasta, Gheorghi Konstantinovici n-a mai fost atît do deschis şi comunicativ, ca la prima noastră întîlnire. A fost reţinut, concentrat. Cînd Gheorghi Konstantinovici a ieşit,' Galina Alexandrovna mi-a explicat :

— Totdeauna e aşa înainte -de -o treabă serioasă. îl aşteaptă multă muncă şi se teme că nu-i va ajunge timpul.

— Totdeanjia termenele mai pot fi prelungite...

— Nu, nu-l cunoaşteţi pe Gheorghi Konstantinovki ! Dacă a promis ceva, se ţine de cuvînt, oricît l-ar costa !

De acest lucru aveam să mă conving ulterior nm o dată.

Gheorghi Konstantinovici s-a întors avînd în mînă un dosar destul de voluminos.

— Vă rog citiţi asta ! E începutul cărţii – capitolul despre copilărie. E aici şi satul Strelkovka pe care-l cunoaşteţi...

Şi am citit despre copilăria mareşalului, despre munca la coasă şi despre scăldatul în apa limpede a rmlui Protva, despre munţii Mihalevî, de pe care puştimea se dădea atît de vesel cu sania. Cît îmi era totul de cunoscut şi de apropiat...

Citind despre viaţa sa la Moscova, despre anii de ucenicie în meseria de blănar, fără să -vreau mi-am adus aminte de cartea lui Maxim Gorki, *La stăpîn*. Acest capitol, scris într-o bună limbă literară, te cucerea prin sinceritate.

— Dacă toată cartea va fi scrisă aşa, veţi fi un mare scriitor !

Jukov a zîmbit :

— Ei nu, literatura e treaba voastră, eu am să scriu însă esenţialul, despre evenimentele militare, despre pregătirea celor mai mari operaţiuni din Marele Război pentru Apărarea Patriei şi despre realizarea lor, despre felul în care au luptat eroic ostaşii sovietici împotriva unui inamic atît de puternic, cum au fost nemţii.

Şi un asemenea lucru trebuie spus direct. în toate filmele, germanii sînt prezentaţi ca nişte neghiobi neinstruiţi. Arătînd forţa şi pregătirea inamicului nostru, aşa cum au fost în realitate, nu numai că vom restabiM adevărul, ci vom sublinia, încă o dată, prin ce a trebuit să trecem pentru a zdrobi un duşman puternic şi experimentat.

— Ce părere aveţi despre memoriile lui Rokossovski, Mereţkov, Vasilefski şi ale altora ?

— Ele conţin multe lucruri valoroase şi interesante. Dar nu toate şi nu totdeauna. Iată, de exemplu, anul trecut, în revista „Oktiabri" au apărut memorii ale mareşalului Ciuikov, sub titlul *Sfîrşitul celui de-al treilea Reich*. Le-aţi citit ?

Nu le citisem,

-**t**- Să le citiţi, a spus sever Jukov. Ciuikov afirmă acolo că Berlinul putea fi luat încă în februarie 1945, cu alte cuvinte că războiul putea îi terminat mai devreme şi, în consecinţă, că putea fi redus în mod considerabil numărul de victime. Iată ce poate să scrie ! Vocea lui suna metalic. Cum nu poate să înţeleagă că situaţia impunea un răgaz pentru organizarea operaţiunii hotărîtoare, definitive, de la Berlin.

— I-am răspuns prin articolul *În direcţia Berlin* din publicaţia „Voenno-istoriceskii jurnal". Am să vi-l trimit, să-l citiţi neapărat.!

Acest articol a fost folosit în măsură considerabilă de către mareşal în capitolele cărţii sale : *De la Vistula la Oder* şi *Operaţiunea Berlin*.

>— Asemenea interpretări greşite ale diferitelor operaţiuni din timpul Marelui Război 'pentru Apărarea Patriei, a continuat Jukov, m-au şi făcut, în 195?!. să mă apuc de scris. Am început să gtrîng material. Am scris deja cîte ceva, dar mai am mult de făcut.

A oftat fără să vrea, pe frunte i-au apărut cute. Şi-a imaginat, probabil, cît va mai trebui să muncească peruru a scrie această carte.

La acea întîlnire, Gheorghi Konstantinovici a fost cu totul altul. Se purta cu mine oficial, după cum mi s-a părut, chiar puţin cam rece, era concentrat, zîmbea puţin.

în schimb, Galina Alexandrovna se străduia din răs-puteri să atenueze şi să elimine încordarca. Era amabilă, ospitalieră, îl contrazicea duios pe Gheorghi Konstan-tinovici, încerca să-i topească duritatea. Treptat, s-a mai înmuiat.

Galina Alexandrovna, draga de ea ! Cît de mult a iup-tat ea pentru viaţa lui Gheorghi Konstantinovici în anii bolii lui grele ! îi sîntem îndatoraţi şi pentru ajutorul acordat în perioada pregătirii cărţii. De cîte ori nu atenua ea lucrurile, ştiind cînd şi cum să-i prezinte lui Gheorghi Konstantinovici observaţiile cele mai neplăcute, propunerile de a „schimba", de a „introduce", de a „modifica", devenind paratrăsnetul furiei sale. Aşa reacţiona mareşalul, de regulă, la propunerile consultanţilor militari.

— Ce ex-a ăsta în timpul războiului ? întreba deseori Jukov. Ah, căpitan ! Purta servieta după mine ! De unde era să ştie cum se elabora concepţia acestei ope-raţiuni ?

— Dar, Gheorghi Konstantinovici, asta a fost demult, acum este general, specialist în istorie militară !

— îi cunosc eu pe specialiştii ăştia !

...Dar, trecea zi după zi, el reflecta calm la observaţiile făcute, le analiza şi, dacă propunerea era judicioasă şi confirmată prin documente (aceasta era pretenţia ¡ui principală), o accepta.

3

în acel an, cînd a lucrat de unul singur la manuscris, am fost la Sosnovka doar de cîteva ori. Gheorghi Konstantinovici era cufundat în întregime în realizarea lucrării. Strîngea materialul de arhivă, se întîlnea cu camarazii săi de luptă – comandanţi de oşti, comandanţi de front, membri ai consiliilor militare, citea noutăţile apărute în literatura militaro-istorică şi militaro-memo- rialistică. Scria cu pasiune, înflăcărat, pătimaş, de obicei seara pînă mult după miezul nopţii. Nu-i plăcea să dicteze, scria de mînă („aşa formulezi mai bine ideea, elimini tot ce e în plus.”). Aşa cum făcuse totdeauna în viaţă în tot ceea ce întreprinsese, Gheorghi Konstantinovici lucra temeinic asupra memoriilor sale.

„ Din păcate, nu s-au păstrat jurnalele lui G.K. Jukov din anii 1940—1941. Dar au rămas agendele pe care le-a ţinut din vara anului 1942, din timpul pregătirii bătăliei Stalingradului, cînd ocupa deja funcţia de locţiitor al comandantului suprem. însemnările sale cu privire la această bătălie de cea mai mare importanţă, care a constituit o cotitură în desfăşurarea celui de-al doilea război mondial, apoi despre luptele de tancuri, atît de impoi'- tante pentru desfăşurarea războiului, cum sînt cele de la Kursk, despre luptele pentru eliberarea Bielorusiei şi Ucrainei şi,. în sfîrşit, despre operaţiunea „Berlin”, au servit drept punct de plecare pentru scrierea cărţii. Pe această canava vie a folosit documente. Pentru scrierea memoriilor sale, el a utilizat peste o mie cinci sute de documente.

Cercetărilor de arhivă, mareşalul le-a consacrat mulţi ani, atît.în perioada pregătirii cărţii,- cît» şi imediat după apariţia ei, chiar şi după predarea manuscrisului pentru ediţia a doua.” Fiecare nou document obţinut era însoţit de o adnotare. Uneori o făcea în forma unei scurte adnotări marginale, alteori sub forma unei explicaţii largi, relevînd ,de ce respectivul document este important să fie inclus în carte. Jukov venea regulat la Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării al U.R.S.S., studia rapoartele de front

şi ordinele din timpul războiului, selecta cu migală şi exigenţă cele mai preţioase şi importante documente pentru carte, lua notiţe, studia materiale cu privire la activitatea fronturilor şi a armatelor.

Toată această muncă complexă, meticuloasă, a dezvăluit talente pe care probabil că mareşalul nici nu şi le bănuia. Munca l-a scos la iveală pe Jukov-cercetătorul, omul cu o logică strictă în gîndire, cu o riguroasă disciplină a minţii. Aceste calităţi, alături de înalta exigenţă, pe care Gheorghi Konstantinovici o manifesta totdeauna faţă de sine, şi de imensa dragoste de muncă i-au permis să creeze una din cele mai importante opere despre Marele Război pentru Apărarea Patriei.

Fiu de ţăran, ucenic blănar, care a terminat pînă. la revoluţie doar şcoala orăşenească, a fost foarte atras de studiu încă din tinereţe. „Stăpînul îmi dădea, uneori, cinci copeici să iau tramvaiul cu cai, să duc o blană clientului, îşi amintea' el, iar cu, cu sacul în spinare, traversam pe jos toată Moscova, pînă în Sokolniki, iar bănuţii îi păstram şi-mi cumpăram cărţi".G.K. Jukov a fost un om foarte instruit. I-a trebuit multă ambiţie pentru ca în viaţa aspră de militar, perfec- ţionîndu-şi tot timpul cunoştinţele militare, să găsească timp şi pentru autoinstruire. Munca aprofundată asupra cărţii, observaţiile marginale şi însemnările pe care le făcea în procesul lecturii constituiau acel ..laborator" în care Gheorghi Konstantinovici îşi lărgea continuu aria cunoştinţelor sale.

Dragostea de carte a păstrat-o toată vîaţa. Pe masa lui de lucru se rînduiau tot timpul noutăţi editoriale, cu semne de carte şi însemnări – literatură militar-şliin- ţifică, istorică şi» politică, lucrări de filozofie şi economie, memorii, beletristică, li plăcea foarte mult Lev Tolştoi şi nu o dată revenea la operele sale. îl ştia bine pe Puşkin şi pe Esenin. Dintre scriitorii contemporani îi aprecia mai mult pe Mihail Şolohov, Alexandr Tvardovski, Konstantin Simonov, publicistica lui Ilya Ehrenburg.

O dată, într-o discuţie despre Tvardovski, Gheorghi Konstantinovici mi-a spus :

— Este greu să apreciezi ce rol imens a jucat în timpul războiului *Vasili Tiorkin*. Tvardovski cunoştea perfect viaţa soldatului de pe front. îl înţelegea pe soldat, îi ştia spiritul său de sacrificiu, dragostea pentru Patrie, curajul în

fața morții. Poemul insufla optimism, dădea un exemplu de bărbăție și neînfricare, îndemna la fapte de eroism.

Lucrînd la carte, în ciuda tuturor vicisitudinilor soartei, Jukov era fericit, activ ; făcea o muncă creatoare, se cufundase din nou în căutarea de soluții pentru probleme dificile, ceea ce avea pentru el o mare importanță ; comanda din nou trupe, trăia în atmosfera militară, se simțea util, avea din nou o menire în viață : era vesel, firesc, degajat.

În toți acești ani, a petrecut multe ore în parc ; deseori pleca cu M. M. Pilihin la vînătoare sau pescuit. Se ducea în mod regulat cu Galina Alexandrovna la teatru. Gheorghi Konstantinovici prefera drama, mai ales la MHAT și la teatrul „Vahtangov". Artista poporului Iulia Borisova era un oaspete obișnuit în casa Jukovilor. Prietenii săi – membri ai orchestrei Teatrului Mare – veneau în vizită. Ascultau muzică, dansau.

Odată, în mai, Gheorghi Konstantinovici m-a invitat cu soțul la masă. Participant la război, soțul meu s-a frămîntat de emoție tot drumul. Jukov l-a întîmpinat prietenos, l-a așezat alături de el, a început să-l întrebe amănunțit unde și cum a luptat, ce- a, reținut din evenimentele războiului. încetul cu încetul, oaspetele s-a familiarizat și a povestit următoarele ;

— Știți, după Victorie, mergeam, odată, cu prietenul meu prin Berlin, în zona Unter-den-Linden. Deodată vedem că de după colț apare un grup de generali.

— Ia uită-te, e mareșalul Jukov ! exclamă prietenul. Hai mai bine s-o ștergem, să nu dăm cumva de draeu.

— Și ați plecat ! rise Gheorghi Konstantinovici, tare, molipsitor.

— Acum îmi pare rău că nu ne-am apropiat, dar atunci ne temeam.

Gheorghi Konstantinovici glumea și povestea lucruri interesante.

— În timpul Conferinței de la Potsdam, stăteam alături de feldmareșalul britanic Alexander. Alexander, care cunoștea 12 limbi, m-a întrebat în rusă :

— Mister Jukov, în ce limbă preferați să vorbim, în afară de rusă ?

— în ucraineană sau bielorusă.

— Din păcate nu cunosc aceste limbi. Se paie că dumneavoastră ştiţi bine franceza !

— Nu, am uitat-o aproape complet (rîde viclean). M-am simţit ofensat :

— Dar dumneavoastră ştiţi mongola ? Şi lansez o frază lungă...

— Nu, mi-a spus el.

— Trebuie studiate limbile popoarelor orientale.

La un moment dat, Truman s-a ridicat şi a toastat pentru Stalin. La rîndul său, Stalin a toastat pentru Truman. În mod surprinzător, Churchill a propus un toast pentru mine.

A trebuit să mă ridic şi să pronunţ un toast de răspuns

— Propun un toast pentru *tovarăşul* Churchill, cu care am făcut acest război ca aliaţi.

Am spus şi am amuţit. Tăcere. Şi n-am mai putut spune nimic în continuare. Molotov mă - privea prin ochelari şi clipea de spaimă. Tăcerea s-a prelungit pînă la penibil (sau mi s-a părut ?)

Totuşi, mi-am revenit şi m-am „corectat" :

— Pentru toţi soldaţii şi ofiţerii armatelor aliate, care şi-au îndeplinit datoria în lupta împotriva Germaniei fasciste, pentru *tovarăşii noştri de arme*.

Toastul a plăcut, dar mi-am stricat dispoziţia pentru tot restul serii. A doua zi m-am prezentat la Stalin. Avea reşedinţă în clădirea în care am locuit după aceea eu, cu familia.

— Ieri am făcut o gafă.

— Ce anume ?

— Păi, l-am numit pe Churchill „tovarăş"...

— Nu-i nimic, a rîs Stalin. Se mai întîmplă...

4

În martie 1966, exact la data prevăzută în- contract, mareşalul Jukov a prezentat editurii manuscrisul lucrării avînd 1430 de pagini dactilografiate.

A început activitatea comună a autorului cu editura.

După o regulă strict încetăţenită, toate întrebările şi observaţiile privind textul le trimiteam mareşalului în scris.

Exactitatea cu care Jukov prezenta editurii materialele ora uimitoare. în toţi anii de lucru cu editura, în nici o împrejurare, Jukov nu şi-a călcat cuvîntul (în această perioadă a fost de două ori grav bolnav). O asemenea

atitudine din partea autorului faţă de propria-i lucrare ne impunea şi nouă să fim extrem de precişi, operativi, concişi.

Mi s-a întîmplat ca la o întîlnire să mă ia din uşă cu întrebarea :

— L-aţi citit pe Daşicev ? Bună carte !

Asta însemna că pînă la următoarea întîlnire trebuia să caut cartea şi s-o „valorific”.

■ Jukov avea o memorie extraordinară a figurilor şi numelor oamenilor. Ţinea minte timp de mulţi ani o grămadă de oameni pe care îi întîlnise în viaţa lui atît de bogată în evenimente. Şi, totuşi, lacrima citire a manuscrisului, în unele locuri, au apărut diferenţe între cele scrise de el şi cele conţinute într-o serie de lucrări mili- tar-istorice.

Pentru a ajuta la verificarea materialului faptic al cărţii, a fost creat un grup de consultanţi militari. Ei au supus atenţiei autorului şi editurii o serie de propuneri.

La pregătirea ediţiei a doua, referenţi voluntari ai cărţii mareşalului Jukov au devenit înşişi cititorii primei ediţii. În cei patru ani scurşi între prima şi cea de-a doua ediţie, autorul şi editura au primit în total peste zece mii de scrisori. Autorii lor erau participanţi la război şi studenţi, camarazi de luptă ai lui Jukov care, în ani diferiţi, s-au aflat sub comanda lui, oameni absolut necunoscuţi, istorici militari şi tineri ostaşi ai Armatei Sovietice. Cititorii sovietici au apreciat foarte mult opera lui G.K. Jukov. Ei scriau că această carte i-a emoţionat profund, că i-a făcut să trăiască sentimentul mîndriei patriotice pentru ţara lor,, că le-a generat reflecţii serioase.

Cititorii, îşi dfepănau amintirile, precizau, propuneau :

„"Vă înşelaţi, stimate Gheorghi Konstantînoviei,- seria locotenent-colonelul în rezervă G. I. Vasiliev. Generalul- locotenent Podlas K. P. comanda pe atunci Armata 57, şi nu a 6-a cum afirmaţi dumneavoastră la pag. 398”'.

„Trebuie corectat”, a notat Jukov pe originalul scrisorii transmise de el redacţiei.

D.I. Ortenberg, fost redactor şef al revistei „Krâsnaia zvezda”, pe care Jukov îl ştia bine încă de la Hal- hîn-Gol, îi scria :

„Dragă Gheorghi Konstantinovici,

...la pag. 170 trebuie introduse următoarele modificări :

1. Să se elimine numele scriitorilor Vişnevski şi Pe- trov, ei n-au fost la Halhîn-Gol.

2. Despre Stavski să se scrie că a .murit în 1943, lîngă Velikie Luki, după cum a şi fost…"

.Cu carioca roşie, Jukov a menţionat pe scrisoare, cu litere mari :

„Să se corecteze în carte".

„Să se corecteze", „să se adauge", „să se introducă în ediţia a doua". Sînt multe asemenea însemnări făcute de mîna mareşalului Jukov pe scrisorile cititorilor profunzi, care au receptat cartea despre Marele Război pentru Apărarea Patriei ca un lucru foarte drag inimii şi sufletului lor. Aceştia ne-au ajutat foarte mult în pregătirea celei de-a doua ediţii.

Jukov era foarte receptiv la scrisorile cititorilor săi şi răspundea la fiecare dintre ele. Se necăjea însă foarte mult dacă vedea că scrisoarea nu este obiectivă. Pe una din asemenea scrisori, de exemplu, Jukov a scris : „Tovarăşul încearcă să se strecoare în istorie".

Se întîmpla ca răspunsul la unele dintre scrisorile trimise de cititori să se transforme într-o controversă. Astfel, generalul-locotenent V. M. Şatilov i-a scris lui Jukov o scrisoare în care afirma că rolul principal în cucerirea Reichstag-ului aparţine numai Diviziei 150 infanterie şi nu diviziilor 150 şi 171 infanterie, cum a scris G. K. Jukov în prima ediţie.

Iată ce i-a răspuns mareşalul Jukov : „Stimate Vasili Mitrol'anovici,

Am primit scrisoarea dumneavoastră cu privire la asaltul Reichstag-ului. Îmi parc foarte rău că reacţionaţi atît de sensibil la includerea Diviziei 171 (a colonelului Negoda) în cartea mea *Amintiri şi reflecţii*.

Faptul că Divizia 171 a luptat în zona Reichstag-ului şi a participat la luarea lui este exact,

în descrierea luptelor pentru cucerirea Reichstag-ului, cu şi Editura ne-am condus după ordinul Consiliului militar al Frontului 1 bielorus, a cărui copie v-o trimit. în aqest ordin, la pct. 3, după cum vedeţi, figurează Divizia 171, apoi Divizia 150. Conducerca nemijlocită a luptelor pentru cucerirea Reichstag-ului a exercitat-o comandantul Corpului 79 armată, generalul-maior Perevertkin. Eu, în

calitate de fost comandant al frontului, în memoriile mele dau ccea ce se cuvine conducerii corpului de armată, conducerilor diviziilor 150 şi 171, care şi-au îndeplinit cu cinste misiunea de importanţă istorică în operaţiunea finală a Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

■ Cinste şi glorie, dumneavoastră, personal, Vasili Mitro- fanovici. Cinste şi glorie tuturor foştilor ostaşi şi comandanţi ai diviziilor 150 şi 171, conducerii Corpului 79 armată şi întregii Armate 3 de şoc.

Vă doresc multă sănătate şi bunăstare.

Vă îmbrăţişez frăţeşte. G. Jukov",

Editurii i-a trimis imediat o scrisoare cu următorul conţinut :

„Stimată Anna Davîdovna,

Pentru a-l convinge mai bine pe generalul Şatilov şi camarazii săi de arme, vă rog ca ordinul de luptă al comandantului de corp de armată Perevertkin să fie inclus în textul privind cucerirea Reichstag-uluî. Cred că cel mai bine ar fi să fie amplasat mai sus de descrierea desfăşurării luptei pentru cucerirea Reichstag-ului.

5. VII. 71 Cu stimă, G. Jukov"

Pregătirea celei de-a doua ediţii a durat trei ani. Perioada putea fi mult mai scurtă dacă am fi reuşit" să atragem la redactare un specialist militar. Grupul de specialişti militari la care m-am referit şi-a început activitatea de-abia atunci cînd manuscrisul era, de acum, complet pregătit pentru tipar, lor revenindu-le doar să verifice şi să precizeze unele date. Le-am fost recunoscători şi pentru acest ajutor. Oriunde ne-am adresat, n-am găsit măcar un singur om care să fie de acord să devină redactorul de specialitate al cărţii vestitului mareşal. în acea perioadă, aceasta i-ar fi putut costa cariera militară.

Conducerea A.P.N. şi a editurii au luptat pentru această carte.

Obiecţiile împotriva editării ei se încadrau în două categorii mai importante :

1) nu se poate edita cartea unui om care a fost eliberat din toate funcţiile de către Plenara C.C. ; 2) nu pot fi acceptate afirmaţiile autorului privind insuficienta pregătire a ţării noastre pentru război.

Au mai fost şi alte observaţii. Volumul acestor observaţii, după prima lectură, a însumat 50 de pagini dactilografiate !

Jukov ştia că un adversar înverşunat al editării memoriilor sale era M. A. Suslov, membru al Biroului Politie al C.C. al P.C.U.S., care răspundea pe acea vreme de ideologie.

în aceste condiţii, atît de sîcîitoare şi aducătoare de necaz pentru Jukov, care la vremea respectivă suferise deja două infarcturi, se desfăşura pregătirea primei ediţii. Desigur, multe din observaţiile referenţilor au fost justificate şi mareşalul le-a acceptat fără obiecţii. Dar au fost şi unele „dorinţe" cu caracter de principiu, cu care nu a putut fi de acord.

Unii spun astăzi că manuscrisul lui Jukov în forma iniţială era altul decît cel care s-a publicat. Nu este chiar aşa. Şi structura cărţii, şi materialul, faptic de bază cu privire la Marele Război pentru Apărarea Patriei, şi descrierea operaţiunilor militare, şi capitolele privind anii de studiu şi cei de maturitate, în calitate de comandant, au. rămas în forma lor iniţială, aşa cum au fost predate editurii.

Dar au fost şi pierderi profund regretabile. Acestea vizează, înainte de toate, capitolul – care n-a văzut lumina tiparului – referitor lă represiunile în rîndul corbului de comandă al Armatei. Roşii. Caracterizările strălucite date de către Jukov unor asemenea conducători de oşti sovietici de mare talent, cum au fost M. N. Tu- hacevski, I. P. Uborevici, I. E. Iakir, A. I. Egorov, V. K. Bliuher şi mulţi alţii, analiza profundă a activităţii lor consacrate organizării Armatei Roşii, a aportului lor la dezvoltarea ştiinţei militare sovietice, impresiile sale personale ca urmare a contactelor cu aceştia, oamenii de la care a luat exemplu şi a învăţat, nu au văzut, spre profundul nostru regret, lumina tiparului. Nu am reuşit să salvăm acest capitol.

Sub influenţa conjuncturilor se schin\bâu şi accentele privind caracterizarea lui Stalin, cele privind nivelul de pregătire al ţării noastre pentru război şi altele privind o serie de momente.

Nu trebuie uitat faptul că, nu cu mult timp înainte de aceasta, fusese aspru criticată lucrarea istoricului sovietic Nekrici. în care acesta afirma că Uniunea Sovie- ticâ n-a fost pregătită pentru războiul cu Germania. Au avut loc interminabile conciliabule ale redacţiei cu autorul. s-au făcut încercări de a apăra „sus" anumite poziţii, s-au făcut definitivări şi adăugiri.

Timpul se scurgea implacabil, se consumau ultimii ani fertili din viaţa mareşalului, iar munca la carte continua, fără să i Se vadă capătul.

-Din dorinţa de a-l cruţa pe-Gheorghi Konstantinovici, i-am ascuns, deseori, anumite lovituri, dezlănţuite asupra viitoarei cărţi. Gheorghi Konstantinovici, desigur, înţelegea că asupra noastră „se fac presiuni de sus", dar îşi descărca furia şi iritarea asupra editurii care, considera el, nu lucrează destul de intens la pregătirea cărţii.

G. K. Jukov a rămas pînă la sfîrşit aşa cum a fost totdeauna – un om extrem de curajos, puternic, dintr-o bucată. Pe oamenii de cel mai înalt rang îi judeca obiectiv, în consideraţiile sale era li ane, deschis şi niciodată nu-şi schimba punctul de vedere în funcţie de împrejurări.

îmi amintesc că unul dintre consultanţii militari propunea insistent ca formula „Bătălia de la Stalingrad" să fie înlocuită cu formula „Bătălia de pe Volga" (în vremea aceea, în toate lucrările consacrate acestei operaţiuni, Stalingradul se numea Volgograd sau mai abstract „oraşul de pe Volga").

— N-am cunoscut -un asemenea oraş în timpul războiului, a replicat'Jukov ferm.

ii

în iarna anului 1967 trebuia să definitivăm cu mareşalul următorul capitol pe care îl redactase. Gheorghi konstantinovici cu Galina Alexandrovna se aflau în sanatoriul „Arhanghelskoe" de lîngă Moscova. I-am telefonat.

— Foarte bine, a spus Jukov. Veniţi, aici sînt o mulţime de veveriţe. 0 să ne plimbăm. Da. şi mie mi-au venit o serie de idei, am notat cîte ceva.

Ideile care îi veniseră s-aú dovedit a fi completări foarte importante pentru prezentarea bătăliilor de lîngă Smolensk. Avea „în vedere să scrie despre felul în care elevii şcolilor militare au luptat eroic la porţile vechiului oraş rusesc şi au întîrziat cu o lună ofensiva germanilor asupra Moscovei.

Am vorbit despre eroism, despre sentimentul de frică, de.-pre călirea voinţei.

— Gheorghi Konstantinovici, aţi încercat vreodată sentimentul d« frică în faţa morţii ?

— Pur şi simplu nu m-am gîndit niciodată la asta. Iar voinţa trebuie călită de mic. Aveam nouă ani, cînd am făcut pariu cu băieţii şi am dormit o noapte în cimitir.

— V-a fost frică ?

— Nu. M-am invelit mai bine într-o blană de oaie şi am dormit pînă dimineaţa. Odată, într-un incendiu din sat, am intrat într-o izbă în flăcări şi am scos doi copii. Aveam atunci 14 ani.

Aflat pentru prima dată la război – era încă în primul război mondial – nu m-am simţit la început, în timpul bombardamentului de artilerie, în apele mele, dar mi-a trecut repede. Eram temerar. Niciodată nu m-am plecat sub gloanţe. Nu-i pot suferi pe laşi (în glas i se simţea un dispreţ rece).

Galina Alexandrovna s-a dus să schieze, iar noi ne-am aşezai la lucru. Gheorghi Konstantinovici era într-o dispoziţie excelentă. Accepta cu uşurinţă modificările, făcea anumite concesii, rezolv.a din mers anumite probleme complexe pe care nu îndrăznisem să i le supunem spre examinare.

— Uitaţi, ce zi frumoasă ! Haideţi să ne plimbăm şi noi pînă la masă, să hrănim veveriţele. Luaţi nişte alune pentru ele.

Am ieşit în parc. Soarele strălucea puternic. Zăpada scîrţîia sub picioare. Gheorghi Konstantinovici mergea repede, cu un pas uşor, tineresc, răspunzînd vesel în dreapta şi în stingă la salutul adresat de oameni aflaţi la odihnă.

— Acum vă recunosc ? am glumit eu.

— *Poporul* m-a recunoscut totdeauna, a răspuns serios Jukov. accentuînd cuvîntul „poporul”. El nu poate fi păcălit.

Ştiţi, acum cîţiva ani, Maşenka era încă foarte mică, am venit cu Galiuşa şi Maşenka la Gurfuz, într-un sanatoriu militar. Era „oră de pauză”, poarta era încuiată, iar portarul dispăruse pe undeva. Stăteam în faţa porţii ferecate şi nu puteam intra pe teritoriul sanatoriului.

Deodată, unul dintre pacienţi s-a apropiat de poartă, s-a .uitat în afară, a bolborosit ceva şi a luat-o la fugă. Peste cîteva minute spre poartă alerga un grup de tineri ofiţeri, salutînd vesel, iar .cineva s-a dus să-l caute pe portar.

— Ce-i asta, băieţi ? a strigat deodată unul dintre ci. E mareşalul Jukov ! Haideţi, propti ţi-vă cu toţii !

Şi au scos poarta din ţîţrni, au trîntit-o jos. luind poziţia de drepţi :

— Poftiţi, treceţi, tovarăşe mareşal !

Astfel, prin faţa frontului. întîmpinaţi -cu aplauze, peste poarta dărîmată, am intrai pe teritoriul sanatoriului...

Ara ieşit de pe alee, am hrănit veveriţele, am ajuns pînă la frumoasa scară din parc. Ne-am întors încet înapoi.

Nu ştiu cum a venit vorba despre Stalin.

Am întrebat :

— Gheorghi Konstantînovici. cum s-a putut întimpla ca, după tot ce aţi făcut, Stalin să vă trimită la Odessa şi apoi la Sverdlovsk ?

Jukov a răspuns calm :

— Îmi invidia gloria. Iar Beria îi stimula cum putea acest sentiment. Şi-au amintit şi de înclinaţia mea de a-i obiecta lui Stalin.

— Şi i-aţi iertat lui Stalin faptul că a fost atît de nedrept cu dumneavoastră ?

— Mi-am scos pur şi simplu asta din memorie. A făcut nişte paşi spre împăcare : am devenit din nou membru supleant al C.C., m-a trimis într-o vizită în Polonia. Gred că vroia să mă numească ministru al apărării, dar n-a avut timp, l-a împiedicat moartea.

— Dar Hruşciov de ce v-a înlăturat din funcţia de ministru al Apărării ?

— Asta se temea pur şi simplu de concurenţă. A fost un moment cînd s-a clătinat *, iar eu i-am asigurat sprijinul armatei. Atunci mi-a mulţumit sincer, dar concluzia la care a ajuns a fost cu totul alta : dar dacă-mi va trece prin minte să-i iau locul ? Pe atunci, generalul Eisenho- wer devenise preşedintele S.U.A., iar Hruşciov, probabil, credea că visez şi eu să devin şef de stat. Fals ! N-am dorit niciodată puterea de stat. Sînt militar şi armata e meseria mea.

S-a încruntat. A urmat un lung moment de tăcere.

— ³Desigur, şi eu, ca oricc orn, am avut' greşeli şi lipsuri în muncă. Nu se poate fără asta. Dar n-am fost niciodată împotriva existenţei departamentelor politice în Armata Sovietică. Cuvîntul' partidului a fost totdeauna iege pentru mine personal. Putea fi vorba de anumiţi oameni care nu-şi îndeplineau bine obligaţiile, inclusiv de locţiitori ai comandantului pentru problemele politice. Erau destui din ăştia.

Pe alee apăruse o veveriţă ; stînd pe lăbuţele din spate, mînca repede o alună, ţinînd-o ca un om cu lăbuţele din faţă.

Gheorghi Konstantinovici a zîmbit :

— Ce ciudată e viaţa ! Haideţi să vă povestesc mai bine cum m-au primit în societatea literară ,.Mark Twain".

A venit o scrisoare :

„Stimate mister Jukov,

Ne-aţi face o mare cinste dacă ne-aţi accepta propunerea de a deveni membru al societăţii noastre, ai cărei membri de onoare sînt F. Roosevelt, W. Churchill şi alte mari personalităţi politice şi militare din diferite ţări ale lumii".

I-am dat scrisoarea lui Molotov.

— O vom examina, mi-a spus el.

* G. K. Jukov avea în vedere poziţia lui Malenkov, Molotov.. Kaganovici ş. a. împotriva cursului Congresului XX al P.C.U.S Acest grup antipartinic a fost scos din Prezidiul C.C, şi din C.C. al P.C.U.S., la plenara din iunie li)57 – n. red. ruse.

Au trecut cîteva luni. Eu tac, ei tac. În timpul vizitei în Polonia, l-am întrebat pe Molotov :

— Cum rămîne cu societatea „Mark Twain" ?

— Păi, i-am refuzat şi le-am scris : „Prezidiul Sovietului Suprem al „U.R.S.S. a examinat invitaţia pe care aţi adresat-o mareşalului Jukov de a deveni membru al societăţii «Mark Twain». întrucît mareşalul Jukov este • om de stat, iar oamenii de stat în U.R.S.S. nu sînt membri ai societăţilor literare, el nu poate primi propunerea dumneavoastră". Uite aşa !

7

La 2 decembrie 1966, la a 70-a aniversare a zilei de naştere a lui Gheorghi Konstantinovici, am venit pe zi, înainte de începerea festivităţilor, să-l felicităm pe mareşal, în apartamentul său de pe strada Alexei Tolstoi din Moscova. Era cu .noi şi un fotoreporter.

Gheorghi Konstantinovici manifesta o dispoziţie excelentă, glumea, rîdea, glumea pe seama noastră, era foarte amabil şi ospitalier. Am hotărît să ne fotografiem ca amintire. Mareşalul era în civil. Ne-am fotografiat. Dar doream foarte mult să-l vedem în ziua aceea în uniforma militară, cu toată distincţiile.

Galina Alexandrovna mi-a dat haina şi, spre groaza mea, n-am putut s-o ţin în mîini, am scăpat-o jos,. 67 de ordine şi medalii sovietice şi străine, ■ cruci şi stele, cu

care fusese distins mareşalul, pentru imensa lui contribuţie la distrugerea fascismului, aproape că nu mai aveau loc pe haină.

Peste un an, Gheorghi Konstantinovici s-a internat într-un sanatoriu ; la numai cîteva zile de la aceasta a avut o congestie cerebrală foarte gravă.

Se însănătoşea lent. Mult timp n-a putut umbla fără. ajutorul cuiva, a avut permanent dureri îngrozitoare date de inflamarea nervului trigemen. Masajul, exerciţiile, gimnastica medicală îi ocupau acum cea mai mare parte a zilei. Mareşalul îndeplinea însă exact şi la timp toate prescripţiile medicilor.

Făcea multă gimnastică medicală. îşi mişca mîna, suferind enorm, încerca să meargă mult. Numai datorită voinţei sale extraordinare a reuşit să se întoarcă la viaţă şi la muncă.

Şi cartea tot nu ieşea.

Era de mult pregătită pentru cules, dar nu aveam aprobarea definitivă. În sfîrşit, ni s-a dat de înţeles că L. I. Brejnev ar dori ca mareşalul Jukov să-I pomenească în cartea sa. Necazul era însă că, în toţi anii războiului, ei nu se întîlniseră niciodată, pe nici unul din fronturi. Cum să facem ? Şi atunci s-a găsit o „soluţie". Aflîndu-se Engă Novorossiisk, mareşalul Jukov s-ar fi dus, pasămite, să se consulte cu colonelul Brejnev, dar, din păcate, acela nu se afla acolo. „Un om deştept va înţelege", a spus mareşalul cu un zîmbet amar. Această frază stupidă a fost inclusă în toate ediţiile *Amintirilor şi reflecţiilor,* de la prima pînă la a şasea, inclusiv, precum şi în ediţiile în limbi străine. Numai în ediţia a şaptea, ea a fost eliminată.

Într-o noapte, directorul editurii mi-a telefonat aeasă :

— Du-te imediat la mareşal şi adu un exemplar semnat, cu ultimele modificări. Mîine dimineaţă, Brejnev va vedea personal manuscrisul...

Telefonez la vila lui G. K. Jukov. Mult timp nu răspunde nimeni. În sfîrşit, ridică receptorul Galina Alexandrovna. Îi relatez situaţia.

— Veniţi, desigur. îl trezesc chiar acum pe Gheorghi Konstantinovici. Numai că am dat drumul la maşină..

:— Ajung eu cumva, cu maşina editurii. Doar poarta s-o deschideţi.

Pe întuneric beznă, am ajuns la Sosnovka.

Am luat manuscrisul şi am revenit la editură. Am stat acolo pînă dimineaţa, marcînd paginile cele mai semnificative ale cărţii.

La ora 9, manuscrisul a fost prezentat. La orele 12 s-a primit aprobarea pentru publicarea cărţii.

Primul tiraj, de 100 000 exemplare, a fost scos de către tipografia ziarului „Pravda". Bunul de tipar s-a dat la 24 decembrie 1968. în acelaşi timp, la Combinatul poligrafic Kalinin se tipăreau ilustraţiile. Trebuia să fiu şi colo, şi dincolo. Era o iarnă extrem de geroasă – minus 30 de grade. în trenul electric era foarte frig, iar hotelul din Kalinin era umed şi lipsit de eoni ort. Dar aproape că nici nu ajungeam acolo ; mai tot timpul eram în tipografie.

îmi amintesc că, încă înainte de a începe activitatea în tipografie, am spus muncitorilor că mareşalul Jukov este bolnav şi că este foarte important să scoatem cartea cît mai repede.

— O să lucrăm ziua şi noaptea ! a spus unul dintre tipografi. Noi am luptat cu Jukov împotriva fasciştilor, sîntem gata să lucrăm în trei schimburi, chiâr şi gratis !

Era o zi friguroasă de martie, cînd primele exemplare au apărut pe banda rulantă. Am luat semnalul şi, slăpî- nindw-mi emoţia – mi se tăiase răsuflarea – m-am îndreptat spre ieşire. Bucuroşi, se felicitau cu toţii. îşi strîngeau mîinile, îşi ştergeau pe ascuns lacrimile.

De acolo am plecat direct la Sosnovka. Gheorghi Konstantinovici a luat cartea în mînă, a pus-o pe masă, a privit-o îndelung în tăcere...

Cartea a avut un succes nemaipomenit. Pe supracoperla ediţiei vest-germane era scris cu litere roşii mari : ..Unul din cele mai mari documente ale epocii noastre".

Pcnlru prima dată, însă. aşa cum dorise Jukov, cartea a apărut în limba rusă. în U.R.S.S. Spre sfîrşitul lui aprilie 1969, ea a intrai în librăriile Moscovei. Succesul ei în ţara noastră a fost uriaş.

întreaga familie a mareşalului se ocupa de sacii cu scrisori primire de la cititori.

Gheorghi Konstantinovici era foarte mulţumit. întinerise din nou, devenise mult mai vioi. Succesul cărţii era încheierea datoriei sale faţă de popor, faţă de istorie şi-i dădea noi forţe de viaţă, îl însufleţea.

Mareşalul a trecui chiar în vara anului 1969 la pregătirea celei de-a doua ediţii.

La prima vedere, cea de-a doua ediţie a cărţii *Amintiri şi reflecţii* nu diferă prea mult de prima. în realitate, însă, textul a fost supus modificărilor şi completărilor, înainte de toate, autorul însuşi a mai scris trei noi capitole ': ,.Marele Cartier General al Comandamentului Suprem", „Lichidarea poziţiei inamicului la Elnea", „Bătălia pentru Leningrad" şi a refăcut considerabil „Postfaţa". în plus, în toate capitolele cărţii au fost introduse date noi, documente, descrieri mai ample ale autorului cu privire la diferite perioade ale războiului. Cartea s-a mărit, formînd două volume.

în faţa mea stau caietele nu prea mari, învelite în coperţi albastre. Sînt capitolele separate ale primei ediţii. Aici, cu scrisul ordonat al mareşalului Jukov, sînt introduse aproape pe fiecare pagină modificări şi completări, ca şi unele adausuri, bătute la maşină.

Lucrînd la capitolul privind Marele Cartier General, G.K. Jukov mi-a trimis următoarea scrisoare, drept răspuns la întrebările editurii :

„Anna Davîdovna,

Studiind propunerile, consider potrivit să fac unele observaţii.

1. Cartea mea, *Amintiri şi reflecţii,* are în vedere doar amintiri personale şi reflecţii în legătură cu acestea. Ea este destinată unui public larg. în proiectul capitolului - Marele Cartier General al Comandamentului Suprem» am respectat aceeaşi conduită.

Nu consider oportun să vorbesc mai pe larg despre activitatea Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. Propunerea de a lua de la alte capitole materiale privind anumite aspecte ale activităţii Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem este, desigur, tehtantă ; s-ar îmbogăţi acest capitol, dar ar fi sărăcite, în acelaşi timp, foarte serios, celelalte capitole. De aceea, nu trebuie să facem asta.

La punctul doi, mi se propune să tratez mai pe

larg problemele activităţii Marelui Cartier General în ordinea lor cronologică. Nu trebuie făcut aşa ceva în cartea mea. Cum a acţionat Marele Cartier General la începutul războiului, cînd şeful acestuia a fost S.K. .Timoşenko, este prezentat suficient în capitolul «începutul războiului». în acest capitol se face, de asemenea, critica hotă-

rîrilor, atît a celor adoptate, cît şi a celor neadoptate. Nu a existat o hotărîre specială a Marelui Cartier General privind apărarea strategică. .Aceasta s-a impus ca urmare a apariţiei unei situaţii nefavorabile pentru noi pe toate direcţiile operativ-strategice. Procesul de adoptare a hotărârilor Marelui Cartier General n-a fost mereu acelaşi

.Fiecare din hotărîrile sale decurgea din situaţia creata şi din posibilităţile existente.

Nu obiectez dacă despre adest aspect vom da ceva suplimentar, însoţit de documente istorice interesante.

La punctul trei, rni se propune să tratez problema previziunii.

Personal, datorită stării sănătăţii, .nu pot trata mai detaliat această problemă acum, decît am făcut-o în carte. 21.02.1973 Jukov".

Deşi, de fapt, n-a acceptat nici una din propunerile redactorului de specialitate, acestea l-au făcut să reflecteze. Peste zece-zile, a trimis, un nou material important, mărind la aproape dublu volumul acestui capitol.

La 23 aprilie 1974, mareşalul Jukov a semnat bunul de tipar şi macheta ilustraţiilor ediţiei a doua. În ziua aceea a ţinut pentru ultima dată în mînă lucrarea, opera sa de mai mulţi ani.

Dar să ne întoarcem puţin în urmă. ~

8

În martie 1971 s-au deschis lucrările Congresului al XXIV-lea al P.C.U.S. Mareşalul Jukov fusese ales delegat din partea regiunii Moscova. Şi-a făcut o uniformă nouă. Era. emoţionat. îşi aduna forţele.

S-a întîmplat', însă, ceva neaşteptat. Galinei Alexandrovna i s-a refuzat invitaţia. Atunci, fără să stea pe gînduri, i-a telefonat luiL.I. Brejnev.

A urmat o întrebare stranie :

— Nu cumva mareşalul are de gînd, într-adevăr, să vină la Congres ? .

. —• Dar a fost ales delegat !

— Ştiu acest lucru. Este însă o sarcină prea grea pentru starea în care se află. Patru ore la rînd să se ridice în picioare şi să se aşeze ! Eu însumi nu m-aş duce, glumi Brejnev, dar e necesar. ***Nu l-aş sfătui.***

§ ~ Mareşalul Jukov, v«l. H

— Dar Gheorghi Konstantinovici doreşte să fie la Congres. Pentru el, aceasta este ultima lui datorie faţă de patrie. Şr apoi, însuşi faptul prezenţei la Congres are pentru el semnificaţia unei reabilitări.

— Faptul că a fost ales delegat, a spus sentenţios Brejnev, reprezintă recunoaşterea şi reabilitarea lui.

— Abia am pus receptorul în furcă, povestea Galina Alexandrovna, şi a început pelerinajul. Au venit medicii- curanţi şi tot felul.de persoane cu munci de răspundere. Cu toţii se străduiau să-l convir^gă pe Gheorghi Konstan-
. tinovici să nu meargă la congres, „să aibă grijă de sănătatea lui". N-a obiectat. A înţeles totul.

La 30 martie,, orele 12. Galina Alexandrovna m-a chcmat la locuinţa lor din Moscova, de pe stuada Alexei Tolstoi.

Veniseră la Moscova, de la vilă, cu o zi înainte. Pregătiseră totul. Jukov era emoţionat, îşi aduna forţele pentru a doua zi, care se anunţa grea.

După convorbirea telefonică avută de Galina Alexandrovna cu Brejnev a fost foarte amărît, mult timp nu şi-a putut reveni.

Mi-a rămas întipărită pe retină următoarea imagine din apartament : pe fotoliul din sufragerie era noua uniformă, a mareşalului, cu toate distincţiile ; ghetele uşoare, noi. şi o serie de alte lucruri, păreau foarte triste. Mareşalul. în haina de casă, stătea în fotoliu şi privea pe fereastră, undeva în zare, foarte amărît. Era tras la faţă, îmbătrînit dintr-o dată. i

— Am vrut să merg la congres. Doar era pentru ultima dată în viaţă. Dar nu mi-a fost dat.

Buzele i-au tremurat, pe faţă i s-a prelins încet o singură lacrimă. Nu văzusem şi nu aveam - sa mai văd niciodată lacrimi în ochii lui. Nici în ceasul cel mai groaznic – despărţirea de soţia iubită.

De-abia l-am liniştit. N-a urmărit însă la televizor transmiterea raportului. ,,Am să citesc mîine în ziare".

M-a întrebat calm de treburile noastre. Era în ţoi pregătirea ediţiei a doua. Am făcut în acest scop o sclecţie din observaţiile şi propunerile cititorilor.„ Aceştia îi exprimau autorului profunda' lor recunoş.- tinţă pentru opera sa, erau gata să-şi împărtăşească propriile lor amintiri despre război, să acorde ajutor. Aceste scrisori extrem de sincere l-au ajutat pe Gheorghi Konstantinovici să-şi recapete calmul.

Fără să-şi dea seama, cititorii l-au sprijinit enorm pe mareşal în clipe grele.

Ultimul an şi jumătate din viaţa lui Gheorghi Konstan- .tinovici a fost extrem de greu. Se simţea rău. Tot mai proastă era şi starea sănătăţii Galinei Alexandrovna. -

Munca pentru ediţia a doua a' cărţii se desfăşura într-o stare de tensiune. Văzînd că termenul de apariţie a cărţii întîrzie, Gheorghi Konstantinovici se agita, era irascibil.

Galina Alexandrovna trebuia să se interneze în spital. Se.schimbase foarte mult, ochii i se înfundaseră în orbite. Era în ei o durere profundă, nesfîrşită ! Cit timp Gheorghi Konstantinovici s-a odihnit după o procedură medicală, am stat la patul ei. Mi-am amintit cum, la Kislovodsk, am urcat împreună cu Galina Alexandrovna şi prietena ei la „Templul aerului". Era o zi minunată, cu un cer albastru nesfîrşit deasupra capului, cu un aer pur, cristalin, aşa cum poate fi numai la Kislovodsk. li era rău. Nu-i mai ajungea aerul.

M-a privit cu tristeţe spunînd :

— Să n-o părăsiţi pe Maşa ! Mă internez acum în spital şi nu mai ies de acolo.

— Ei asta-i, Galina Alexandrovna ! Ce vorbă-i asta ! Totul va fi bine, vă veţi însănătoşi şi vom merge din nou împreună la Kislovodsk.

'— Nu, a spus ea categoric. N-o să mai merg nicăieri... Ce va face Gheorghi fără mine ? Dar Maşa ?

Aceasta a fost ultima noastră întîlnire. La 13 noiembrie. a încetat din viaţă. Avea doar 46 de ani.

Locotenent-colonel în serviciul medical, a fost înmormîntată la Cimitirul Novodevicii, cu toate onorurile militare.

Gheorghi Konstantinovici n-a putut asista decît la adunarea de doliu de la spitalul Kunţevo. Stăteam la intrare. A venit o „Ceaikă", din care cu greu a ieşit Gheorghi Konstantinovici, susţinut de ambele părţi de I.H. Bagramean şi I.I. Fediuninski.

Era groaznic să-i priveşti faţa...

Pierderea soţiei iubite a fost pentru el o lovitură insuportabilă, ' care i-a grăbit sfîrşitul. A mai trăit doar o jumătate de an.

Dar a doua zi după înmormîntare, Gheorghi Konstantinovici ne-a trimis un material... În toate acele zile groaznice, el lucrase !

Îmi amintesc că în acel an primăvara a sosit tîrziu. La mijlocul lui aprilie, în Podmoskovie era încă zăpadă. Dimineţile erau geroase, cu cerul închis. Într-una din aceste zile reci, neplăcute, am venit pentru ultima dată la Sosnovka.

Casa părea pustie, era foarte trist. Am ieşit în grădină. Gheorghi Konstantinovici îmi dădea calm şi liniştit indicaţii cu privire la capitolele cărţii. Deodată s-a auzit strigătul ascuţit al unei păsări rotind deasupra unui pin. Mareşalul a ridicat capul, a ascultat şi a spus :

— Iată, au venit şi păsările !

Ne-am luat rămas bun. Pe alee, am întors capul. Era acolo, pe bancă, surprinzător de drept. Trăsăturile sculptate ale feţei, parcă ar fi fost opera unui artist plastic. Buzele strînse/mişcarea încăpăţînată a capului denotau aceeaşi forţă de nezdruncinat. Era conducătorul de oşti !

G L O S A R

ALEXANDER. Harold Rupert Leofric George, conte Alexandcr de Tunis (1!l91—1969), feldmareşal brilanic (1944). In timpul celui de-al doilea război mondial a condus retragerile de la Dunker- que (1S4P) şi din Birmania (1942). In august 1942 a fost numit comandantul forţelor britanice în Orientul Mijlociu. In ,1943 a comandat forţele aliate care au cucerit Sicilia. în acelaşi an a fost învestit comandant al forţelor aliate implicate în operaţiunile militare din Mediterana. în 1946 a fost numit guvernator general al Canadei, rămînînd în acest post pînă în 1952. După război, într- un guvern condus de Winston Churchtl, a ocupat postul de ministru de război (1952—1954).

ALKŞNIS (ASTROV), Iaţiov Ivanovici (1897—1938), comandant de armată de rangul,II (1935). În armata sovietică din 1919! Participant la războiul civil. A comandat o divizie de puşcaşi. Din 1926 – locţiitor al şefului, iar între J931—1937 – şef al Forţelor militare aeriene ale Armatei Sovietice şi membru al Consiliului Militar Revoluţionar al U.R.S.S. Din 1937 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare. însărcinat cu probleinele aviaţiei

.ANTONOV, Alexei Innokientevici (1996—1962), general de armată (1943). în armata sovietică din li)19. A participat la războiul civil, A terminat Academia Militară „M. V. Frunze“ (1931) şi Academia Militară de Stat Major (1937). In perioada interbelică a fost locţiitor şi şef al statului major al unor regiuni militare. A funcţionat ca profesor la Academia Militară. în timpul celui de-al doilea război -mondial – şef de stat-major al fronturilor de Sud, Nord-Cauca- zian şi Transcaucazian, Din 1942 – prim adjunct al şefului Marelui Stat Major şi şef al Direcţiei operative (pînă în 1943). Din 1945 – şef al Marelui Stat Major. In 1^*6—1948 şi 1954 —1955 – prim adjunct al şefului Marelui Stat Major, tntre 1955— 1962 şef al statului major al Forţelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia. Decorat cu ordinul „Victoria”.

APAJNAŞENKO, Iosif Rodionovici (1890—1943), general de armată (1941). In armata sovietică din 1918. In războiul civil – comandant de divizie de cavalerie şi, ulterior, comandant de corp de armată. Din 1935 – locţiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1938 – comandant al Regiunii militare Asia Centrală. Din ianuarie

1941 – comandant al Frontului din Extremul Orient. Din 1943 – locţiitor al comandantului Frontului Voronej.
BAGRAMEAN, Ivan Hristoforovici (1897—1982), mareşal al Uniunii Sovietice (1955). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1977). în urmata sovietică din 1920. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze-' . (1934) şi Academia Militară de Stat Major (1938). în timpul celui de-al doilea război mondial – şeful secţiei operaţii, adjunct de şei' de stat-major şi şef de stat-major al Frontului Sud-Vest. Din 1943 – comandantul Frontului baltic. Din 1945 — comandantul Frontului 3 bielorus. După război – comandantul Regiunii militare Pribaltica, adjunct'al ministrului Apărării, şeful Academiei Militare de Stat Major.
BATIŢKI, Pa vel Fiodorovici (1910—?), mareşal al Uniunii Sovietice. (1908). Erou al Uniunii Sovietice (19G5). În armata sovietică din 1924. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze” (1938) şi Academia Militară de Stat Major (1948). În cel de-al doilea război mondial a l'osl .comandant de divizie, apoi de corp de armată. După război a ocupat tunel ii importante în conducerea armatei, printre care cea de prim-locţntor al şefului Marelui Stat Major ; iulie 1906 şi 1978 a fost comandantul apărării antiaeriene şi adjunct al ministrului Apărării.
BELOV, Ivan Panlilovici (1803—1938), comandant de armată de rangul I' (1935). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat cursurile academice superioare ale Academiei Marelui Slat Major (1923). După război – comandant de divizie, de corp.de armată. In 1927—1938 — comandant al unor rcgiunumilitare.
BELOV. ravel'Alexeevici (1897—1962). general-colonel (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armata sovietiçă din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze” (1933). În cel de-al doilea război mondial a fost comandant de corp de armată şi a comandat Armata fii. Din 1945 – comandant al unor regiuni militare.
BENEŞ. Ëdvard (1884—1948). om de stat cehoslovac. Absolvent al Facultăţii de Litere a Universităţii din Praga. îşi continuă studiile la Paris şi Dijon. În 1908 îşi ia doctoratul în drept. În H)09 e numit profesor de economie politică la Academia Comercială din Praga. În 1912 —, conferenţiar, iar în 1922 – profesor de sociologie la Universitatea din Praga. Colaborator apropiat al lui Masaryk. în 1915, la Paris, devine secretar general al Consiliului Naţional Cehoslovac, recunoscut de către Aliaţi, în 1918, ca guvern provizoriu cehoslovac. Ministru de externe (1918—1935). Ca ministru de externe a condus delegaţia cehoslovacă'la Conferinţa de pace (1919—1920). Prim-ministru (1921—1922). în 1923 a fost ales membru al Consiliului Societăţii Naţiunilor. A fost reales în aceeaşi calitate în 1927. Preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor în 1935. Unul dintre creatorii Micii înţelegeri. În 1935, odată cu retragerea lui Masaryk, devine preşedinte al Republicii Cehoslovace. Demisionează în 1938 după acordurile de la München. Profesor de filosofie la Universitatea din Chicago. Se reîntoarce în Europa. în 1940, la Londra, devine preşedintele guvernului cehoslovac în exil. Se întoarce în ţară în 1945. Con-

stituie un guvern cu participarea comuniştilor şi a necomuniştilor. Este reales preşedinte al ţării. în 1948 cedează presiunii comuniste şi legalizează astfel „lovitura de la Praga" care permite comuniştilor să pună mîna pe putere.

BERIA, Lavrenti Pavlovici (1899—1953), om politic sovietic. Prim-secretar al Partidului Comunist din Georgia (1921 – 1931). 1938 – adjunct al unei direcţii din N.K.V.D., al cărui şef devine în 1942 ; ministru al Securităţii statului şi ministru de interne ; este primul ministru de interne sovietic care devine membru al Biroului Politic ; mareşal al Uniunii Sovietice (1945). După moartea lui Stalin (martie 1953), în calitate de ministru de interne, dar şi de prim viceprim-ministru face parte, împreună cu Malenkov şi Molotov, din triumviratul aflat la conducerea U.R.S.S. ; este arestat în 1953 şi executat pentru crimele, comise.

BLIUHER, Vasili Konstantinovici (1890—1938), mareşal al Uniunii Sovietice (1935). în armata sovietică din W18. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A ocupat diferite funcţii de conducere în armată. In anii 1921—1922 a fost ministru de război şi comandant şef al Armatei revoluţionare din Orientul îndepărtat ; consilier principal pe lîngă forţele revoluţionare chineze ; în 1938 – comandant al Frontului din Orientul îndepărtat.

BOCK, Fedor von (1880—1945). Feldmareşal german (1940). în 1938 este numit în fruntea trupelor însărcinate cu invadarea Austriei. Comandantul Grupului de armate „Nord" în Polonia (1939) şi al Grupului de armate „B" în Franţa (1940) ; după campania din Franţa este avansat feldmareşal ; în 1941 (iunie-decembrie) se află în fruntea Grupului de armate „Centru", pentru ca, din decembrie 1941, pînă în iulie 1942, să comande Grupul de armate „Sud" şi Grupul de armate „A" pe frontul germano-sovietic ; eşecul în bătălia pentru Moscova duce la destituirea lui de către Hitler. Rechemat, în cea de a doua parte a anului 1942, conduce operaţiunile germane pe frontul Nord-Caucazian ; dezacordurile cu Hitler în legătură cu situaţia aventuristă a trupelor germane de la Stalingrad duc la înlăturarea sa definitivă în noiembrie 1942.

BOGDANOV, Semion Ilici (1894—1960>, mareşal al trupelor de blindate (1945). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară pentru trupele mecanizate şi motorizate (1936). în cel de-al doilea război mondial – comandant al unei divizii de tancuri apoi comandant de armată ; din 1942 – comandant al Armatei 2 tancuri. După război, conduce Grupul de trupe blindate şi mecanizate al armatei sovietice în Germania; Prim-locţiitor, iar din 1948 – comandant al trupelor blindate şi mecanizate. Din 1953 – comandant al trupelor mecanizate. între 1954—1956 – şeful Academiei Militare pentru trupele blindate şi mecanizate.

BRAUCHITSCH. Walter von (1881—1948). Feldmareşal german (1940). Comandant de artilerie al Reichswehr-ului în 1932. Comandant şef al armatei terestre între 1938—1941. A avut un rol important în elaborarea planurilor agresive de obţinere a dominaţiei mondiale de către Germania fascistă. Este unul dintre iniţiatorii planului „Barbarossa". A condus operaţiunile armatelor hitleriste în Polonia, Franţa, Balcani şi, pentru o scurtă perioadă, în U.R.S.S. In decembrie 1941, a fost destituit de Hitler ca urmare

a esecului trupelor germane lîngă Moscova. A fost luat prizonier în 1945.
BREJNEV, Leonid Ilici (1906—1982), om politic sovietic. Membru al Prezidiului (1957—1966) şi dl Biroului Politic (1966—1982) al C.C. al P.C.U.S. ; prim-secretar (1964—1966) şi secretar general (1966—1982) al C.C. al P.C.U.S. Preşedinte (1960—1964) şi (1977 — 1982) al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (şef al statului ; între 1964 şi 1967, membru al Prezidiului). Mareşal al Uniunii Sovietice (1^76) şi comandant suprem al forţelor armate (1977— 1982). în anii celui de-al doilea război mondial, a activat în cadrul armatei sovietice, îndeplinind funcţiile de şef al secţiei politice a Armatei 18 şi şef al direcţiei politice a Frontului 4 ucrainean. în' 1944 a fost avansat general-maior. Distins de patru ori cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice (1966, 1976, 1978, 1981) şi cu ordinul „Victoria"
BUDIONNII, Semion Mihailovici (1883—1973), mareşal al Uniunii Sovietice (1935). De trei ori Erou al Uniunii Sovietice (1958, 1963, 1968). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul ruso-japonez şi la primul război mondial. În timpul războiului civil a comandat Armata 1 de cavalerie. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1932). Locţiitor şi comandant al unei regiuni militare. Locţiitor şi prim-locţiitor al comisarului apărării. În timpul celui de-al doilea război mondial – membru al Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem ; comandant al grupului de armate din rezerva Marelui Cartier General; comandantul trupelor direcţiei Sud-Vest ; comandant al Frontului de Rezervă ; comandant şef al trupelor direcţiei Nord-Caucaziene ; comandant al Frontului Nord-Caucazian ; din 1943 – comandantul trupelor de cavalerie ale armatei sovietice şi membru al Comitetului Militar Superior al Comisariatului Poporului pentru Apărare.
BULGANIN, Nikolai Alexandrovici (1895—1975), om de stat, dt partid şi militar, sovietic. General-colonel (1958) ; mareşal al Uniunii Sovietice (1947—1958). În cel de-al doilea război mondial – membru al consiliilor militare ale fronturilor Vest, 2 baltic şi 1 bielorus. Din 1944 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare şi membru al Comitetului de Stat al Apărării (G.O.K.O.). Din 1946 – adjunct al ministrului Forţelor Armate ; din 1947 – ministru al Forţelor Armate şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri ; din 1953 – ministrù .al apărării şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri ; între 1955—1958 a exercitat funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri.
BUSCH, Ernst (1885—1945), feldmareşal german (1943). Comandant al unor armate în operaţiunile trupelor hitleriste împotriva Poloniei şi Franţei. în 1941 a condus succesiv Grupul de armate „Nord" şi Grupul de armate „Centru" în U.R.S,S. în 1945 a comandat forţele armate care s-âu opus trupelor conduse de feldmareşalul Montgomery în nord-vestul Germaniei. A făcut parte din efemerul guvern'al amiralului Karl Donitz.
CERNIAHOVSKI, Ivan Danilovici (1906—1945), general de armată (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1943, 1944). în armata sovietică din 1924. Din 1936 – şef al statului major, apoi comandant al unui batalion ele tancuri. Din 1938 – comandant al unui regiment de tancuri, apoi locţiitor al comandantului şi comandant al unei divizii de tancuri. în cel de-al doilea război

mondial a fost comandant al unei divizii „de tancuri, comandant de corp de armată, apoi comandant al Armatei 60, comandant al Frontului de Vest şi al Frontului 3 bielorus.
CHURCHILL, Sir Winston Leonard Spencer (1374—1965). Om politic britanic. La început liberal (1904—1924), apoi conservator : lider al Partidului Conservator (1940—1955) ; ministru în repetate rînduri ; ca ministru de război (1919—1921), a avut un rol important în organizarea intervenţiei împotriva Rusiei Sovietice. Prim-ministru al guvernului în timpul celui de-al doilea război mondial (1940—1945). Unul dintre iniţiatorii coaliţiei antihitleriste ; a participat la conferinţele tripartite ale şefilor de stat şi de guvern ai Marii Britanii, S.U.A. şi U.R.S.S. de la Teheran, Ialta şi Potsdam ; după înfrîngerea statelor fasciste în cel de-al doilea război mondial, a fost unul dintre inspiratorii „războiului rec®”.
CISTIAKOV, Ivan Mihailovici (1900—1979), general-colonel (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil. În timpul celui de-al doilea război mondial – comandant de brigadă, de divizie şi de corp de armată. Din 1942 – comandant al Armatei 21 (din 1943 Armata 6 gardă), în timpul războiului cu Japonia (1945) a comandat Armata 25.
CISTIAKOV, Mihail Nikolaevici (1896—1980), mareşal de artilerie (1944). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul civil în calitate de comandant de pluton, de baterie, de divizion. După război a ocupat mai multe funcţii de comandă : din 1930 – comandant al unui corp de artilerie, locţiitor al inspectorului de artilerie al unei regiuni militare, şef al cursurilor pentru perfecţionarea corpului superior al armatei. În cel de-al doilea război mondial – şef al artileriei Frontului de Vest, al Armatei 34. Din decembrie 1941 – şef al Direcţiei de pregătire militară ; din 1943 – locţiitor al comandamentului artileriei armatei sovietice, în 1945 – comandant al artileriei trupelor sovietice din Extremul Orient. Din 1946 – locţiitor al comandantului artileriei Forţelor Armate ale Uniunii Sovietice.
CIUIKOV, Vasili Ivanovici (1900—1982), mareşal al Uniunii ¡Sovietica (1955). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). în armata sovietică din 1918. în timpul războiului civil a fost comandant de regiment. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze” (1925). în 1927 a fost trimis consilier militar în China, în războiul ruso-finlandez din .1939—1940 a comandat Armata 9. în al doilea război mondial a comandat Armata 1 de rezervă, grupul operativ al Armatei 64, iar din septembrie 1942 pînă la sfîrşitul războiului. Armata 62 (Armata 8 de gardă). După război a ocupat diferite funcţii militare de conducere,— locţiitor, prim- locţiilor şi, din 1949. comandantul grupului de armate sovietice din Germania : din 1960, comandantul trupelor de uscat şi adjunct al ministrului apărării. Între 1964—1972 – şef al Apărării Civile a U.R.S.S.
Conferinţa de la Potudam a şefilor de stat şi. guvern ai U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei (17 iulie,— 2 august 1945), consacrata reglementării situaţiei postbelice în Europa. Dezvoltînd hotărîrile Conferinţei de la Ialta, a formulat bazele politicii celor trei puteri în organizarea postbelică a Europei. Participanţii la Conferinţă au discutat o serie de probleme legate de Germania, au reafirmat şi au concretizat principiile demilitarizării complete a Germaniei, lichidării potenţialului industrialo-militar german, denazificării

Germaniei. Tot aici s-a ajuns la acordul cu privire la împărţirea Germa**niei** Şi a Berlinului în patru zone de ocupaţie în scopul facilitării denazificării, demilitarizării şi democratizării Germaniei, în acordurile de la Potsdam, o serie de prevederi reglementează probleme plrivirid reparaţiile datorate de Germania ţărilor cotropite şi unele probleme de graniţă. S-a hotărît, de asemenea, crearea ■ Consiliului Miniştrilor Afacerilor Externe, compus din reprezentanţii U.R.S.S., S.U.A., Angliei, Franţei şi Chinei, care avea ca sarcină elaborarea tratatelor de pace cu statele foste aliate ale Germaniei.

DENIKIN, Anton Ivanovici (1872—1947), general-locotenent (1916).[1] A terminat Academia de Stat Major (1899). A participat la primul război mondial. Unul dintre principalii conducători ai contrarevoluţiei albgardiste. Înfrînt de către Armata Roşie (1920).

DIBENKO, Pavel Efimovici (1889—1938), .comandant de armată de rangul II (1935). în armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară (1922). Participant la războiul civil în calitate de coman- dant de divizie şi comandant de armată. Din 1928 – comandant şi unor regiuni militare. Membru al Consiliului Militar Revoluţionar.

DUBOVOI, Ivan Naumovici (1896—1938), comandant de armată de rangul II (1935). Participant la Revoluţia din Octombrie şi la războiul civil în calitate de locţiitor al şefului statului major al Armatei 10. şef al statului major şi comandant al Armatei 1 ucrai- nene, comandant de divizie. Din 1924 – comandant al unei divizii de puşcaşi şi al unui corp de armată, locţiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1935 – comandant al unei regiuni militare.

EFREMOV, Mihail Grigorievici (1897—1942), general-locotenent (1940). în armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil în calitate de comandant de pluton, batalion, regiment, brigadă, divizie. A terminat Academia Militară Politică (1930) şi Academia Militară „M.V. Frunze" (1933). în perioada interbelică – comandant al unor divizii de puşcaşi, de corp de armată ; din 1937 – comandant al unor regiuni militare. Din 1941 – prim-adjunct al .Inspectoratului general al trupelor de infanterie. În cel de-al doilea război mondial a comandat Armata 21. Armata 10 şi Armata 33. A. fost locţiitor al comandantului Frontului Breansk.

EGOROV, Alexandr Ilici (1883—1939), mareşal al Uniunii Sovietice (1935). Participant la primul război mondial şi la războiul civil, 'în 1917 colonel. În armata sovictică din 191.8. în războiul civil a comandat armatele 9, 10 şi 14. A ocupat diferite funcţii militare de conducere ; a comandat fronturile de Sud şi de Sud-Vest ; a comandat Regiunile militare Kiev şi Petrograd. Din 1931 – şef al Statului .Major al' armatei sovietice: din 1935 – şef al Marelui Stat Major. În anii J9:i7—1938 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

EPIŞEV. Alexei Alexeevici (1908—?), general de armată (1962). Erou al Uniunii Sovietice (1978). în armata sovietică din 1930. A terminat Academia Militară de mecanizate şi motorizate (1938). în anii 1938—1943, a ocupat funcţii importante în aparatul de partid din armată. În 1943—1945 – membru al Consiliului Militar al

Armatei 40 şi al Armatei 38. Între 1946—1950 a fost secretar al C.C. al P.C. din Ucraina ; în anii 1950—1951 şi 1953—1955 a fos

tprim-secretar de partid al ţinutului Odessa ; în anii 1951—1953 – adjunct al ministrului Securităţii de Stat. în 1955—1962 – ambasador al U.R.S.S. în România şi Iugoslavia. Din 1962 – şef al Direcţiei Generale Politice a armatei sovietice.
ERIOMENKO, Andrei Ivanovici (1892—1970), mareşal al Uniunii Sovietice (1955). Erou al Uniunii Sovietice' (1944). în armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară ..M.V. Frunze" (1935). A participat la primul război mondial' şi la războiul civil. A îndeplinit funcţia de şef de stat-major al unei brigăzi de cavalerie, de loctntor al comandantului şi de comandant al unui regiment de cavalerie, comandant al unei divizii de cavalerie şi al u<?ui corn mecanizat. în cel de-al doilea război mondial a comandat ci leva fronturi (de Vest. Brear.sk. Sud-Est. Stalingrad. Sud, K'a- liuin. Baltic şi 4 ucrainean), precum şi armate.
FADEÎV, Aleksandr Aleksandrovici (1901—1956). scriitor sovietic rus. -Romane de factura eroica, evocmd războiul civil *(Infnngerea, Uws.v.l dintre udeqhi)* şi luata partizanilor sovietici în anii celui de-al doilea război mondial *(Tinara garda).*
FEDTUKINSKI. Iran Ivanovici (1900—1977). general de armată (19)5). Erou ai Uniunii Sovietice (1939). în armata sovietica din 19i9. A urmat cursurile academice superioare de pe lîngă Academia Militară de Stat Major (1948). în cel de-al doilea război' mondial a comandat Armata 32 şi Armata 42 : în octombrie (941 – Frontul Leningrad ; Armata 54 şi Armata 5 : din octombrie 1942 – loctntor al comandantului fronturilor Volhovsk. şi Breansk. Din 1943 a.comandat Armata 11 şi Armata 2. în anii 1948—1947 şi 19b4—liiBi) a comandat mai multe regiuni militare : între 1951—1954 – locţiitor şi prim-locţntor al comandantului şef al grupului de trupe sovietice din Germania.
FEDKO, Ivan Fiodorovici (1897—1939). Erou al războiului civil, comandant de armată de rangul I (1938). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. A absolvit Academia Militară (1922). După război a fost comandant de divizie şi.de corp de armată, şef al statului major şi locţiitor al comandantului unei regiuni" militare. Din 1931 '— comandant al Armatei caucaziene ; din 1938 – prim-adjunct al comisarului poporului pentru apărare.
FILATOV, Piotr Mihailovici (1893—1941), general-locotenent (1940). în armata sovietică din 1918. Participant Ia războiul civil în cfalitaie de comandant, de regiment. După război – locţiitor de comandant şi comandant de divizie, şef al şcolii de artilerie, comandant de corp de armată. A terminat Academia Militară. „M.V. Frunze" (1935). în cel d,e-al doilea război mondial <iunie- ** iulie 1941) a comandat Armata 13.
FRUNZE, Mihail Vasilievici (1885—1925), militant comunist şi comandant de armată sovietic. Unul dintre organizatorii Armatei Roşii, care, în perioada războiului civil, sub conducerea sa, a înfrînt armatele lui Kolceak şi Vranghel. Sub conducerea lui M.V. Frunze s-a aplicat yeforma militară (1924—1925). în anii 1924—1925 – locţiitor al preşedintelui şi preşedinte al Consiliului Militar Revoluţionar ; adjunct al comisarului poporului şi comisar al poporului pentru Armată şi Flotă ; în acelaşi timp, şef al Statului Major al armatei ; şeful Academiei Militare care îi poartă numele. Autor al unor lucrări privind problemele de ştiinţă militară sovietică şi doctrina militară sovietică.

GAI, Gaia Dmîtrievici (1887—1937), participant la războiul civil. În armata - sovietică 'din 1918. A terminat Academia Militară ,;,M.V. Frunze" (1927). După război – comandant de divizie, de corp de armată. Din 1929 – profesor la 'Academia Militară.
GANDHI, Indira Priyadarshini (1917—1984), om politic indian. „Fiica lui Jawaharlal Nehru. Lider al partidului Congresul Naţional Indian – Indira (din 1978 ; între 1JJ67—1978 al partidului Congresul Naţional Indian,). Prim-ministru (1966—1977 şi 1980—1934).
GANDHI, Mohandas K'aramchand (supranumit Mahatma, „suflet mare") (1869—1948), om politic indian. Conducător al luptei de eliberare naţională a Indiei. Lider (1919—1947) al partidului Congresul Naţional Indian. Promotor al principiului politic al „rezistenţei pasive", a organizat uriaşe campanii de nesupunere civilă împotriva colonialiştilor englezi.
GANDHI, Rajiv (1945—1991), om politic indian. Fiul Indirei Gandhi. Preşedinte al partidului Congresul Naţional Indian (I) (din 1984), prim-ministru al Indiei (1984—1989).
GOEBBELS, Joseph (1897—1945). Om politic fascist german. Unul dintre principalii criminali de război. A aderat la na'ţional-socialism în 1922. În 1926 este numit şef al organizaţiei N.S.D.A.P. din Berlin. 1926—1933 – conduce periodicul „Der Angriff". însărcinat cu conducerea serviciilor de propagandă ale N.S.D.A.P. în 1928, i s-a încredinţat de către Hitler acţiunea politică şi ideologică asupra poporului german în vederea aderării la obiectivele şi mijloacele regimului. Din 1933 pînă la moarte – ministru al Propagandei şi Informaţiilor. A manifestat o fidelitate absolută faţă de Hitler. În august 1944 a fost însărcinat cu conducerea „războiului total". S-a otrăvit împreună cu întreaga familie la 1 mai 1945.
GOLIKOV, Filip Ivanovici (1900—1980), mareşal al Uniunii Sovietice (1961). în armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1933). După 1931 – comandant de regiment, de divizie, de brigadă mecanizată, de corp mecanizat; adjunct al şefului Marelui Stat Major. în cel de-al doilea război mondial a fost comandant al armatelor 10 şi 4 de şoc, comandant al fronturilor Breansk şi Voronej. Din aprilie 1943, adjunct al comisarului poporului pentru apărare.
GOLUBEV, Konstantin Dimitrievici (1896—1966), general-locotenent (1942). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1926) şi Academia Militară de Stat Major (1938). În cel de-al doilea război mondial – comandant al Armatei 13 şi al Armatei 43 ; din 1944 – adjunct, apoi prim-adjunct al împuternicitului Consiliului de -Miniştri pentru problemele repatrierii cetăţenilor sovietici.' în 1949—1953 – profesor la Academia Militară de Stat Major.
GORODOVIKOV, Oka' Ivanovici (1879—1960), general-colonel (1940). Erou al Uniunii Sovietice (1958). In armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil în calitate de comandant de escadron, regiment, brigadă şi divizie. A comandat Armata 2 cavalerie. În perioada interbelică a ocupat diferite funcţii de conducere în armată. Din 1941 – inspector general şi comandant al cavaleriei Armatei Roşii. A condus formarea de unităţi şi mari

unităţi de cavalerie. În 1943—1947 – locţiitor al comandantului cavaleriei armatei sovietice.
GOVOROV, Leonid Aleksandrovici (1897—1955), mareşal al Uniunii Sovietice (1944), Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1920. A participat la războiul civil. A urmat Academia Militară „M.V. Frunze” (1983) şi Academia Militară de Stat Major (1938). În războiul sovieto-finlandez (1939—1940) – şef de stat- major al unei armate de artilerie. În 1940— locţiitor al inspectorului general al artileriei. În mai-iulie – şef al Academiei Militare „F.E. Dzerjinski”. În cel de-al doilea război mondial – şef al artileriei Direcţiei Vest, al Frontului de Rezervă, locţiitor al comandantului trupelor liniei de apărare Mojaisk, şef al artileriei Frontului de Vest, comandant al Armatei 5 ; din 1942 – al Frontului Leningrad ; în 1945 a coordonat, în acelaşi timp, Frontul 2 baltic şi Frontul 3 baltic. După război – adjunct al ministrului Forţelor Armate ; din 1948 – comandant al trupelor apărării antiaeriene ; din mai 1950 – adjunct al ministrului de război. Decorat cu ordinul „Victoria”.

'HALDER, Franz (1894—1972), general-colonel german (1940), A participat la primul război mondial. I-a succedat lui Beck ca şef al Marelui Stat Major al trupelor terestre (1938—1942) ; a contribuit activ la elaborarea planurilor de agresiune ale celui de-al treilea Reich împotriva U.R.S.S. şi a altor ţări. În dezacord cu Hitler în privinţa, operaţiunilor germane în Franţa şi U.R.S.S. (1940—1941), Haldei a fost, în cele din urmă, destituit în 1942. Arestat după compleiul din iulie 1944 împotriva lui Hitler, a încercat în zadar să se sinucidă ; a fost exclus din armată în 1945 ; a scăpat în mod neaştepiat de răzbunarea nazistă. 'HALEPSKI, Innokentii Andreevici'(1893—1938), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1918. În timpul războiului civil – comisar extraordinar pentru transmisiuni. Din 1920 – şef al direcţiei de transmisiuni a armatei. În anii 1924—1929 – şef al Direcţiei tehnico-militare. Din 1,929
— şef al Direcţiei motorizate şi mecanizate a Armatei. Din 1934 – şef al Direcţiei blindate. În 1932—1934 – membru al Consiliului Militar Revoluţionar al U.R.S.S. ; în 1937—1938 – comisar al poporului pentru transmisiuni.
HITLER, Adolf (pe numele adevărat Schicklgruber) (1889—1945). Om politic fascist german. Şeful Partidului Naţional-Socialist al Xvluncii din Germania (N.S.D.A.P.). Cancelar (din ianuarie 1933) şi conducător (Fiihrer) al statului german (din august 1934). Unul dintre creatorii doctrinei naziste *(Mein Kamf)*, întemeiată pe antidemocratism şi rasism. A instaurat în Germania o dictatură sîngeroasă, a promovat o politică externă agresivă, care a provocat declanşarea celui de-al doilea război mondial şi a supus aproape întreaga Europă unui regim de -teroare şi de exterminare. Spre sfîrşitul războiului, cînd zdrobirea Germaniei hitleriste devenise evidentă, s-a sinucis.
HRULEV, Andrei Vasilievici (1892—1962), general de armată (1943). În armata sovietică din 1918. în timpul războiului civil
— locţiitor şi şef al unei direcţii politice, comisar militar de divizie în Armata 1 cavalerie. După război – comisar militar de regiment, divizie, locţiitor al şefului direcţiei politice a unei regiuni militare etc. În cel de-al doilea război mondial – locţiitor al comisarului poporului pentru apărare şi şef al Direcţiei generale pentru ,spatele frontului ; 1942—1043 – comisar al poporului pentru Comunicaţii ; din mai 1343 -r- şef al Direcţiei generale pentru spatele frontului. Din 1946 – adjunct de ministru în cadrul a diferite ministere.
HRUŞCIO-V, Nikita Sergheevici (1894—1971),' om politic şi de stat sovietic. Participant la războiul civil. în timpul celui de-al doilea război mondial – general-locotenent (1943), membru al consiliilor militare ale fronturilor de Sud-Vest, Stalingrad, „de Sud-Est, Sud, Voronej, 1 ucrainean. Prim-secretar al ıC.C. al P.C.U.S. (1953—1964) şi prim-ministru al U.R.S.S. (1958—1964). ^ ,
IAKIR, Iona Emmanuilovici (1896—.1937), comandant de armată de rangul I (1935). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. Din 1923 – comandant de corp de armată ; şef al Direcţiei generale pentru învăţămîntul . militar din cadi'ul armatei ; comandant al unor regiuni militare (Ucraina, mai tîrziu Kiev). Din 1930 – membru al' Consiliului Militar Revoluţionar.

JODL, Alfred (1890-1946), general-colonel german (1944). Unul din principalii criminali de război fasciști. A participat la primul război mondial, apoi a făcut,parte din Statul Major al Ileichs-wehr-ului. Colonel în i935 ; în 1939 este numit șeful Biroului operații al O.K.W. (Comandamentul Suprem al Wehrmacht-ului), post pe care-l deține pînă în 1945, sub ordinele lui Keitel. În această calitate participă în mod direct la stabilirea planurilor de acțiune ale Wehrmacht-ului în timpul celui de-al doilea război mondial. Semnează la Reims, la 7 mai 1945, actul de capitulare al Germaniei hitleriste. A fost condamnat la moarte de către Tribunalul Militar Internațional de la Niirnberg.
KACIALOV, Vladimir Iakovlevici- (1890—1941), generai-locotenent (1940). .în» armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial Și la războiul civil, în care a fost șef de. stat-major al unei brigăzi de cavalerie, șef de stat-major al Armatei 2 cavalerie. A terminat Academia Militară „M. V. Frunze" (1935). După război – comandant al unei brigăzi .de cavalerie, al unei divizii și al unui corp de armată. În 1938—1940 – corrjanciant al unor regiuni militare. în cel de-al doilea război mondial – comandant al Armatei 28.
K AGA NO VI CI,- Lazar Moiseevici (1893—?). om politic sovietic. Secretar al Partidului Comunist din Ucraina (1925), secretar al C.C. al P.C.U.S. (1928), membru al Biroului Politic (1930). Comisar aî poporului pentru transporturi (1935), industria grea (1937), vicepreședinte al Consiliului Co_misarilor Poporului (1933). în timpul celui de-al doilea război mondial
— membru al Comitetului de Stat al Apărării și al consiliului militar al Frontului Nord-Caucazian. Din 1944 – vicepreședinte al 'Consiliului Comisarilor Poporului ; în 1947 – prim-secretar al P.C. din Ucraina ; din 1947 – vicepreședinte, iar din 1953 prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. în 1957
— membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. A fost acuzat de apartenență la un „grup-antipartinic", împreună cu Malenkov și Mdlotov, .și a" fost destituit din toate funcțiile sale în 1957.
KATUKOV, Mihail Efimovici (1900—1976), mareșal al trupelor blindate (1959). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). , în armata sovietică din 1919. A participat la războiul civil, în cel de-al dQilea război mondial a fost comandant al unei divizii de tancuri ; din ^942 – comandant al unui corp de armată ; din 1943 – comandant al Armatei 1 tancuri Cdin 1944 – Armata 1' de gardă). Din 1945 – comandant al trupelor unite de blindate și mecanizate al grupului de trupe sovietice în Germania.
KAZAKIEVICI, Emmanuil . Henricovici (1913—1962), scriitor ' sovietic. A publicat nuvele și romane pe tenia războiului, printre care : Doi *în stepă* (1948), *Primăvara* pe Oder (1949), *Caietul Albastru* (W61) etc.
KAZAKOV, Vasiii Ivanoviei (1898—1908), mareșal de artilerie (1955), Erou al Uniunii Sovietice (1945). Participant la războiul civil". A terminat Academia Militară „M. V. Frunze" (1934). în cel de-al doilea război mondial – comandant al artileriei Armatei 16 și al artileriei fronturilor Breansk, Don, Centru, 1 Bielorus. în perioada 1945—1950 – comandantul artileriei grupului de trupe

sovietice din Germania, apoi locţiitor, prim-locţiitor şi comandant al artileriei armatei sovietice.
KEITEL, Wilhelm (1882—1946), feldmareşal german (1940). Unul dintre principalii criminali de război nazişti. Participant la primul război mondial- în 1934 Werner von Blomberg, îl numeşte şef al Wehrmachtsamt-ului (Serviciul Apărării Naţionale, însărcinat cu coordonarea acţiunilor forţelor armate), în 1938, cînd Ilitler îl destituie pe Blomberg, Keitel este însărcinat cu conducerea »Marelui Stat Major, al Comandamentului-Suprem al Wehrmacht-ului (O.K.W.), avînd prerogativele unui ministru de război.' Devine astfel subordonatul direct a.1 lui Hitler, căruia îi execută necondiţionat directivele, adesea neagreate de statele majore ale diferitelor armate. Semnează la 8 mai 1945 capitularea celui de-al treilea' Reich. Tribunalul Militar Internaţional de la Nürnberg l-a condamnat la moarte.
KLEIST, Paul Ewald von (1881—1954), feldmareşal german (1943). Participant la primul război mondial. Unul dintre creatorii armatelor germane- de blindate. Părăseşte armata în 1938, dar este rechemat un an mai tirziu. Ar;e un rol important în agresiunea împotriva Poloniei (1939), Franţei (1940) şi Iugoslaviei (1941). în anii 1942—1944 a comandat Grupul de armate „A" de pe frontul germano-sovietic, în 1944, în fruntea unui grup de armate – Grupul „Ucraina de Sud" ■— cedează în faţa generalilor sovietici Mali- novski şi Tolbuhin şi este destituit de Hitler.

KONEV, Ivan Stepanovici (1897—1973}, mareşal al Uniunii Sovietice (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). în armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1934). După război – comandant de regiment, divizie, corp de armată, de armată, în 1940—1941 a condus unele regiuni militare. în al doilea război mondial a condus Armata 19, frunturile de Vest (septembrie-octombrie 1941, august 1942—februarie 1943), Kalinin (octombrie 1941-august 1942), Nord-Vest (din martie 1943), de Stepă (din iulie 1943), 2 ucrainean (din octombrie 1943), 1 ucrainean (mai 1944-mai 1945). S-a distins în bătăliile de la Smolensk, Moscova, Kursk, şi în operaţiunile Vistula-Oder, Berlin. Din august 1945 – comandant al Grupului central de armate ; între 1946—1950 şi 1955—1956 – comandant şef al trupelor de uscat ; adjunct şi prim-adjunct al ministrului apărării ; din 1956 – prim-adjunct al ministrului apărării şi comandant şef fii Forţelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia, între1961—1962 – comandant al -grupului de trupe sovietice în Germania. Decorat cu ordinul „Victoria".

KORK, Avgust Ivanovici (1887—1937), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară de Stat Major (1914). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. Din 1921 – comandant al unor regiuni militare ; din 1922 – comandant al Frontului din Turkes- tan ; în anii 1923—1925 – comandant al unei regiuni militare ; februarie-noiembrie 1925 – comandant al Armatei caucaziene, apoi din nou al unei regiuni militare. Din 1935 – şef al Academiei Militare „1V^. V. Frunze",..

KOZLOV, Dmitri Tlmofeevici (1896—1,967), general-locotenent (1943). În armata sovietică din 1918. A participat la primul, război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M. V. Frunze" (1928). După război – şef de stat-major şi comandant al unei divizii de infanterie ; comandant al Şcolii de infanterie din Kiev. În războiul sovieto-finlandez (1939—1940)
— comandant al unui corp de armată. în 1940—1941 – locţiitor al comandantului unei regiuni militare, şef al Direcţiei generale a Apărării Antiaeriene. În cel de-al doilea război mondial a comandat frunturile Transcaucazian, Caucazian şi din Crimeea, Armata 24 ; din octombrie 1942 – locţiitor al comandantului Frontului Voronej ; în mai-august 1943 – împuternicit al Marelui Cartier General pe Frontul Leningrad. Din august 1943 – locţiitor al comandantului Frontului de dincolo de Baikal. în perioada 1946—1954 – locţiitor al comandantului unor regiuni militare.

KUIBÎŞEV, Valeria'n Vladimirovici (1888—1935), om politic sovietic. A participat la Revoluţia din 1905—1907 ; în 1916—1917 a condus organizaţia bolşevicilor din Samara. Unul dintre conducătorii Armatei Roşii în războiul civil (1919—1920): Membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) al Uniunii Sovietice (1927—1935).

KULÎK, Grigori Ivanovici (1890—1950), mareşal al Uniunii Sovietice (1940). Erou al Uniunii Sovietice (1940). În armata sovietică din 1SÎ18. Participant la primuţ război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1932). în perioada

interbelică a ocupat diferite funcţii în conducerea armatei. În 1930 – comandant de divizie ; din 1932 – comandant de corp de armată : din 1937 – comandant al Direcţiei artileriei armatei sovietice : din 1939 – locţiitor al comisarului apărării şi şeful Direcţiei generale de artilerie. în cel de-al doilea război mondial
— comandant al Armatei 54 (august 1941) ; în aprilie-septembrie 1943 – comandant al Armatei , 4 de gardă; din ianuarie 1944
— locţiitor al şefului unei Direcţii generale a armatei. După' război – locţiitor al. comandantului unei regiuni milita^. A fost restabilit în gradul de mareşal, *po-st mortem*, în 1957.

KUTUZOV (GOLENIŞCEV-KUTUZOV). Mihail Ilarionovici. prinţ (1745— li:i3), feldmareşal rus (1812). Participant la războaiele ruso-turce din 1768—1774, 1787—1791 şi 1806—1812.. A condus una din armatele ruse înfrînte de Napoleon la Austerlitz (1805). A înfrînt decisiv pe turci la Ruşciuk, obligîndu-i să încheie pacea de la Bucureşti (1812). Comandant suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon I (1812).

KUZNEŢOV, Fiodor Izidorovici (1898—1961), general-colonel (1941). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1926). După război – comandant al Şcolii de infanterie, apoi profesor la Academia Militară „M.V. Frunze", locţiitor al comandantului unor regiuni militare. Participant la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). În 1940—1941 – şef al Academiei Militare a Marelui Stat Major, comandant al unor regiuni militare. În cel de-al doilea război mondial a comandat Frontul de Nord-Vest, apoi Armata 21, Frontul Central, Armata 51, a fost şef al statului major al Armatei 28, locţiitor al comandantului Frontului de Vest, comandant al Armatei 61. Din aprilie 1942
— şef al Academiei Militare' a Marelui Stat Major ; din august 1943 – locţiitor de comandant de front. în 1945—1948 – comandant al unei regiuni militare.

KUZNEŢOV, Vasili Ivanovici (1894—1964), general-colonel (1943). Erou al Uniunii Sovietice (1945). în armata sovietică din 1918. A participat la primul război mOndial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1935). După război
— comandant de regiment, divizie şi corp de armată. În cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 3, 21, -58, 1 de şoc, 63, 1 ele gardă. Din 1943 – locţiitor al comandantului Frontului 1 pribalt ic ; din 1945 – comandant al Armatei 3 de şoc.

LEVANDOVSKI, Mihail Karlovici (1890—1937), comandant de armată de rangul II (1935). A terminat Şcoala Militară de 1b Vladimir (1912). A participat la primul război mondial şi la războiul civil. în armata sovietică din 1910. După război – locţiitor al comandantului unei regiuni militare ; din 1924 – comandant al Frontului Turkestan, comandant al Armatei caucaziene ; din 1928
— şef al unei direcţii generale a armatei ; din 1929 – comandant al unei regiuni militare.

LOKTIONOV, Aleksandr Dmitrievici (1893—194'), **general-colonel** (1940). **Participant la primul război mondial şi la războiul civil. După război – comandant de divizie, comandant de corp de armată, locţiitor pentru problemele de aviaţie al comandantului** unei l

egiuni militare : în 1937—1939 – **şef al Forţelor Militare Aeriene.** În 1939—1940 - **adjunct al comisarului poporului** pentru

MAISKI, Ivan Mihăilovici (1884—?), diplomat sovietic, istoric, publicist. Membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. (1946). În 1902, pentru participare la activitatea revoluţionară a fost arestat, expulzat din Petersburg şi exilat la Omsk. În timpul revoluţiei din 19C5—1907 a participat la activitatea So.vietului deputaţilor muncitorilor din Saratov. în 1906, a fost arestat şi exilat în gubernia Tobolsk. în 1908 à emigrat în Elveţia ; pe urmă în Germania, în 1912 a absolvit Universitatea din München. A plecat apoi în Marea Britanie. După Revoluţia din Octombrie s-a întors în Rusia. în 1922 a intrat în activitatea diplomatică. între 1929—1932 a fost reprezentantul U.R.S.S. în Finlanda. în anii 1932—1943 a fost ambasador al U.R.S.S. în. Marea Britanie. A fost reprezentantul U.R.S.S. în Comitetul de neinterveniie în treburile spaniole (1936 —1939). Între 1943—1946 – adjunct al comisarului pentru afacerile externe. A luat parte la Conferinţa de la Ialta (1945) şi Potsdam (1945). Lucrări : *Germania şi războiul* (I9I6), *În lumea my.aiu «sindicale germane* (1917), *Mongolia în ajunul revoluţiei* (1960) : *Spania. 1808-^-1517, Amintirile unui ambasador sovietic* <1965) ; *Amintirile unui diplomat sovietic, 1925—1945* (1977).

MALENKOV, Gheorghi Maximilianovici (1902—?), om de stat sovietic. S-a bucurat de încredere din partea lui Stalin ; în 1943 – mnmbru al Biroului Politic şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. După moartea lui Stalin, i-a succedat acestuia la preşedinţia Consiliului de Miniştri (1953—1955). învinuit de Hri'-pCiov de a fi complotat împreună cu Kaganovici şi Molotov, a fost exclus, în iunie 1957, din toate funcţiile de partid şi de stat, iar ulterior chiar din partid (1961).

MALININ, Mihail Sergheevici (1899—1960), general de armată (1953). Erou al Uniunii Sovietice <1945). în armata sovietică din 1919. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1931). A participat la războiul civil. Din 1931 – şef de stat-major al unui regiment şi al unei brigăzi mecanizate. Din 1938 – activitate didactică. A participat la războiul sovieto-finlandez. în 1940 – şef de stat-major al unui corp de armată mecanizat. în cel de-al doilea război mondial – şef al statului-major al unei armate ; din 1942 – şef de stat-major al fronturilor Breansk, Don, Centru, bielorus şi 1 bielorus. Din 1945 – şef al statului-major al grupului de trupe sovietice din Germania ; în anii 1952—1960 – prim- locţiitor al şefului Marelui Stat Major.

MALINOVSKI, Rodion Iakovlevici (1898—1967), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1945, 1958). Participant la primul război mondial şi la războiul eivil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1930). A participat la războiul din Spania (1936—1939). în timpul celui de-al doilea război mondial – comandant al unui corp de armată, al Armatei 6, al Frontului de Sud, al Armatei 66. în octombrie- noiembrie 1942 – locţiitor al comandantului Frontului Voronej, apoi comandant al Armatei 2 de gardă. Talentul său de comandant s-a impus îndeosebi în februarie 1943 la conducerea fronturilor de Sud, Sud-Vest, 3 şi 2 ucrainean, iar în iulie-octombrie 1945 de pe frontul

Zabaical. între 1957—1967 – ministru al apărării. Decorat cu ordinul „Victoria".
MARMONT, Auguste Frédéric Louis Viesse de. duce de Raguse (1774—1852,) mareşal al Franţei (1809). Participant la războaiele napoleoniene, a comandat armata franceză în Dalmaţia (1806), Portugalia,şi Spania- (1811—1812).-în 1814, a condus luptele pentru apărarea Parisului. Ulterior s-a plasat în slujba Bourbonilor.
MEHLIS, Lev Zaharovici (1889—1II53), general-colonel (1944), în armata sovietică din 1919. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. În anii 1937—1940 – şeful Direcţiei Politice a armatei. Din 1940 – comisar al poporului pentru controlul de stat. în cel de-al doilea război mondial – şef al Direcţiei Generale! Politice-a armatei şi adjunct al ministrului Apărării (pînă în iunie 1942), apoi membru al Consiliului Militar al unei armate ; membru al consiliilor militare ale fronturilor Voronej, Volhov, Breansk, 2 pribaltic,'Vest, 2 bielorus şi 4 ucrainean.
MERETKOV, Kiril Afanasievici (18.96—1968), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). Erou al Uniunii .Sovietice (1940). în armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară (1921). A participat la războiul civil în calitate de locţiitor al şefului de stat-major al unei brigăzi şi al unei divizii. Din 1922 – şef de stat-major al unei divizii de cavalerie, apoi locţiitor al şefului de stat-major al unui corp de armată de cavalerie, adjunct de şef de stat-major al unei regiuni militare. Din 1931 – şef al slatului-major al unei regiuni militare. Participant la războiul civil din Spania. în războiul sovietp-finlandez – comandant al Armatei 7. Din. 1940 – şef al Marelui Stat Major ; din 1941 – adjunct al comisarului poporului pentru Apărare. în cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 7 şi 4 ; din decembrie 1941 – comandant al Frontului Volhovsk ; din 1944 – comandant al Frontului Karelia, apoi comapdant al Frontului din Extremul Orient. După război – comandant al trupelor unor regiuni militare, adjunct al ministrului apărării.
MOLOTOV (SKRIABIN), Viaceslav Mihailovici (1890—1987), om politic sovietic. A semnat cu Ribbentrop, în august 1939, Pactul sovieto-german de neagresiune. în anii 1941—1945 a fost vice-preşedinte al Comitetului de Stat al Apărării (G.O.K.O.) şi membru al Marelui Cartier General. A luat parte la toate conferinţele importante ale Aliaţilor, pînă în 1949, cînd Vîşinski i-a succedat ca ministru de externe. Membru al Biroului Politic (1926—1953) şi al Prezidiului (1953-1957) al C.C. al P.C.U.S., Preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (prim-ministru 1930—1941) şi comisar (ministru) al afacerilor externe (1939—1949), şi (1953 —1956). Preşedinte al Internaţionalei Comuniste (1930—1934). În 1957—1960 a fost ambasador în Mongolia. între 1960—1962 a reprezentat guvernul sovietic pe lîngă Agenţia Internaţională pentru Energia Atomică (A.I.E.A.), cu sediul la Viena.
MOLTKE, Helmuth Karl Bernhard, conte von (1800—1891), feld-mareşal german (1871). Teoretician şi istoric militar. Şef al sta-tului-major al tymatei prusace (1857—1888) ; a reorganizat armata prusacă pe baze moderne, reuşin,d să obţină victoria în războaiele Danemarcei (1864), Austriei (1866) şi Franţei (1870—1871').

MOSKALENKO, Kirill Semionovici (1902—?), mareşal al Uniunii Sovietice (1955). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1943, 1978). în armata sovietică din 1922. Participant la războiul civil. După război a fost şef de stat-major şi comandant al artileriei unui regiment, comandant al artileriei unei brigăzi şi a unei divizii. Participant la războiul sovieto-finlandez. Din 1940 – comandant al unui corp de armată de artilerie. A terminat Academia Militară „F.E, Dzerjinski". în cel de-al doilea război mondial a fost comandant al unui corp de armată, de trupe hipo-mecanizate. Din 1942 – comandant al armatelor 38, 1 tancuri, I de gardă şi 40. Din 1948— ■— comandant al trupelor de apărare antiaeriană din zona Moscovei ; 1953—1960 – comandant al unei regiuni militare. În anii 1960-1962- – comandant şef al trupelor de rachete cu destinaţie strategică şi adjunct al -ministrului apărării.

NEHRU, Jawaharlal (1889—1964), om politic indian. Lider al partidului Congresului Naţional Indian. Prim-ministru şi ministru al afacerilor externe (1947'—1964) ; adept al unei pplitici de pace şi colaborare între popoare; Lucrări : *Descoperirea Indiei, Autobiografie.*

NOVIKOV. Aleksandr Aleksandrovici (1900—19^6), mareşal principal de aviaţie (1944). 'De două ori Erou al Uniunii Sovietice (aprilie, septembrie 1945). În armata sovietica din 1919. A participat la războiul eivil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1930). Din 1933 – şef al statului-major al Brigăzii de aviaţie, comandant de escadră, şef de stat-major al aviaţiei unei regiuni militare. Din 194® – comandantul trupelor ele aviaţie al unei regiuni militare. în cel de-al doilea război mondial – comandantul trupelor de aviaţie pe fronturile de Nord, Leningrad ; adjunct al comisarilor poporului pentru apărare, comandant

OKTIABRSKII (IVANOV). Filipp Sergheevici (1899—1969), amiral (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1958). în flota maritimă militară din 1918. Participant la războiul civil. După război – •comandant de nava., divizion, detaşament, brigadă de vedete torpiloare ; din 1938 – comandant al flotilei militare Amur ; din 1939 – comandant al flotei militare din Marea Neagră: În cel de-al doilea război mondial a comandat flota militară din Mareu Neagră. În 1948—1953 – prim-locţiitor al comandantului şef al forţelor maritime militare.

ORLOV, Vladimir Mitrofanovici (1895—1938), comandant de flotă de rangul I (1935). În flota maritimă militară din 1918. A participat la războiul civil. După război – locţiitor al şefului Direcţiei Politice a Consiliului Militaţ- Revoluţionar ; şef al unor instituţii de învăţământ maritim. Din 192C – comandant al flotei din Marea Neagră. în 1931—1937 – şef al forţelor maritime militare ; din .1937 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

PAVLOV, Dimitri Grigorievici (1897—1941), general de armată (1941), Erou al Uniunii Sovietice (1937). în armata sovietică din 19J9. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1928). A participat la primul război mondial, la războiul civil şi la războiul civil din Spania (1936—1939). La începutul celui de-al doilea război mondial a fost .comandantul Frontului de Vest. În urma infrîngerilor suferite de Uniunea Sovietică în primele zile de război, pentru care a l'ost şi el făcut răspunzător, a fost condamnat la moarte şi executat.

PETROV, Ivan Efimovici (1896—1958), general de armată (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul civil. În al doilea război mondial – comandant

de divizie, comandantul Armatei 44, comandantul unui grup de armate. Din 1943 – şef de stat-major, şi mai apoi, corhandant al Frontului Nord-Caucazian ; ulterior comandant al Armatei 33, al fronturilor 2 bielorus şi 4 ucrainean.
PONOMARENKO, Panteleimon Kondratievici (1902—?), activist de partid şi de stat sovietic. General-locotenent (1943). A participat la războiul civil. În 1938—1947 – prim-secretar al Partidului Comunist din Bielorusia. În cel de-al doilea război mondial – membru al consiliilor militare ale Armatei 3 de şoc, fronturilor de Vest, Centru şi Breansk ; în 1942—1944 – şeful statului-major central al mişcării de partizani. Din 1944 – preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniştri) al Bielo- rusiei ; din 1948 – secretar al C.C. al P.C.U.S. ; în 1952—1953 – membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. ; 1953—1956 – membru supleant al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. Din 1953 – ministru al culturii, iar din 1955 – în activitatea diplomatică.
REICH.SWEHR. Forţele armate ale Germaniei în anii 1919—1935, cu efectiv limitat, conform Tratatului de la Versailles (100 mii trupe de uscat, 15 mii – flotă şi aviaţie). Soldaţii erau plătiţi. Conducerea Reichswehr-ului a asigurat, în secret, constituirea şi pregătirea unor forte mult mai mari, dispunînd în acest sens de „Reichswehr-ul negru", care cuprindea o mulţime de organizaţii paramilitare. În 1935, Germania a anulat, unilateral, prevederile militare ale Tratatului de la Versailles, introduced stagiul militar obligatoriu. Pe baza Reichswehr-ului s-a format Wehrmacht-ul.
REMEZOV, Fiodor Nikitici (1896—?), general-locotenent (1940). în armata sovietică diri 1918. Participant la războiul civil. După război – comandant de regiment, divizie, corp de armată. Din 1939 – comandant al unor regiuni militare. în cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 20, 13, 56, 45 ; în august- octombrie 1941 – comandant al Regiunii militare Nord-Caucazi- ene ; ianuarie-aprilie 1942 – comandant al Regiunii militare Ural- Sud. Din 1945 – şef unei facultăţi la Academia Militară „Ivi.V. Frunze" şi locţiitor al şefului Academiei Militare „F.E. Dzer- jinski".
RIČ'IAGOV, Pavel Vasilievici (1911—1941), general-locotenent de aviaţie (1940), Erou al Uniunii Sovietice (1936). în armata sovietică din 1928. Din 1931 – aviator, comandant de escadrilă. Participant la războiul civil din Spania (1938—1939) şi la cel sino-japonez (în anii 1937—1938). în războiul sovieto-finlandez (1939—1940) – şef al forţelor militare aeriene ale Armatei 9. în 1940 – adjunct, apoi prim-adjunct al şefului forţelor militare aeriene. Din februarie 1941 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare.
ROKOSSOVSKI, Konstantin Konstanţinovici (1896—1968), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). în armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. în al doilea război mondial – comandant al unui corp de armată mecanizat ; din iulie 1941 – comandantul Armatei 16 ; comandant al unor fronturi (Breansk, Don, Centru, bielorus, 1 şi 2 bielorus). Din 1949 – ministru al Apărării Naţionale şi vicepreşedinte al CorHiliului de Miniştri al R.P. Polone. Din 1956 – adjunct al ministrului apărării al U.R.S.S. Decorat cu ordinul „Victoria".
SEDIAKIN, Aleksandr Ignatievici (1893—1938), comandant de armată de rangul II (1935). în armata sovietică din 1918. Parti-

cipant la primul război mondial şi la războiul civil, în calitate de comandant de regiment, brigadă, locţiitor al comandantului Armatei 13. După război, din 1925 – comandant al Armatei 5, din 1924 – comandant al unei regiuni militare, locţiitor al şefului Statului Major al armatei (Marelui Stat Major), şef al Direcţiei Apărării Antiaeriene a armatei.
SOKOLOVSKI, Vasili Danilovici (1897—1968), mareşal al Uniunii Sovietice (1946). Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul civil – comandant de regiment, brigadă, şef de stat-major al unei divizii. Din 1921 – locţiitor al şefului Direcţiei operaţii pe Frontul Turkestan ; a comandat un grup de'armată în regiunile Fergana şi Samarkand. în 1922—1930 – şef de stat-major al unei divizii, al unui corp de armată de infanterie. În 1930—1935 – comandant de divizie. Din 1935 – şeful statului-major al unei regiuni ftiilitare. Din februarie 1941 – locţiitor al şefului Marelui Stat Major. în cel de-al- doilea război mondial – şef al statului-major al Frontului de Vest, al direcţiei de Vest ; în 1943—1944 – comandant al Frontului de Vest din aprilie 1944 – şef al statului-major b1 Frontului 1 ucrainean ; din aprilie 1945 – locţiitor al comandantului Frontului 1 bielorus. După război – locţiitor, iar din 1946 – comandant şef al grupului de trupe sovietice staţionate în Germania ; din 1949 – prim-adjunct al ministrului Forţelor Armate ; în 1952—1960 – şeful Marelui Stat Major şi prim-ministru al ministrului Apărării.
STALIN (Djugaşvili), Iosif Vissarionovici (1879—1953). Unul din conducătorii PIC.U.S. şi ai statului sovietic. A participat la revoluţia din 1905—1907 din Transcaucazia şi la pregătirea şi desfăşurarea Revoluţiei din Octombrie. Membru al C.C. al partidului din 1917 ; membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S. în anii 1919—1952, al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. între 1952—1953. Deputat al. Sovietul ui Suprem. Comisar al poporului pentru problemele naţionalităţilor (1917—1922) ; comisar al poporului pentru controlul de stat (1919—1922). în timpul războiului civil a îndeplinit sarcini de răspundere pe linie de partid şi de stat. Secretar general al C.C. al P.C.U.S. din 1922, iar din 1941 şi preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniştri) al U.R.S.S. în timpul celui de-al doilea război mondial – preşedintele Comitetului de Stat al Apărării, comisar al poporului pentru Apărare, comandantul suprem al Armatei Roşii, şeful' Marelui Cartier General, unul din organizatorii coaliţiei antihitleriste. Generalisim al Uniunii Sovietice (1945), Erou al Uniunii Sovietice (1945). Decorat de două ori cu ordinul „Victoria”. Congresul al XX-lea al P.C.U.S. (1956) a condamnat greşelile legate de cultul personalităţii
STERN, Grigorii Mihailovici (1900—1941), general-colonel (1940). Erou al Uniunii Sovietice (1939). în armata sovietică din 1919. A participat la războiul civil. A terminat . Academia Militară „M.V.ᵛ Frunze” (1929). A participat la luptele de la Halhîn-Gol - şi la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). în 1941 a comandat frontul din Extremul Orient.
SUSAIKOV, Ivan Zaharovici (1903—1962), general-colonel (1944). în armata sovietică din 1924. Participant la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). Dia 1941 – locţiitor al şefului Direcţiei

generale de blindate. În cel de-al doilea rSzboi mondial a comandat un grup operativ. Din 1942 – membru al Consiliului militar al fronturilor Breansk, Voronej, de Stepă, 2 ucraineană
SUVOROV, Aleksandr Vasilievici, prinţ (1730—1800), generalisim rus (17!!!). S-a remarcat în timpul războaielor ruso-turce din 1768 —1774. ïJ 1799 a iost comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franţei, distingîndu-se în campaniile din Italia şi Elveţia (1799).
ŞAHUU1M, Alexei Ivanovici (1904—1975), om de stat sovietic, gene- ral-colonel inginer (1944). În armata sovietică din 1934. în 1940 —1946 – comisar al poporului pentru industria aviatică. în 1953—!0;>!f – adjunct al ministrului pentru industria aviatică, vicepreşedinte al Comitetului de Stat pentru Legăturile Economice Externe.
ŞAPOŞNIKOV, Boris Mihailovici (1882—1945), mareşal al Uniunii Sovietice (1940). A terminat Academia Militară de Stat Major (1910). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. După război – prim-loctiitor al şefului Statului Major al armatei ; 1925—1928 – comandant al unor regiuni militare ; în 1920—1931 — şef al Statului Major al armatei ; în 1931—1932 – comandant al unor nvjiuni militare; în 1932—1935 – şeful Academiei militare „M.V. Frunze" ; din 1937 – şeful Marelui Stat Major ; din 1940 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare. în cel de-al doilea război mondial – şef al Marelui Stat Major ; din mai 1942 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare ; în 1943—i!)4"> – şef al Academiei Militare a Marelui Stat Major.
TELEC1IIN, Konstantin Fiodorovici (1899-1981), general-locotenent (1943). în armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil. A terminat Academia politico-militară (1931). Din 1936 – în activitale politică în trupele N.K.V.D. în anii 1940—1941 – în centrala N.K.V.D. în timpul celui de-al doilea război mondial — membru al Consiliului militar al Regiunii militare Moscova, al fronturilor Don, Centru, bielorus, 1 bielorus.
TIMOŞENKO, Semion Konstantinovici (1895—1970), om de stat şi militar sovietic, ■ mareşal al Uniunii Sovietice (1940). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1940, 1965). A participat la primul război mondial şi la războiul civil, în armata sovietică din 1918, în 1940—1941 – comisar -al poporului pentru apărare. în cel de-al doilea război mondial – preşedintele Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem (pînă în iulie 1941) ; apoi membru aT Marelui Cartier General; iulie-septembrie 1941 – loctiitor al comisarului poporului pentru apărare ; din iulie 1941 – comandant şei al direcţiei Vest ; din septembrie 1941 – comandant şef al direcţiei Sud-Vest ; din iulie 1942 – comandant al Frontului^ Stalingrad : din octombrie 1942 – comandant al Frontului de Nord-Vest, iar din 1943, reprezentant al Marelui Cartier General pe diferite fronturi. Decorat cu ordinul „Victoria".
TITO, Iosip Broz (1892—1980), mareşal şi om politic iugoslav. Preşedinte al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia- (1966—1980 ; în 1952—1966, secretar general ; în 1937—1952, secretar general al Partidului Comunist din Iugoslavia). Preşedinte al R.S.F.I. (1953 -1980) şi al Prezidiului R.S.F.I. (1974—1980). Comandant suprem al Armatei naţionale de eliberare şi al detaşamentelor de partizani (1941 – 1945). Preşedinte al Vecei Executive Federale (prim-

ministru 1955—1963 ; în 1945—1953, al guvernului federal). Decorat :u ordinul „Victoria”.
TODORȘKI, Alexandr Ivanovici (1894—1965), general-locotenent (1955). În armata sovietică din 1919. În timpul războiului civil a fost c.omandant de brigadă. După război – comandant de divizie, ele corp de armată,; din 1928 – locțiitor al comandantului unei regiuni militare ; profesor la unele instituții de învățămînt superior militar ; șef al Academiei militare de aviație „N.E. Jukov”.
TOLBUHIN, Fiodor Ivanovici (1894—1949), mareșal al Uniunii So\ iietice (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1965, *post mortem*). în armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial și la războiul civil (locțiitor al șefului de stat-major și șef de stat-major al unei divizii ; șeful secției operații^ unei armate). După război – șef de stat-major al unei divizii și al unui corp de irmată ; comandant de divizie ; din 1938 – șef de stat-maj.or al anei regiuni militare. În timpul celui de-al doilea război mondial – șeful statulUi-major al fronturilor Transcaucazian, Caucazian și il celui din Crimeea ; din 1942 – comandant al armatelor 57 și 68 ; din 1943 – comandant al fronturilor Sud, 4 și 3 ucrainene. Decorat cu ordinul „Victoria”.
TRIBUȚ, Vladimir Filipovici (1900—1977), amiral (1943). În flota maritimă militară din 1918. Din 1936 – șef al statului-major. al Flotei ; din 1939 – comandant al flotei din Mkrea Baltică. În cel de-al doilea război mondial a comandat flota baltică.
TROFIMENKO, Serghei Gheorghievici (1899—1953), general-colonel (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armată sovietică din 1919. Participant la războiul civil și la războiul sovieto-l'inlandez (1939—1940). Absolvent al Academiei Militare „M.V. Frunze” (1932) și al Academiei Militare de Stat Major (1937). Din 1940 – șef al statului-major al Regiunii militare nord-cau- -aziene. În cel cle-al doilea război mondial a comandat armatele 32, 7, 27. După război – șef al unor regiuni militare^^
TRUMAN, Harry S. (1884-^1972), om politic american. Lider, al Partidului Democrat. Al 33-lea președinte al S,U:A. (1945—1949 ; 1949—1953). A luat hotărîrea aruncării celor două bombe atomice asupra Japoniei în 1945. *Doctrina Truman*, doctrină politico-eco- ¡¿omică preconizată în 1347, a fost concretizată, începînd din 1948, prin „Planul Marshall”.
TUJ-IACEVSKI, Mihail Nicolaevici (1893—1937), mareșal al Uniunii Sovietice (1935). În armata sovietică-- din 1918. Participant la
primul război mondial și la războiul civil. în războiul civil – comandantul Armatei 1, locțiitor al comandantului Frontului de Sud, comandant al Armatei 8 și al Armatei 5. Șef al Academiei Militare a Armatei Roșii. A ocupat diferite funcții militare de conducere. între 1925—1928 – șef al Statului Major al armatei ; din 1931 – adjunct al comisarului poporului pentru apărare și al președintelui Consiliului Militar Revoluționar, șef al înzestrării armatei ; din 1936 – prim adjunct al comisarului poporului pentru Apărare și șef al Direcției pregătirii militare. Autor a numeroase lucrări care au exercitat o mare influență asupra dezvoltării științei și practicii militare sovietice.
UBOREVICI, Ieronim Petrovici (1896—1937), comandant de armată de gradul I (1935). în armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial și la războiul civil (comandant

de brigadă, de divizie, comandant al armatelor 14, 9 şi 13). După război
— comandantul Regiunilor militare Ucraina şi Crimeca, comandantul Armatei 5, comandantul Regiunii militare Siberia răsăriteană ; în 1930—1931 – vicepreşedintele Consiliului Militar Revoluţionar al U.R.S.S. şi şef al înzestrării armatei.
VASILEVSKI, Alexandr Mihailoviçi (1895—1977), mareşal al Uniunii Sovietice (1943). De două ori. Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). în armata sovietică din 1919. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A absolvit Academia Militară de Stat Major (1937). Din 1937 – adjunct de şef secţie şi din 1940 – locţiitor al şefului Direcţiei operaţii din .Marele Stat Major. Din august 1941 – locţiitor al şefului Marelui Stat Major ; din iunie 1942 – şeEul Marelui Stat Major; din octombrie 1P42
— adjunct al comisarului poporului pentru apărare. în anii 1943—1944 a coordonat activitatea mai multor fronturi în operaţiuni de mare anvergură. Din februarie 1945 – comandantul Frontului 3 bielorus ; din iunie 1945 – comandant şef al trupelor sovietice din Extremul Orient în lupta împotrivă japonezilor, în anii 1946—1949 – şeful Marelui Stat Major ; între 1949—1953
— ministrul forţelor armate ; între 1953—1957 – prim adjunct şi adjunct al ministrului apărării. Decorat (Je două ori cu ordinul „Victoria".

VATUTIN, „Nikolai Fiodorovici (1901—1944), general de armată (1943), Erou ii*. Uniunii Sovietice (1965, . post *mortem).* în armata sovietică din 1920. Participant la războiul civil. A absolvit Academia Militară „M.V. Frunze" (1929) şi Academia Militară de Stat Major (19-37). Din 1931, şef de stat-major al unei divizii, apoi locţiitor al şefuiui şi şef al statului-major al unei regiuni militare, şeful Direcţiei operative şi locţiitor al şefului Marelui Stat Major.' în anii celui de-al doilea război mondial : din iulie 1941 – şef al statului-major al Frontului de Nord-Vest ; în mai-iunie 1942 – locţiitor al şefului Marelui Stat Major. A comandat fronturileVoronej, de Sud-Vest, din martie 1943 din nou Voronej şi 1 ucrainean.
VAŢETIS, Ioachim Ioachimovici (1873—1938), comandant de armată de rangul II (1936).- În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial. Din 1921 a fost profesor la Academia Militară. Autor de lucrări privind strategia şi istoria militară.
VELIKANOV, Mihail Dimitrievici (1893—1938), participant la primul război mondial şi la războiul civil. După război, comandant de divizie, corp de armată, iar din 1923, locţiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1933 – comandant al unor regiuni militare.
VIKTOROV, Mihail Vladimirovici (1894—1938), comandant de flotă de. rangul I (1935). în flota maritimă militară din 1918. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. în 1921—1924 şi 1926—1932 – comandant ai flotei din Baltica ; în 1924 – al celei din Marea Neagră. Din 1932 – şeful forţelor maritime din Extremul Orient. Din 1935 – comandant al flotei din Oceanul Pacific. în 1937 – şef al forţelor maritime militare.
VOROŞILOV, Klimerit Efremovici (1881—19G9), mareşal al Uniunii . Sovietice (1935) şi om politic sovietic. De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1956, 1968). În armata sovietică din 1918. Membru al Biroului Politic'(1926—1952) şi al Prezidiului (1952—1960) al C.C. al P.C.U.S. Comandant militar în timpul războiului civil (1918—1920). Qomisar al poporului pentru afacerile militare şi navale (1925—1934) ; preşedinte al Consiliului Militar Revoluţionar (1925—1934) ; comisar al poporului pentru apărare (1934—1940). Din 1940 – vicepreşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniştri) şi preşedintele Comitetului Apărării de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului. în timpul celui de-al doilea război mondial a comandat temporar fronturile de Nord- Vest, Leningrad şi mişcarea de partizani. Din 1943 – reprezentantul Marelui Cartier General pe fronturi. După război : preşedintele Comisiei Aliate de Control în Ungaria ; vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1946—1953) ; preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1953—1960).
VUCETICI, Evgheni Viktorovici (1908—1974), sculptor sovietic: Artist, al Poporului al U.R.S.S. (1959). Participant la cel de-al doilea război mondial. în lucrările sale a" reflectat actele de eroism ale ostaşilor sovietici, fiind autor al unor ansambluri sculpturale din Berlin şi Stalingrad, ca şi al cunoscutei lucrări „Să facem ţjin săbii brăzdare".

ZAHAROV, Matvei Vasilievici (1898—1972), mareşal al Uniunii Sovietice (1959). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1945,1971). A participat la războiul civil. În perioada interbelică a fost şeful statului major al unei regiuni militare, locţiitor al şefului Marelui Stat Major, şef al statului-major al unei armate şi al unei regiuni militare. A absolvit Academia Militară „M.V. Frunze" (două facultăţi, 1928, 1933) şi Academia Militară de Stat Major (1937). în. timpul celui de-al doilea război mondial – şef al statului-major al diferitelor fronturi ; în 1945—1949 şi 1903—1964
— şef al Academiei Militare a Marelui Stat Major ; 1949—1952
— locţiitor al şefului Marelui Stat Major ; 1960—1963 şi 1964—1971
şef al Marelui Stat Major şi prim-adjunct al ministrului apărării.C U P R I N S

N. G. Pavlenko – Conducătorul de oşti la „masa rotundă" 5

Nikolai Hlebodarov – Conducătorul de oşti . . 22

S. P. Markov – Anii de după război , . . 33

V. P. Simin – întîlnirea consătenilor . . 50

Elena Rjevskaia – În acea zi •ie toamnă tirzie 57

A. D. Mirkina – Cu capul sus . . . 98

Tehnoredactor : D. ANDKEI

Dat la tipar 29.08.1981. Apărut 1981.
Coli tipar 10 + 16 pag. planşe 12 10290.

Tiparul executat sub comanda nr. 10183 la Întreprinderea „Coresi"
Şoseaua Panduri nr. 1, Bucureşti
ROMÂNIA